

**Et fiskarbondesamfunn under avvikling.
Befolkningsutvikling og næringsaktivitet sett i et
moderniseringsperspektiv.
Valberg, Vestvågøy 1930 – 1970.**

Av

Einar Berg-Hansen

**Masteroppgave i historie
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Våren 2008**

Innholdsfortegnelse.

1.0 Innledning.	Side	5
1.1 Problemstillinger.		6
1.2 Moderniseringsteorier.		7
1.3 Valberg – hvor er det?		11
1.4 Valg av tidsperiode og oppgavens begrensning.		13
1.5 Kilder og metode.		14
1.6 Litteratur og forskningsstatus.		16
1.7 Kart.		19
2.0 Befolkningsutvikling, økonomisk og næringsmessig modernisering i Valberg fram til 1946.		21
2.1 Befolkningsutviklingen fram til 1946.		21
2.2 Utviklingen av næringsstrukturen av primær-, sekundær- og tertiærnæringene.		25
2.2.1. Jordbruket i Valberg før 1946.		28
2.3 Utviklinga av fiskerbondesamfunnet i Valberg.		30
2.4 Oppsummering av næringssektoren.		32
2.5 Økonomiske konjunkturer i Valberg kommune.		33
2.6 Infrastrukturen i Valberg kommune.		39
2.7 Valberg i fredsåret 1945.		40
2.8 Oppsummering av perioden fram til 1946.		41
3.0 Befolkningsutviklingen i Valberg 1946 – 1970.		43
3.1 Befolkningsutviklingen på Valberg og Vestvågøy 1946 – 1970.		45
3.2Hvor ble det av ungene?		53
4.0 Næringsstrukturen i Valberg 1946 – 1970.		55
4.1 Utviklingen an primær-, sekundær- og tertiærnæringene i Valberg, 1946 – 1970.		55
4.2 Flåtestrukturen for fiskebåtene i Valberg og de andre kommunene på Vestvågøy.		65
4.3 Fiskarbondesamfunnets avvikling i Valberg.		70
4.3.1. Modernisering av primærnæringene i Valberg og Vestvågøy 1946 – 1970.		74

4.3.2. Modernisering og effektivisering av fiskeflåten i Valberg og Vestvågøy, 1946 – 1970.	75
4.3.3. De lokale fiskerienes status i 1950 og 1960-årene.	78
4.3.4. Modernisering og effektivisering av jordbruket i Valberg 1946 – 1970.	80
4.3.5. Prøvebruket i Tjønndal.	83
4.3.6 Yrkeskombinasjonene.	88
4.4. Hvilken betydning hadde havneforholdene i Valberg for fiskeriene.	93
4.5. Fiskerpendlingen.	94
5.0 Valberg kommune – fraflytting og nedleggelse. 1946 – 1970.	97
5.1. Kommuneøkonomien etter 1946.	97
5.2. Hvordan var bruken av økonomiske virkemidler i fiskeriene i Valberg?	100
5.3. Behovet for en Nord-Norgeplan i Valberg.	102
5.4. Nord-Norge planen.	103
5.5. Nord-Norgeplanen og trålerloven.	105
5.6. Hadde Nord-Norge planen innvirkning på befolknings- og næringsutviklingen i Valberg?	106
5.7. Infrastrukturen i Valberg etter 1946.	108
5.8. Spenninger ved opprettelsen av Vestvågøy kommune.	111
6.0. Sammendrag og avslutning.	115
7.0. Litteraturliste, kilder, tabeller og diagrammer.	119

1.0 Innledning.

I løpet av de siste 30 årene har det vært en økende interesse for Nord - Norsk historie. Dette ser vi spesielt med de mange utgivelsene av bygdebøker og årbøker fra de mange historielag. Grunner til dette er ikke minst initiert av fiskerikrisa, den øka fraflyttinga fra distriktene, og de to EU – kampene, men også et uttrykk for at landsdelens egne innbyggere vil gi sitt bidrag til historieskrivinga. De store endringene vi har sett etter 2. verdenskrig, har ført til at samfunnsforholdene i landsdelen i store trekk er de samme som i resten av landet. Dette ser vi bla. av graden av sysselsetning, helsetilbud, utdanning og kulturtilbud.

Landet utenom Nord-Norge har opplevd stor utvikling, men denne utviklingen har gått enda mye raskere i Nord-Norge fordi landsdelen, næringsmessig, lå langt etter store deler av Sør-Norge.

Denne omstruktureringa har vært særlig sterk for et utkantområde som Valberg. I 1946 hadde bygda en befolkning på 770 mennesker, den høyeste befolkningen i historia.

Primærnæringenes sterke stilling i bygda betydde at de fleste hendene var i arbeid i disse næringene. Ved siden av kombinasjonsdrift jordbruk – fiske - *fiskarbonden*, var det vanlig med arbeid i fiskeriindustrien i sesongene og jordbruk som hovednæring resten av året. Eller fiske på vinteren og forskjellige handverkyrker andre deler av året. Fiskeriindustrien i Valberg var i ferd med å forsvinne etter 2. verdenskrig og dermed også et viktig bidrag til sysselsettinga utenom primærnæringene i bygda. I dag er folketallet nede i overkant av 200 mennesker, en dramatisk nedgang. (Se diagram 3, side 43) Som en del av Vestvågøy kommune, ble ikke Valberg definert som et ”utvær”. Det har da heller aldri vært på tale å definere Valberg som fraflyttingsområde, verken fra sentrale eller lokale myndigheter¹.

I etterkrigstida ble Nord-Norge i stor grad sett på som et underutvikla og tilbakeiggende område. Dette kom til uttrykk i 1951, da statsminister Einar Gerhardsen lanserte utbyggingsprogrammet for Nord-Norge, senere kalt Nord-Norgeplanen.² Statens velmenende strev etter å bøte på problem knyttet til de faktorer som virket hemmende på utviklingen i landsdelen. Dette har gitt staten legitimitet for investeringer i landsdelen, men samtidig ført til et syn der folket i nord blir sett på som statlige subsidiesnyltere som roper på staten når problem skal løses.

---

¹ Stortinget vedtok i 1950 å gi flyttebidrag til de som flytta fra det som ble betegnet som ”utvær”. Dette medførte også at det ble stopp i nye offentlige investeringer til slike steder.

² Stortingstidende 1951, side 636. Einar Gerhardsens tale i finansdebatten på Stortinget.

Mot dette synet tar Ottar Brox til motmele i boka: ”*Hva skjer i Nord-Norge?*”, fra 1966. Her tegner Brox et bilde av den ressursrike landsdelen der den egentlige verdiskapinga skjer. Rikdommene som skapes blir ikke den nordnorske befolkningen til del, men havner i sør. Brox hevder at dersom disse verdiene hadde blitt reinvestert i landsdelen, hadde det ikke vært behov for offentlig støtte.

1.1 Problemstillinger

Oppgaven skal belyse sammenhengen mellom befolkningsutvikling og næringsaktiviteten når det gjelder primærnæringene, sekundær- og tertiærnæringene i området Valberg for perioden 1930 – 1970 og hvordan lokale og sentrale styringsmekanismer har innvirket på denne utviklinga.

Hvilken betydning hadde primærnæringene for befolkningsutviklingen i Valberg?

Hvilken betydning hadde lokale og sentrale myndigheter over utviklinga i Valberg i perioden 1930 – 1970?

I perioden oppgaven behandler, skjedde store forandringer i Valbergssamfunnet. Fra rundt 1930 steg folketallet fram mot 1946, for deretter å falle sammenhengende helt til vår tid.

Nedgangen i folketallet var spesielt dramatisk i tiåret fra 1960 – 1970. (Se diagram 3, side 43)

Dette faller sammen med den perioden Valberg blir slått sammen med kommunene Borge, Buksnes og Hol til Vestvågøy kommune og at de tradisjonelle næringskombinasjonene gikk i oppløsning. (Se tabell 14, side 55) Staten satsa mye på utvikling og modernisering av landsdelen etter 2. verdenskrig, men hvordan arta denne moderniseringa seg i Valberg?

På grunn av de tradisjonelle fiskeriene i Lofoten og tettheten av fiskevær i regionen, ble regionen Lofoten gjort til et viktig satsingsområde i utviklinga og rasjonalisering av den moderne fiskerflåte³ Likevel gikk befolkningen på Vestvågøy tilbake i perioden denne oppgaven behandler.

I perioden mellom 1946 og 1970 gikk kombinasjonsnæringene sterkt tilbake. Tallet på mennesker registrert med byrke øker relativt mye mellom 1946 og 1950, men det er først i 1960 det vises en markant tilbakegang. Ved registreringene i 1970 er det bare 5 mennesker, som i folketellingen for dette året, oppgir at de har et byrke. Det skjedde altså en dramatisk nedgang i antall byrker i årene mellom 1960 og 1970.

---

³*Hva er... Hvordan virker... Nord-Norgeplanen?* Side 30 – 43. Utbyggingsfondet for Nord – Norgeplanen. Oslo 1953.

1.2 Moderniseringsteorier.

Når jeg innledningsvis peker på de store endringene Valbergsamfunnet gjennomgikk i tiårene etter 2. verdenskrig, anvender jeg begreper som utvikling og modernisering, begreper som blir brukt om de endringsprosessene som skjer, for å karakterisere disse.

Ved bruk av begrepet *utvikling*, ser jeg for meg ei endring fra et stadium til et annet.

Fortrinnsvis skal ei endring ved utvikling føre til noe bedre.⁴ I en moderniseringsprosess skjer det også utvikling, men modernisering er så mye mer. Halvard Tjelmeland sammenligner begrepet modernisering med kultur. Det er like vanskelig å definere, like vidt, men likevel et nødvendig begrep å bruke.⁵

Gino Germani definerer utvikling som en transformasjon av samfunnet gjennom utvikling av moderne industri og teknologi, fulgt av vidtgående politiske og sosiale endringer. Det moderne samfunnet skiller seg fra det tradisjonelle samfunnet, ved bruken av vitenskapelige kunnskaper, for produksjon av varer og tjenester og med vektlegging på maksimering av effektivitet. På denne måten blir de menneskelige aktivitetene rasjonelt organisert rundt upersonlige nytteverdier og mønster i stedet for seremonielle og tradisjonelle verdier og mønster. Germani er enig i at det moderne samfunn har ulike uttrykk, men at det moderne samfunnet har gjennomgått disse strukturelle endringene og dermed skiller seg fra det tradisjonelle samfunnet.⁶

Perspektivet de klassiske sosiologene hadde på slutten av 1800 – tallet var å knytte det moderne samfunnet til sin egen tid, som en motpol til det tradisjonelle samfunnet. Blant de fremste av disse var Ferdinand Tønnies som lanserte begrepene ”gemeinschaft” og ”gesellschaft”. Disse begrepene brukte han for å skille karakteristiske trekk ved det før – kapitalistiske og det moderne kapitalistiske samfunnet.⁷ Hallvard Tjelmeland sier disse begrepene er vanskelig å oversette til norsk⁸, men Tore Pryser oversetter begrepene med ”fellesskap” og ”sammenslutning”. Der ”fellesskap” kjennetegnes ved grupper som familien, husholdet, slekta, gården eller bygda. Menneskene blir født eller rekruttert inn i disse gruppene, ikke bare for de materielle behov, men også for de sosiale.

Slike personlige forhold karakteriserer i sterk grad standsamfunnet i motsetning til klassesamfunnet. ”Sammenslutning”, derimot karakteriseres ved at gruppene dannes ved at

---

⁴ Kåre Lunden, ” *Utviklingsteori og historie*”, side 65. Nytt norsk tidsskrift, 2/ 1987.

⁵ Hallvard Tjelmeland, ” *Kva er modernisering*”. Side 1. Stensilserie B nr. 35, ISV. UIT. 1995

⁶ Gino Germani, ” *Industrialization and modernization*”, The New Encyclopaedia Britannica, Macromedia, Vol. 9: side 520 – 527. Chicago 1974.

⁷ Tore Pryser, ” *Norsk Historie 1814 – 1860*”, side 79. Det Norske Samlaget. Oslo 1999.

⁸ Hallvard Tjelmeland, ” *Kva er modernisering?*”, side 2. Stensilserie B nr. 35, ISV, UIT, 1995.

medlemmene frivillig og bevisst melder seg inn for å oppnå ei klar målsetting. Jfr.

Økonomiske og politiske mål, som er karakteristisk i klassesamfunnet⁹.

Hvilken type samfunn var Valberg? I mange henseende var de tre bygdene i Valberg like.

Fellesskapstanken sto sterkt på hele 1900-tallet. Foreningslivet i alle tre bygdene, med

ungdomslagene som noe av det viktigste, var limet som holdt bygdene samla. I

ungdomshusene samla menneskene seg til sosiale sammenkomster, amatørteater, møter i

fiskarlagene eller til skytterfestene. Foreningslivet ble i stor grad identitetsbærer for de tre

områdene i Valberg. Enda fram til våre dager er mange lag i sving, sangkor, ungdomslag og

husmorlag, viser at fellesskapet er en viktig del av bygdefolkets hverdag.

Samfunnet er i stadig endring og når er samfunnet blitt moderne? Kan jeg hevde at dette

skjedde mot slutten av 1800 – tallet ved å relatere modernitet til industrialiseringa? Hva med

vår tids globalisering og informasjonsteknologi? De fleste vil da sjølsagt si at vår tids raske

endringstakt, er karakteristisk for den moderne epoken. For meg blir begrepet moderne på

denne bakgrunn, svært bredt og vanskelig å gi et godt innhold.

Et annet problem med modernisering er hvilke endringer begrepet viser til.

Samfunnsvitenskapen har utvikla begrep som skulle karakterisere hvilke årsaker som lå til

grunn for den særegne og spesielle utviklingen som fant sted i den vestlige verden. Begrep

som pekte på moderniseringens retning og logikk i samfunnet.

Problemstillinger som disse blir i sterk grad knyttet til Max Weber, en annen av de klassiske

sosiologene, som spesielt pekte på strevet etter det mest effektive og formålstjenelige i det

økonomiske og sosiale systemet. Weber kalte denne prosessen for rasjonalisering¹⁰. Begrepet

innebar at det religiøse ikke lenger ble rettesnor for orientering i tilværelsen. I den nye

samfunnsordenen søkte menneskene i økende grad kontroll over naturen og sine egne liv og

var grunnlagt på vitenskap og rasjonalitet. Ønske om rasjonalisering lå til grunn for andre

kjennetegn ved moderniseringa, og ga moderniseringa en retning. En av disse er strukturell

differensieringen – et skille mellom privat og offentlig, skole og familie, religion og politikk

og mellom arbeid og fritid. En annen var den funksjonelle spesialiseringen på det økonomiske

området, som hadde en sterkere arbeidsdeling og utvikling av teknologi og byråkrati som

form.¹¹

Nord-Norgeplanen kan, etter min mening, sees på som et uttrykk for de sentrale

styresmaktens rasjonelle handlinger, med tiltak om økonomisk modernisering på 1950 og

---

⁹ Tore Pryser, *"Norsk Historie 1814 – 1860"*, side 79. Det Norske samlaget. Oslo 1999.

¹⁰ Hallvard Tjelmeland, *"Kva er modernisering?"*, side 3. Stensilserie B nr. 35, ISV, UIT, 1995.

¹¹ Ibid. side 3.

1960 – tallet. Industrialisering, urbanisering, byråkratisering, vekst i økonomien, infrastruktur og verdiendringer, blir da indikatorer som kaster lys over ”moderniseringsgraden” av samfunnet. Tjelmeland peker på at moderniseringsprosessen på den ene siden fører til en sterkere oppsplitting av samfunnet og på den andre siden en integrasjon av de økonomiske, politiske og kulturelle strukturene – ei homogenisering eller globalisering¹².

Teorien om ”push og pull” ble lansert av den amerikanske økonomen Harry Jerome og henspiller i første rekke på migrasjon mellom land. Jeg mener denne teorien er nyttig til også å forstå det som skjedde på nasjonalt plan. Hvilke ”push”- faktorer, som gjerne omtales som negative, gjorde at mennesker flyttet bort. Her snakker en om mangel på arbeid, utdanning og andre sosiale forhold som førte til at en valgte å reise. ”Pull”- faktorene derimot omtales med positivt fortegn. Det var de krefter som ”dro” i en, som arbeid, sosiale goder og f. eks det pulserende livet i byen.

En annen økonom, russeren Alexander V. Chayanov, studerte husholdet i det russiske landbruket og fant at de var enheter for både produksjon og forbruk. Teoriene til Chayanov handler om forhold som kan anvendes i alle sjølbergingssamfunn, der målet i slike hushold var å oppnå et minstemål av levestandard. Det viktigste var altså ikke å bli rik, men oppnå et balansert resultat som holdt nøda borte. I følge Chayanov prøvde ikke husholdene å maksimere profitten. I år som ga større overskudd enn som trengtes, gikk ikke dette overskuddet til å skape ny vekst, men til ekstra fornying eller litt luksus i husholdet¹³.

Chayanov sine teorier er i aller høyeste grad anvendbar i fiskarbondesamfunnet en hadde i Valberg. Blant mange fiskere var det vanlig å bare ro Lofotfisket. De inntektene disse vintermånedene ga, ble kalkulert som tilstrekkelig for å berge årsinntektene, og da gikk heller ikke fiskerne til Finnmark eller til annet fiske, for å tjene ekstra. Det var altså ikke særlig interesse for vekst, men oppnå et vedlikehold som var det viktigste.

Helt siden før 2. verdenskrig har sosialøkonomene hatt stor innvirkning på den økonomiske utviklingen, ved å knytte industrialisering og økonomisk vekst sammen med modernisering. Særlig amerikanske statsvitere som Kornhauser og Lipset, var på 1950 – tallet opptatt av hvordan underutvikla og svake økonomier kunne inngå i vestlige økonomi, kultur og politikk. På denne måten skulle en stabil og forutsigbar modernisering fra det tradisjonelle til det moderne oppnåes, og være en garanti mot folkeopprør. Økonomisk utvikling var altså garantien i moderniseringsprosessen.¹⁴ Kjernen i økonomi-historikeren Walter Rostow sin

---

¹² Ibid. side 3.

¹³ Reidar Grønhaug, ”Chayanovs regel”, side 120. Kopisamling HIS-3003, Historieteori. UIT.

¹⁴ Halvard Tjelmeland, ”Kva er modernisering?”, side 3. Stensilserie B nr. 35, ISV, UIT, 1995.

teori var et økonomisk "take off". Målet for hans teori var myntet på den ikke-moderniserte verden eller de delene av verden som ikke var industrialisert. Ved å støtte og gi økonomisk hjelp til slike underutvikla eller tradisjonelle områder, ville slike områder få et "take off" i økonomien som ville føre til vedvarende vekst. Denne veksten ville i følge Rostow følge en lineær prosess, der moderniseringa gjennom flere stadier ville føre til utvikling av demokratiske stater¹⁵. Jeg mener det er tydelig, at det er disse moderniseringsteoriene som var rammeverk for den samfunnsplanlegginga som lå til grunn for de norske sosialøkonomenes politikk, for å modernisere Nord-Norge gjennom Nord-Norgeplanen. Den Nord-norske nærings- og bosettingsstrukturen ble oppfatta som et problem. En måtte få til en overgang fra primærnæring til sekundærnæring¹⁶.

Det viste seg tydelig utover på 1960 – tallet at moderniseringsteoretikerne tok feil. I den 3. verden så en tydelig at det ikke ble noe "take off" og det ble heller ikke utviklet noen grad av demokratiske stater der. Kritikken gikk i stor grad på at moderniseringsteoriene var verdisettinger for den vestlige verden og gjort til mal for allmenn utvikling. Særlig *Ottar Brox* var kritisk til moderniseringsteoriene. I sin bok, "*Hva skjer i Nord – Norge?*" fra 1966, angriper han rasjonalistene i det moderne prosjektet. De som ville legge fiskarbonden i grava og overføre dets arbeidskraft til industrien.¹⁷ Brox sitt bidrag til debatten framhever fiskarbonden som den fremste rasjonalisten, den som ble påtvunget ei modernisering, som ikke hadde sitt utspring i landsdelen, men påtvunget utenfra. En viktig innvending blir da hvorfor landsdelens befolkning i valg etter valg støttet opp om det viktigste moderniseringspartiet, Arbeiderpartiet.

Erik O. Eriksen deler moderniseringsprosessen inn i tre strukturnivå. Økonomi, kultur og politikk som hver for seg rommer sin egen rasjonalitet. Effektivitet er dominerende rasjonalitet i økonomien, likhet og rettferdighet er politikkenes rasjonalitet, og sjørealisering og egenverdi den dominerende rasjonalitet for kulturen.¹⁸

Johan Fornæs, en svensk ungdomsforsker, foreslår å periodisere begrepet modernisering og den historiske moderniseringsprosessen til det førmoderne, det tidligmoderne, det høymoderne og det seinmoderne. Der den tidligmoderne perioden skjer fra 1500 – tallet og

---

¹⁵ Ibid: Side 3.

¹⁶ Narve Fulsås, "*Kvifor fekk ikkje industrikapitalismen fotfeste i Nord – Norge*", side 62. Kopisamling fra SVF UIT. Nord – Norge mellom tradisjon og modernisering 1870 – 2000. 2005

¹⁷ Halvard Tjelmeland, "*Kva er modernisering?*", side 5. Stensilserie B nr 35, ISV, UIT, 1995.

¹⁸ Erik Oddvar Eriksen, "*Nord – Norge som laboratorium*", side 34. Fra "*Det nye Nord – Norge. Avhengighet og modernisering i nord*", Bokforlaget, Bergen 1996.

fram til starten på industrialiseringa. Den høymoderne moderniseringa finner sted i perioden 1850 – 1950. Dette er tida for nasjonalstatenes opphav, industrialisering og demokratisering.¹⁹ Her ser vi at moderniseringsprosessen i Nord-Norge er i uttakt med periodiseringa, fordi overgangen først skjer ved overgangen til det 20. århundrede for denne landsdelen. Bla. tilkomsten av motorer i båtene, gruvedrift og fiskerbondesosialismen viser dette. Skiftet til det seinmoderne, mener Fornæs, skjedde i 1950-årene. Moderniseringa omfatta da hele verden og påvirker menneskenes dagligliv, ved mobilitet globalt, kjønnsmonsteret var endra og informasjonsteknologien hadde gjort sitt inntog og fått en sentral plass.²⁰ Dette har Tjelmeland hevdet ikke skjedde i Nord-Norge før rundt 1960 – 1970 – tallet.²¹ For å gjøre det mulig å få fram, gjennom denne oppgaven, de endringsprosessene som skjedde i Valberg i perioden 1930 – 1970, trenger jeg et perspektiv på min historieskriving. Ved å nyttegjøre meg moderniseringsteorien til Eriksen og de forslag til periodisering Fornæs har, vil jeg beskrive moderniseringsprosessen med dens særegenheter for Valbergssamfunnet. Ved å bruke den komparative metoden får jeg fram det som forener og det som skiller de fire Vestvågøykommunene. For å få fram de ulike sidene ved moderniseringsprosessen, i Valberg og hvilke krefter som påvirket disse, ser jeg moderniseringa som en prosess som både ble påvirket innenfra og utenfra.

Moderniseringa hadde ei retning, også for et område som Valberg, men dette betyr ikke at jeg vil konkludere med at det bare har vært et framskritt for Valberg. Moderniseringa kan også sees på som et toegga sverd, som har ført til store endringer der mye er vunnet, men på denne veien har også mye gått tapt.²² Moderniseringa må ikke sees som bare entydig framskritt eller som en vei vekk fra det opprinnelige gode eller de gode gamle dager.²³

1.3 Valberg – hvor er det?

Området Valberg ligger på sørøstsida av Vestvågøy som er en del av øygruppa Lofoten. (Se kart 1, side 19) Fra Valberg ser en over til fastlandet på andre siden av Vestfjorden. Mot nord og vest ligger ei fjellrekke som skiller Valberg fra områdene i Borge og Buksnes. Riksveg 815 er den eneste ferdselsåra en kan følge for å besøke bygda. Denne veien starter på Leknes og ender opp på Smorten. Helt fram til 1983 måtte en ta ferge derfra til Lyngvær i Vågan, når befolkningen fra Vest Lofoten skulle reise på bybesøk til Svolvær eller arbeide i

---

¹⁹ Halvard Tjelmeland, *"Kva er modernisering?"*, side 8. Stensilserie B nr 35, ISV, UIT, 1995.

²⁰ Ibid, side 8.

²¹ Halvard Tjelmeland, *"Det seinmoderne Nord – Norge. Om tettsteder, tenesteyting og tusseladdar"*, side 348. Nord – Norsk kulturhistorie, bind 1, Gyldendal 1994.

²² Halvard Tjelmeland, *"Kva er modernisering?"*, side 10. Stensilserie B nr.35. ISV, UIT, 1995.

²³ Ibid, side 10.

Henningsvær. Broer over Sundklakkstraumen og Gimsøystraumen knytta etter 1983 øyene Vestvågøy, Gimsøy og Austvågøy sammen.

Langs hele Valberg er kysten full av store og små øyer, holmer og skjær. Fra gammelt av var det her mange mennesker slo seg ned, og fant utkomme med fiske og litt fehold. På øyene var det mye fugl, måse, ærfugl og skarv. Dette utgjorde også matauk og inntekter for de som eide øyene. Noe av det en kan konstatere fra draft, er at sjøl om Valbergsområdet ligger nært til fiskefeltene på Henningsværstraumen, (Se kart 1, side 19) og dermed var attraktivt som baseområde i de tidene av vinteren, da skreien seig inn mot land.

Den beste og mest lettdrevne jorda finner en i Rolvsfjord. Den består for det meste av sandjord og var lett å kultivere til slåttemark. Både på Valberg og i Austgården er det mer blanding av morene- og myrjord, men også med innslag av sandjord begge stedene.

Valberg var sognekommune under Borge kommune helt fram til 1927, da Valberg ble egen herredskommune. Denne kommunen besto til 1963, da alle de fire kommunene på Vestvågøy ble til en kommune. (Se kart 2, side 20)

Når jeg velger å bruke betegnelsen Valberg om området, er det fordi det er navnet på sognet og senere navnet på kommunen. Valberg har navnet fra hovedgården og blir brukt i dagligtale for å fortelle hvor Valbergsfjæringen²⁴ kommer fra. Det er færre som veit at innafor de grensene som utgjør Valberg, er det mange stedsnavn, men med tre atskilte bygder; Rolvsfjord i vest, Austgården i øst og Valberg midt i bygda. (Se kart 1, side 19) En viktig grunn for å dele opp området Valberg i tre geografiske områder, var at hver av dem hadde en infrastruktur, som gjorde dem til selvstendige enheter.

Innenfor de tre bygdene jeg har presentert, finnes mange stedsnavn som har sin bakgrunn fra gårdsnavnene. Austgården er ikke noe stedsnavn, men en samlebetegnelse for det området som, etter navnet, ligger lengst øst i Valbergsbygda. Finnhamn utgjør det vestligste punkt, deretter følger Klauva, Dal, Horn, Vikjord, Malnes, Moland, Smorten og Haugen. Disse stedene ligger på en strekning av RV 815 på ca. 11 kilometer.

Valberg har to stedsnavn, Skokkelvik og Valberg, som er navnene fra de to matrikkelgårdene på kirkestedet Valberg.

Lengst vest ligger Rolvsfjorden. Stedsnavnene fra øst er Bakjord, Selnes, Bakkan, Kongsjord, Øverjord, Tjønndal, Moan, Biskopsjord, Strømmen, Kartfjord og Kartneset i vest.

(Se kart 1, side19)

---

²⁴ Betegnelse på innbygger i Valberg.

1.4 Valg av tidsperiode og oppgavens avgrensning.

Jeg velger å starte oppgaven i 1930 av flere grunner. Det finnes en folketelling fra 1930 og Valberg ble egen kommune i 1927. Dermed følger jeg befolknings- og næringsutviklingen i den perioden Valberg var egen kommune. Jeg velger å avslutte oppgaven i 1970 og får dermed med utviklingen i Valberg etter at Vestvågøy kommune ble opprettet i 1963.

En viktig forutsetning for denne oppgaven er materiale som omhandler folketellingene, og på grunn av krigen kom det ingen telling i 1940²⁵, men derimot i 1946. Den framtidsoptimismen som freden i 1945 innebar, sammenfaller med at Valbergsbygda hadde en historisk høy befolkning. Jeg velger perioden 1946 – 1970 som hoveddel for denne oppgaven, fordi det etter min oppfatning var i disse årene en hadde de største dramatiske forandringene i Valbergsfjæringenes liv.

Valget av tidsperioden 1946 – 1970 er også begrunnet av den store graden av politisk stabilitet og økonomisk vekst. I det vesentlige hadde Arbeiderpartiet den politiske makta og dermed styringa av det politiske, sosiale og det økonomiske reformarbeidet som skapte det som har gitt begrepet velferdsstaten. Både tida før 2. verdenskrig og tida etter 1970 bar preg av både politisk og økonomisk uro, uten at det dermed er sagt at det går helt klare grenser ved disse tidsangivelsene.

Jeg har delt oppgaven inn i fire deler, der første del tar for seg den økonomiske, næringsmessige og befolkningsmessige utviklingen i Valberg fra ca. 1900 – 1946, med særlig vekt på årene fra 1927, da Valberg ble egen kommune. Jeg setter søkelyset på utviklinga i dette særprega fiskerbondesamfunnet og hvorfor befolkningen økte så kraftig i årene før og under 2. verdenskrig.

Den andre delen setter fokus på befolkningsutviklingen i Valberg i perioden 1946 – 1970, med komparasjon til de andre kommunene på Vestvågøy. Hvilke faktorer var pådrivere for nedgangen i folketallet fra tellinga i 1946 og fram til 1970.

I del tre tar jeg for meg næringsstrukturen og utvikling i Valberg sammenlignet med de tre andre kommunene på Vestvågøy. Jeg tar opp grunner til at flåten av båter i Valberg sank så dramatisk utover på 1960 – tallet og hvilke faktorer som lå bak denne utviklingen.

I siste del sammenfatter jeg oppgaven og drøfter ”Kommunen Valberg”. Hva ble gjort fra lokalt hold for å få del i ressurser knyttet til Nord-Norgeplanen?

---

²⁵ I stedet har jeg brukt de tallene Torbjørn Flaatten anvender i sin hovedoppgave i historie fra 2007: ”Flytting i mellomkrigstiden”. *Befolkningsutvikling og flytting i Lofoten og Sunnmøre 1920 – 1946*.

Hvordan virket de sentrale styresmaktenes politiske innretning i moderniseringa av Valbergssamfunnet og hvilken betydning fikk strukturendringene som kom i og med sammenslåingen til ”storkommunen” Vestvågøy?

1.5 Kilder og metode.

I mine historiske studier i forbindelse med denne oppgaven har jeg vært nødt til å bruke både vurdering og skjønn i valget av kilder og bruken av dem i oppgaven. I all hovedsak benytter jeg skriftlige kilder, både kvantitative og kvalitative.

Jeg har benyttet både trykte og ikke trykte materialer i de kvalitative kildene. De trykte kvalitative kildene har vært kommuneforhandlinger, fiskeritellinger, landbrukstillinger og faglitteratur. Det ikke trykte kvalitative materialet jeg har benyttet, har i all hovedsak vært handskrevne protokoller, brev og notater som jeg har hentet fra et rikholdig kommunearkiv og ved Riksarkivet i Oslo og Statsarkivet i Trondheim.

Jeg har brukt kirkebøkene i de fire kirkesognene Valberg, Borge, Buksnes og Hol i arbeidet med å finne fødselsoverskuddene og flytteballansen for de fire kommunene på Vestvågøy og fra de aktuelle telletidspunktene. I tellingene fra kirkebøkene har jeg brukt antallet døde barn. Det kan ikke utelukkes at det ble født barn på Vestvågøy som ikke ble døpt, men jeg anser dette som et lite problem, fordi det så seint som i 1970 fremdeles var en tradisjon for at barna skulle døpes. Uten samarbeidet og hjelpen fra kirkekontorene på Vestvågøy hadde dette arbeidet blitt mye vanskeligere.

Jeg har brukt Torbjørn Flaattens tall fra Rasjoneringstillingene i 1939 og har brukt hans tabellmal, for arbeidet med de påfølgende telletidspunktene fra 1946, 1950, 1960 og 1970, men med visse tilpasninger og modifikasjoner.

I og med oppgavens tidsperiode har det vært rik tilgang på muntlige kilder. I tillegg til det jeg sjøl har funnet, har jeg benyttet lokale personer som har hjulpet meg i undersøkelsene om hvor i landet skoleelevene fra Valberg skole flyttet, eller hvor de forskjellige familiene som flyttet fra bygda, havnet. Likeledes har de muntlige kildene vært nyttige som korrigerer for grunner til at mennesker i bygda står oppført som gårdbrukere i folketellingene, men hadde sitt økonomiske utkomme fra fiske og håndverk. De muntlige kildene har vært nyttige for å få et større innblikk i hvordan hverdagen ble opplevd for de menneskene som levde der og da. Jeg er født og oppvokst i denne bygda og har i størstedelen av mitt liv bodd her. Jeg har i mange år deltatt i bygdelivet og er på den måten blitt godt kjent både med bygda og de menneskene jeg har møtt. Mine fordeler i arbeidet med denne oppgaven er at jeg kjenner og har kjent alle de jeg har hatt samtaler med. Dette har medført at samtaleene har kunnet skje

uten at jeg måtte bruke tid på å lære intervjuobjektene bedre å kjenne. Ulempen med dette er sjølsagt at det kan oppstå situasjoner der emner som blir tatt opp, blir for nærgående bl.a. på grunn av nær familie. I og med at denne oppgaven strekker seg over 80 år tilbake i tid, har de fleste av mine intervjuobjekter vært godt voksne mennesker. De fleste har vært menn, men også noen kvinner er representert. Intervjuene har gitt meg et godt grunnlag for å arbeide med en oppgave som dette og gitt meg ny innsikt om bygda.

Jeg finner at min bruk av muntlige kilder ikke går på tvers av det Knut Kjeldstadli kaller de tre H-ene: ” *hendinger, handlinger og holdninger*”.²⁶ Bare gjennom de muntlige kildene har det vært mulig å finne flere grunner til at mennesker flyttet bort og få utdype hendinger som påvirket de valg som ble tatt.

Jeg ble i denne oppgaven stilt ovenfor metodiske problem med hensyn til forskjellene mellom kvantitative og kvalitative metoder. I tallmaterialet for antallet fiskere opererer SSB (Statistisk sentralbyrå) bare med begrepet fisker, og skiller ikke mellom eneyrke, hovedyrke eller biyrke. I materialet fra ”Fiskeritellingene” skilles det mellom disse begrepene, men her foreligger tellingene på andre tidspunkt enn folketellingene. Dermed oppstår problemer når jeg skal foreta komparative analyser. I tillegg til dette fant jeg i folketellingene for Valberg, at i visse tilfeller oppga hovedpersonen på bruket at han for eksempel var småbruker, men fra min egen empiri hadde han også et biyrke som ikke ble oppgitt.

Det andre metodiske problemet er at folketellinga bare gir en befolkningsstatus på det tidspunktet tellinga foregår. Folketellingene sier ingenting om befolkningsutviklingen mellom tellingstidspunktene. Dette skaper ikke minst problemer når en skal beregne flytting.

Det tredje problemet jeg sto ovenfor var at jeg bare har analysert Valberg kommune. Det er bare for denne kommunen jeg har analysert grunnlagsmaterialet i folketellingene i 1946, 1950, 1960 og 1970 i Riksarkivet i Oslo og Statsarkivet i Trondheim. Statistikken går sjelden lenger ned enn på kommunenivå, derfor vil komparasjon i oppgaven begrenses til Valberg kommune, og bare for Valberg kommunes del har jeg derfor kunnet gå ned på individnivå. Det hadde blitt for tidkrevende å gjennomgå alle kommunene på Vestvågøy for å få en bedre komparativitet kommunene i mellom.

Teknisk har jeg variert mellom bruk av diagrammer og tabeller, for på best mulig måte å få fram de parametere statistikkene kan gi.

---

²⁶ Knut Kjeldstadli: ”Kildekritikk”, side 70. *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*, Universitetsforlaget, Oslo 1981.

1.6 Litteratur og forskningsstatus.

En lang rekke personer har omhandlet modernisering av Nord-Norge, både fra tida før og etter 1945. Når det gjelder litteratur som omhandler Nordland og spesielt Lofoten står Jan Veia, som i over 30 år har arbeidet på dette feltet, i en særstilling.

I boka *”Der hav møter land”*, fra 2004 tar han opp fiskerbondesamfunnet i Nordland fra 1870 – 1940. Han har i mye av arbeidene sine konsentrert seg om Lofoten og spesielt den vestre delen. Av emner han behandler vil jeg i første rekke trekke fram moderniseringa av fiskeflåten, gjennom motoriseringen fra 1900 – 1920, levekårene til menneskene som bodde i de mange fiskeværene både på innersida og yttersida av Vest-Lofoten og forholdene mellom fiskarbondesamfunnet og væreiere. For denne oppgaven har det vært av spesiell interesse å få innblikk i fisket og fiskarbondesamfunnet i Lofoten og den økonomiske situasjonen befolkningen i Lofoten sto oppe i mellom de to krigene.

I sin doktorgradavhandling: *”Arbeidsliv i fiskarbondeshushald. Kulturelle perspektiv på sosialisering og kjønnsidentitet. Bø og Hadsel i Vesterålen 1870 – 1970”*, tar Åsa Elstad bl.a. opp de valgene fiskarbonden tok om å bli værende i næringa eller ikke. At det ikke alltid var økonomiske vurderinger som lå bak valgene. Åsa Elstad tar opp de økonomiske og den teknologiske utviklingen med fokus på hovednæringene, fiske og jordbruk, men også de kulturelle verdiene som lå i sosialisering og kjønnsidentitet og hva dette fikk si i endringsprosessene som skjedde i husholdningene. I avhandlingen tar også Åsa Elstad opp moderniseringsprosessene i fiskarbondeshusholdningene og den ambivalens som var til disse. Oppgaven tar opp problematikken om hvorvidt fiskarbonden var motstander av ny teknologi, eller om han tilpassa seg den nye teknologien etter behov.

Sanne Steenberg Hansen, tar i sin hovedfagsoppgave i historie: *”Tre forsøg på at planlægge Nord-Norge, 1945-1951-1972”*, opp politikken og de planene sentrale myndighetene hadde ovenfor Nord-Norge og hvilke spenninger dette medførte mellom sentrum og periferi. Steenberg Hansen ser planene i forhold til samfunnsutviklingen i Norge og Nord-Norge og fordi planene for en stor del hadde en økonomisk forankring, blir dette satt i sammenheng med den generelle økonomiske politikken som ble ført i tiårene etter krigen. Hvilket syn og hvilke målsetninger hadde planleggerne og hvordan ble disse planene mottatt i befolkningen. Hun tar opp hvordan det gikk med planene og spør til slutt om hvilke forskjeller og likheter planene inneholdt.

Bjørn Hersoug og Dag Leonardsen har i deres magisteravhandling: *"Distriktpolitikk og ideologi"*, satt søkelyset på det de kaller "distriktpolitiske paradoks". Det ene paradokset er at etter som offentlige virkemidler har økt, har også flyttinga økt. Offentlig innsats har ikke kunnet løse distriktsproblemene, derfor var det ikke et spørsmål om større innsatsmidler i form av penger.

Det andre paradokset de tar opp, er at Arbeiderpartiet fra 1930-årene til 1970-årene har vært representant for befolkningen i distriktene og i særdeleshet for fiskere og småbønder.

Allikevel sto partiet, ifølge Hersoug og Leonardsen, for en politikk som betydde sentralisering, avfolking av utkantene og overføring av arbeidskraft fra primærnæringene og småindustri til høyproduktive næringer i sentrum.

Hersoug og Leonardsen tar utgangspunkt i at distriktsproblemene, fra utkantenes side, har vært et spørsmål om arbeidsplasser. Et sentralt tema i avhandlingen er spørsmål om nedlegging, opprettholdelse og nyetableringer av arbeidsplasser i distriktene. Hvilke virkemidler ble tatt i bruk i distriktpolitikken og hvilke interesser denne politikken tjente? Hersoug og Leonardsen setter også spørsmål om distriktpolitikken var et halvhjertet forsøk på å bøte på en utvikling, som innebar nedbygging av distriktene.

Både oppgaven til Steenberg Hansen og avhandlingen til Hersoug og Leonardsen omhandler den økonomiske politikken som ble ført i etterkrigstida. I denne oppgaven har det vært viktig å nettopp se på de distriktpolitiske virkemidlene og hva de betydde for ei bygd som Valberg.

I hovedoppgaven til Torbjørn Flaatten fra 2007 blir temaet: *"Flytting i mellomkrigstiden"* behandlet ut fra problemstillingen om at bygdene i denne perioden, etter Edvard Bull d. y. sitt syn i hans standardverk; *"Norges Historie, bind 13"*, ble sperret inne med sin befolkning. Eller var det slik at det var store variasjoner i dette mønsteret landsdelene imellom. Torbjørn Flaatten tar for seg befolkningsutviklingen på Sunnmøre og i Lofoten, og ser på flytteaktiviteten i disse to regionene, ved studier av næringsutvikling og andre særtrekk i kommunene i de to regionene. Han har også sett på rasjoneringstillingen fra 1939, som bakgrunnsmateriale i hovedoppgaven. En kilde som har vært svært lite benyttet som analyseredskap. I denne oppgaven har nettopp Flaattens bruk av rasjoneringstillingene vært nyttige, fordi de ga oppgaven en større nøyaktighet i forhold til befolkningsutvikling og flytting like før siste krig.

I en rapport fra Arbeidsforskningsinstituttet i 1991 har Ståle Seierstad reist spørsmålet om arbeidsmarkedsprosesser har avgjørende begrensninger på næringsomstilling i Norge.

Rapporten konsentrerer seg om Nord-Norge og oppsummerer det arbeidet som er gjort omkring flytting og arbeidsmarkedsforhold i landsdelen og hvordan mobiliteten i Nord-Norge har preget utviklingen av bosettingsmønsteret i landsdelen og arbeidskraft både til nordnorske sentra og landet for øvrig.

Flere mennesker har levert betydelige arbeider om moderniseringen av Nord-Norge etter siste verdenskrig. Narve Fulsås har blant annet tatt for seg den statsdrevne moderniseringen etter siste krig og hvordan styresmaktene måtte streve i motvind med ”Problemet Nord-Norge”. Nord-Norge ble ikke i samme grad som resten av landet industrialisert, og først utpå 1960-tallet begynte veksten i offentlig sektor å tilta og overføringene fra primærnæringene til spesielt tertiærnæringene.

Halvard Tjelmeland har blant annet vist hvor sterkt de kommunale utgiftene økte i Nord-Norge, i forhold til resten av landet, på grunn av spredt bosetting og store avstander. Ottar Brox har i sine bøker, ”*Hva skjer i Nord-Norge?*” og ”*Nord-Norge – fra allmenning til koloni*”, skapte mye debatt med sine hypoteser om bygdefolks motstand mot moderniseringen og hvordan naturressursene skapte den nordnorske fiskerbonden. Og ikke minst, det var i perioder attraktivt å flytte til Nord-Norge. I problemstillingen for denne oppgaven setter jeg spesielt søkelyset på primærnæringenes betydning i Valberg og den utviklingen fiskarbondesamfunnet i bygda fikk. Brox viser blant mange eksempel at den nordnorske bonden måtte tredoble sine kontantinntekter, for at det skulle lønne seg å flytte til byen. Brox mente at overføringer fra det offentlige kunne vært unødvendig dersom den nordnorske bonden og fiskeren sjøl fikk hand om høstingen av naturressursene. Han hevder at fiskerbonden nådde sin ”storhetstid” rundt 1950 og etter den tid kom under press fra statens moderniseringsstrategier. Einar Arne Drivenes derimot, setter spørsmål ved Brox sine hypoteser, ved at han i boka *Fiskarbonden og Gruveslusk*, viste at arbeidstokken i en rekke gruver i Nord-Norge, fra før 1900, var fiskerbønder. Han konkluderer med at fiskerbonden ikke ble gruveslusk, men i perioder av livet var han det også. Dermed viste Drivenes at fiskarbondesamfunnet hadde vært under press i lang tid før 1950.

I ”*Norsk historie 1914- 2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil*”, av Berge Furre, gir han et godt innblikk i den perioden jeg omhandler i denne oppgaven. Både mellomkrigshistoria, gjenreisinga etter siste krig, industrialiseringen, folkeflyttingene og velferdsstatens oppkomst, har gitt et godt bakteppe for denne oppgaven.

1.7 Kart

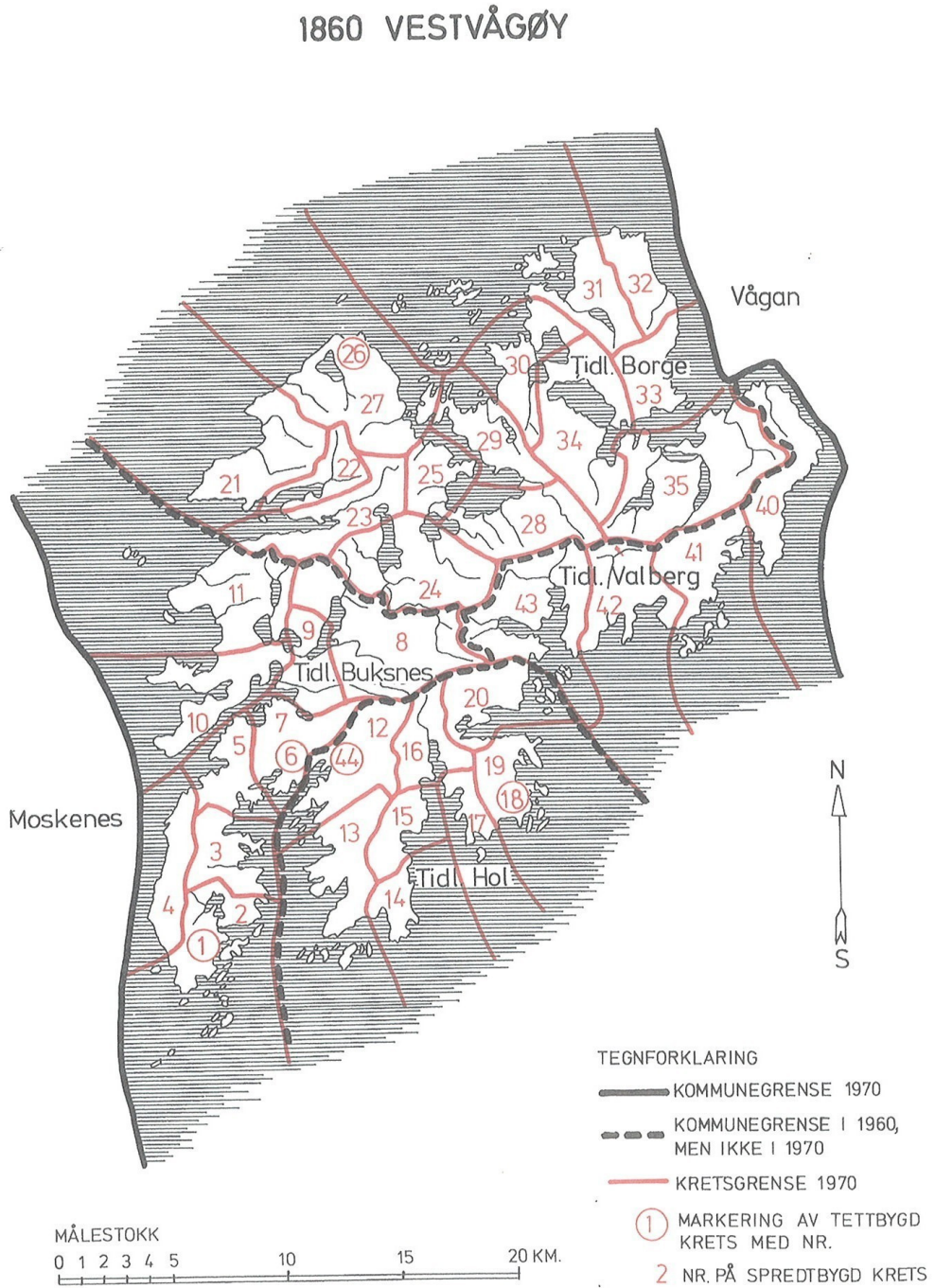
Kart 1.

VESTVÅGØY MED OMRÅDET VALBERG

Kart 2.

Vestvågøy med de gamle kommuneinndelingene og kretsgrensene.

2.0 Befolkningsutviklingen, økonomisk og næringsmessig modernisering i Valberg fram til 1946.

Grunnlaget for at mennesker skal kunne leve og bo et sted, er at det finnes økonomiske rammevilkår, som gjør dette mulig. Når disse rammevilkårene ikke lenger er til stede, flytter menneskene dit de finner levekårene bedre.

I dette kapitlet tar jeg for meg den befolkningsmessige utviklingen og hvordan moderniseringa av næringsvirksomhetene arta seg i Valberg fram til 1946.

Dette kapitlet er viktig å ha på plass, for bedre å forstå det utgangspunktet Valberg hadde i de store omveltningene, som skjedde etter 2. verdenskrig.

2. 1 Befolkningsutviklingen fram til 1946.

Fra folketellingene ser en at det er store forskjeller på hvor i Valberg folk bosatte seg.

Halvparten av befolkningen på 553 mennesker bodde i 1875 i Austgården – 275 personer, mens bare 98 mennesker bodde på kirkestedet Valberg. Resten, 180 mennesker bodde i Rolvsfjorden²⁷. (Se kart 1, side 19)

I følge folketellinga i 1900 var det i Rolvsfjorden 2 handelsmenn. Valberg hadde derimot 4 rorværeiere, medregna handelshuset Ellingsen, mens det var en rorværeier og en fiskekjøper i Austgården. Det meste av veksten i folketallet skjedde på kirkestedet Valberg og Rolvsfjorden i årene 1875 – 1900. Rolvsfjord hadde økt folketallet til 273 mennesker, Valberg til 196 mennesker, mens Austgården bare hadde en beskjeden økning til 281 mennesker²⁸.

Ved folketellingen i 1900 bodde det 750 mennesker i Valberg.²⁹ Da Valberg ble opprettet som egen kommune i 1927, var folketallet sunket til 634. Ved folketellinga i 1930 var folketallet ytterligere sunket til 625³⁰.

Tabell 1.

Folkemengden i Valberg og Borge 1875 – 1946.

	1875	1891	1900	1910	1920	1930	1946
Valberg	553	714	750	670	633	625	771
Borge	2350	3191	3738	3863	4049	4093	4530

Kilde: NOS og folketellingene.

²⁷ Folketellingene 1875.

²⁸ Folketellingene 1900.

²⁹ Folketellingene 1900.

³⁰ SSB – Folketellingene 1930.

Nedgangen i folketallet i perioden 1900 – 1930 kan forklares med den ressurskrise lofotfisket opplevde i årene 1896 – 1920. Denne krisa sammenfaller med den allmenne konjunkturoppgang i landet, som førte til at folk lettere kunne få seg arbeid andre steder³¹. Jeg ser også at nedgangen i folketallet faller sammen med at de gamle fiskeværene går sterkt tilbake. Både Finnhamn, Skokkelvikøyene og Valbergsøyene er nærmest opphørt som fiskevær i 1915 – 1916³². Fiskerne dro til Stamsund eller Henningsvær, der havneforholdene var bedre og en kunne levere fangsten enklere. Å kunne sløye fisken på ei kai var enklere enn å stå i flomålet og sløye fisken på en linestamp. Dette var i stor grad tilfellet ved mottakene i Valbergsværene. Motoriseringa av fiskeflåten var en annen faktor, som bidro til at mobiliteten for fiskerne fra andre regioner ble større og dermed valgte de andre fiskevær enn Valberg. Folketallsnedgangen skyltes også Spanskesyken i 1917 – 1918, og emigrasjonen til Amerika. Sjøl om ikke alle som bestemte seg for å emigrere kom til Amerika, fikk mange arbeid i Kristiania og ble værende i den regionen.

Som vi ser fra tabell 1, side 21, økte folketallet i Borge i samme periode som folketallet gikk ned i Valberg. Jeg har sett på en faktor som kan være medvirkende årsak til dette. I motsetning til Valberg ble flere av havnene i Borge utbygd, for eksempel Eggum og Vestresand. Helt fra før 1900 forelå det planer om slik utbygging og det ble bevilget flere hundre tusen kroner til havneutbygging i årene fram til 1920. I følge Borge og Valberg bygdebok, bind II, får stortingsmann Joakimsen mye av æren for at Stortinget bevilget midlene som skulle til. At fiskeværene ble betydelig modernisert i Borge, er en faktor som kan ha ført til at Borge ikke opplevde tilbakegang i folketallet, men tvert i mot en økning. Dette på tross av at det var ressurskrise i fiskeriene, samtidig som konjunkturrene i landet som helhet var gode i disse årene.

Folketallet i Valberg nådde en historisk topp ved folketellingen i 1946. Det finnes ingen folketelling for 1940, forårsaket av okkupasjonen, men vi har en telling fra 1939, kalt Rasjoneringsstillingene, som viser at folketallet da var 693 personer.

Bakgrunnen for Rasjoneringsstillingene var myndighetenes bekymring for forsyningssituasjonen etter krigsutbruddet for 2. verdenskrig i september 1939³³.

Ved folketellinga i 1946 var befolkningen i Valberg på 771 personer³⁴.

Sammenligner vi befolkningsøkninga i Borge, Buksnes og Hol med Valberg, i perioden 1930 – 1946, finner vi at økningen i Valberg var større enn noen av de andre kommunene.

---

³¹ Jan Vea: *Der hav møter land*, side 95 og 115. Fagbokforlaget, Bergen 2004.

³² Borge og Valberg bygdebok. Bind II, side 164.

³³ Torbjørn Flaatten: *Flytting i mellomkrigstiden*, side 39. Hovedoppgave i historie. UiT, 2007.

³⁴ Statsarkivet i Trondheim: Folketellingene 1946.

Mens Valberg økte folketallet med 23,3 %, var økinga i Borge 10,6 %, Buksnes hadde 20,9 % økning og Hol 19,3 % økning³⁵.

Det er flere grunner til at en hadde slik vekst i folketallet mellom 1930 – 1946. En av grunnene var at andelen kvinner i produktiv alder, mellom 20 – 39 år var på 13,5 % av befolkningen i Valberg, mens den i Borge kommune var på 11,2 %. I Buksnes og Hol kommuner var disse tallene henholdsvis 14,1 % og 14,5 %³⁶. Dermed ble fødselstallene høye for alle 4 kommunene på Vestvågøy.

Tabell 2.

Kommunene på Vestvågøy og endringene i folketallet fra 1930 til 1939.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kommuner	Folketall 01.12.1930	Folketall 07.10.1939	Vekst i perioden	Vekst i prosent	Fødte 12.02.1930- 07.10.1939	Døde 12.02.1930- 07.10.1939	Fødsels- overskudd	Beregnet Flyttebalanse Kolonne 4 Minus 8	Flyttebalanse i prosent av folketallet for 1930
Valberg	624	692	68	10,9	154	59	95	-27	-4,3
Borge	4 093	4 148	55	1,3	637	377	260	-205	-5,0
Buksnes	3 666	4 032	366	10,0	886	359	527	-161	-4,4
Hol	2 572	2 795	223	8,7	551	235	316	-93	-3,6

Kilde: Torbjørn Flaatten: Flytting i mellomkrigstiden, Tabell 10, side 71. Hovedfagsoppgave i historie, 2007.

En annen viktig grunn til befolkningsveksten, er utvilsomt tilflyttinga av mennesker både fra regionen og fra andre steder i Norge. I folketellingen for 1950 ved Riksarkivet i Oslo³⁷, fant jeg en ikke ubetydelig migrasjon til Valberg, i årene fra 1920 - 1950. 133 mennesker var registrert som tilflyttere til Valberg. Av disse var 94 kvinner og dette tallet tyder på at mange Valbergsfjæringer fant en partner enten i forbindelse med fiske i andre regioner, eller ved arbeid andre steder, men det var også mange som kom til Valberg som tjenestejenter og som ble værende. At så mange kvinner flytta til Valberg, fikk bl.a. som konsekvens at barnetallet ble høyt og fødselsoverskuddet førte til befolkningsvekst. Borge kommune bidro med flest, både kvinner og menn. Hele 27 kvinner og 15 menn kom derfra³⁸. Hoveddelen av denne migrasjonen skjedde mellom 1930 og 1946, og viser en relativ stor bevegelse av mennesker mellom landkommunene og spesielt mellom nabokommunene. Dette bidro til at den negative flyttebalansen for Valberg kommune ikke ble større i disse årene.

³⁵ SSB – Folketellingene 1930 og 1946.

³⁶ Folketellingene 1930.

³⁷ Riksarkivet i Oslo: Folketellingene 1950.

³⁸ Statsarkivet i Trondheim: Folketellingene 1946.

Tabell 3.**Kommunene på Vestvågøy og endringene i folketallet 1939 til 1946.**

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kommuner	Folketall 07.10.1939	Folketall 03.12.1946	Vekst i perioden	Vekst i prosent	Fødte 07.10.1939 03.12.1946	Døde 07.10.1939 03.12.1946	Fødsels- overskudd	Beregnet Flytte- Balanse (kolonne 4 minus 8)	Flyttebalanse i prosent av folketallet for 1939
Valberg	693	771	78	11,26	133	47	86	- 8	- 1,2
Borge	4148	4527	379	9,14	713	351	362	17	0,4
Buksnes	4032	4434	402	9,97	753	255	498	-96	- 2,4
Hol	2795	3070	275	9,83	542	215	327	-52	- 1,9

Kilde: Rasjoneringsstillingen for Norge 1939.

Torbjørn Flaatten: Flytting i mellomkrigstiden, Tabell 11, side 73. Hovedfagsoppgave i historie, 2007.

NOS XI. 2. Folketellingene i Norge 1946 Hefte 1, tabell 2 og Statsarkivet i Trondheim.

Under krisa i 1930-årene var det på grunn av de gamle produksjonsmåtene i husholdsøkonomien, mulig for de store ungdomskullene å finne utkomme i bygda. Om ikke annet, så var det alltid arbeid på heimgården eller i fiskerbåten hos foreldrene. Edvard Bull (d.y.) sier om dette: *"Bygdene ble sperret inne med sitt eget befolkningsoverskudd"*³⁹. Dette var nok en viktig årsak til at folketallet steg så mye i perioden 1930-1946, i hovedsak av de store barnekullene i denne perioden, men dette kan ikke være hele sannheten. Bull er, etter min mening, noe unyansert i sin beskrivelse av hele tidsperioden 1930 – 1946. For det første mener jeg det ikke er mulig å generalisere alle herredskommunene i landet, fordi tendensen når han summerer disse viser, at det er lite flytting innenlands. Tallene for Valberg viser nettopp at det var stor flytting mellom nabokommunene. For det andre mener jeg det er viktig å skille tidsperiodene. Det var atskillig større flytteaktivitet fra 1930 til 1939, enn i perioden 1939 til 1946, derfor er det mulig å hevde at Bull sitt utsagn passer bedre for tidsperioden 1939 til 1946, enn for hele perioden 1930 til 1946. Dette er også i tråd med det Torbjørn Flaatten finner i sin hovedoppgave⁴⁰.

Det tredje momentet jeg vil ta med, er at krigsårene la en demper på migrasjonen i Valberg. Ikke bare krigen i seg selv la en slik demper på flyttinga, men det faktum at en by som Oslo hadde en avtakende boligbygging gjennom krigen, gjorde det vanskelig for innflyttere å finne

³⁹ Edvard Bull: "Klassekamp og fellesskap 1920-1945, side 138. Norges historie bind 13, Cappelen forlag, Oslo 1979

⁴⁰ Torbjørn Flaatten: "Flytting i mellomkrigstiden", tabell 11 side 73. Hovedoppgave i historie. UiT, 2007.

bolig. I tillegg fikk folk på bygdene gjennom krigsårene bedre økonomi, på grunn av høyere priser på de produktene de kunne levere. De valgte også den relative tryggheten ved livet på bygda, mot det utrygge ved å flytte vekk. Dette kan en se bl.a. ved at den negative flyttebalansen på Valberg er sunket til 1,2 % i perioden mellom 1939 og 1946. (Se tabell 3, side 24)

Ut fra de rammebetingelsene befolkningen på Valberg hadde, så de ikke hensikten av å flytte andre steder i årene før og under 2. verdenskrig. Sjøl om levekårene var vanskelig i disse årene, var de ikke verre enn at de fleste valgte å bli. Likevel viste det seg at det skjedde en netto fraflytting fra Valberg, men i beskjeden grad. Det var det store fødselsoverskuddet som var hovedfaktoren til at befolkningen vokste så mye mellom 1930 og 1946.

2. 2 Utviklingen av næringsstrukturen av primær- sekundær- og tertiærnæringene.

Ved folketellingene i 1900 var det 9 personer oppført med hovedyrke innen det vi kaller sekundær- og tertiæryrkene i Valberg⁴¹. Av 171 yrkesaktive, (husmødre ikke medregnet) var det bare rundt 5 % av de yrkesaktive som hadde andre yrker enn bonde/småbruker og fisker. 95 % av den yrkesaktive befolkningen hadde sitt arbeid i primærnæringene. Dette forteller oss at fiskerbondesamfunnet sto sterkt i Valbergssamfunnet, ved inngangen til det 20. århundre. Fram til folketellingen i 1930 skjer det ei klar utvikling i retning av flere sysselsatte i sekundær- og tertiærnæringene. Fire ganger så mange mennesker hadde sitt arbeid utenom primærnæringene. Når det i perioden 1900 til 1930 ble vesentlig færre mennesker i Valberg, hele 125⁴², viser det seg at på tross av fraflyttingen, ble det flere håndverkere, industriarbeidere og flere mennesker innenfor de tjenesteytende næringene. Det var særlig industriarbeidsplasser og forretningsvirksomhet, som øker i løpet av disse årene. 12 mennesker har sitt hovedyrke i industrien og så mange som 18 mennesker arbeider innenfor forretningsvirksomhet i 1930. Det ble flere industriarbeidsplasser på Valbergsøya og Handelshuset Ellingsen ga arbeid til mange mennesker både som handelsbetjenter og tjenestefolk. På tross av at det ble en økning i sekundær- og tertiærnæringene, kan en ikke snakke om et gjennombrudd for disse næringene i Valberg fra 1900 til 1946. For de tjenesteytende næringene fikk en til og med en nedgang i antall sysselsatte i perioden 1930-1946.

---

⁴¹ Folketellingene 1900.

⁴² Folketellingene 1900 og 1930.

Tabell 4.

Sysselsatte i primærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1930 og 1946. Alle tall i antall mennesker og prosent i forhold til sysselsatt befolkning.

	1930		1946	
Valberg	132	76,7 %	183	76,0 %
Borge	945	86,5 %	1227	76,0 %
Buksnes	609	66,1 %	780	62,0 %
Hol	415	58,3 %	507	52,0 %

Kilde: Folketellingene: 1930 og 1946.

Tabell 5.

Sysselsatte i sekundærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1930 og 1946. Alle tall i antall mennesker og prosent i forhold til sysselsatt befolkning.

	1930		1946	
Valberg	18	10,5 %	35	15,0 %
Borge	89	8,1 %	261	16,0 %
Buksnes	146	15,9 %	284	23,0 %
Hol	178	25,0 %	271	28,0 %

Kilde: Folketellingene: 1930 og 1946

Tabell 6.

Sysselsatte i tertiærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1930 og 1946. Alle tall i antall mennesker og prosent i forhold til sysselsatt befolkning.

	1930		1946	
Valberg	22	12,8 %	22	9 %
Borge	59	5,4 %	116	7 %
Buksnes	166	18,0 %	193	15 %
Hol	119	16,7 %	191	20 %

Kilde: Folketellingene: 1930 og 1946

Når en ser nærmere på utviklingen av primærnæringene i de fire kommunene på Vestvågøy, er det i øynefallende at både Valberg og Borge har en atskillig større andel mennesker som arbeider i primærnæringene, enn de to andre kommunene både i 1930 og i 1946. Likeledes synker andelen sysselsatte i primærsektoren både i Borge, Buksnes og Hol mellom 1930 og

1946, men dette skjedde ikke i Valberg. Der var andelen sysselsatte stabil i dette tidsrommet. Likevel ser en at antallet mennesker i primærsektoren øker i alle de fire kommunene mellom 1930 og 1946.

I hovedsak kan dette begrunnes av befolkningsøkningen i alle de fire kommunene. Tallene viser at det var plass til flere hender innenfor primærnæringene, samtidig som sekundærnæringene har den sterkeste veksten. Alle fire kommunene øker antall sysselsatte i sekundærnæringene fra 1930 til 1946, men det er interessante utviklingstrekk i denne sektoren. Både Valberg og Borge har lavere andel sysselsatte i sekundærsektoren enn både Buksnes og Hol, og mens Valberg økte andelen sysselsatte med i underkant av 50 %, øker Borge andelen med 100 %. Det skjedde altså en kraftig sysselsettingsøkning i denne sektoren, for Borge sitt vedkommende.

En grunn til dette var at Borge var tidlig ute med bygging av flere kraftverk i perioden mellom 1930 og 1946, og dette ga arbeid til mange. I tillegg til dette hadde Borge meieri og flere fiskebruk som ga arbeid til mange.

Andelen sysselsatte i sekundærsektoren var høy i Hol, både i 1930 og 1946 og dette berodde i hovedsak på fiskeindustrien i Stamsund og utviklingen av denne, men det skjedde en enda sterkere vekst i sekundærsektoren i Buksnes. Industribedrifter knyttet til jordbruket, som slakterier og utbyggingen av meieriet på Leknes, bidro til veksten, men også fiskeribedriftene på Ballstad, ga mange nye arbeidsplasser.

Mellom 1930 og 1946 ser en bemerkelsesvis forskjeller mellom kommunene Valberg, Borge, Buksnes og Hol, i sysselsettingen i tertiærnæringene. Bortsett fra Valberg, øker alle de andre kommunene antallet personer som var sysselsatte i denne næringen. Buksnes kommune har en liten tilbakegang i andelen sysselsatte, men både Borge og Hol har økning. I Valberg registrerte jeg det samme antall mennesker sysselsatte i tertiærnæringene i 1930 som i 1946, 22 personer. Dermed går andelen personer som arbeidet i tertiærnæringen i Valberg ned fra rundt 13 % til 9 %. Dette viser at de tjenesteytende næringene i Valberg, som i hovedsak var arbeidsplasser i kommuneadministrasjonen og foretningsvirksomhet, ikke hadde noen utvikling i denne perioden. Likevel er andelen personer sysselsatt i tertiærnæringene høyere enn i Borge, som bare hadde 7 % sysselsatte i denne næringen i 1946. Hol kommune, med Stamsund som administrativt sentrum, befestet sin stilling som handelssentrum på Vestvågøy i perioden mellom 1930 og 1946. Hver femte sysselsatte person, hadde i 1946 arbeid i tertiærnæringene i Hol kommune.

2.2.1 Jordbruket i Valberg før 1946.

Fra gammelt av fantes det i Rolvsfjorden 9 matrikkelgårder, på kirkestedet Valberg 2 og i Austgårdan 8 matrikkelgårder. Dette betyr at det var flest faste eiendommer i Rolvsfjorden og i Austgårdan med skatteskyld, mens det bare var 2 hovedgårder på kirkestedet Valberg, som hadde dette. (Se kart 1, side 19)

I det alt vesentligste var oppdelinga av gårdene gjort i Valberg så seint som i 1945. Ingen husmannsplasser fantes lenger. Ser en bort fra noen få relativt store gårdsbruk, var de aller fleste småbruk. På grunn av krigen, var det mange som hadde anskaffa seg to – tre sauer, for å spe på med mat til husholdningen. Ikke rent få hadde sauene i en sjå eller i kjelleren. De aller fleste fjøs var umoderne og tungvinte å arbeide i. En av grunnene til dette var utvilsomt at fjøset var kvinnenenes domene. Mange fjøsbygninger hadde ikke gjødselkjeller og møkka måtte enten bæres ut eller kastes ut gjennom et hull i veggen. Noen gjødselkjellere var så lave at en måtte stå krokert når en skulle laste møkka på trillebåra og trille den ut på marka. Bare noen få fjøs var bygget i perioden 1935-1945, og sjøl var disse ikke utstyrt med så høye gjødselkjellere at det var mulig å tømme dem med annet redskap enn hest og vogn. På Valberg var bare et fjøs, fjøset til Ragnar Riksheim, utstyrt slik at en kunne bruke motoriserte redskaper for gjødselhåndtering og selv her måtte mye manuelt arbeide til, for å hente møkka ut av gjødselkjelleren.

Det meste av arbeidet på gårdene foregikk manuelt. Bare til helt spesielle arbeidsoppgaver brukte en hest eller fikk lånt seg hest. Det var ikke mange slåmaskiner, og sjøl på mange av de gårdene en hadde hest, og kunne nyttegjøre seg av slåmaskin, ble graset slått med ljà. En viktig grunn til at ikke flere gårder hadde slåmaskin, var at tilgangen på arbeidskraft på gårdene var gode og at en derfor ikke trengte å investere i slike redskaper. Her ser vi et eksempel på Chayanov sine teorier om sjølforsyning og sjølsyssetting.

Tabell 7.

Antall gårdsbruk i Valberg og Borge 1929 - 1939

	1929	1939
Valberg	94	105
Borge	587	707

Kilde: Landbrukstellingene 1929 og 1939.

Tabell 8.**Landbruksmaskiner i Valberg 1929 – 1939.**

	1929	1939
Slåmaskiner	6	8
Arb. kjerrer (2 hjuls)	17	32
Separatorer (Melkemaskiner*)	Ikke oppgitt.	69

Kilde: Landbrukstellingene 1929 og 1939.

Tabell 9.**Dyrket jord og natureng i Valberg 1929 – 1939.**

	1929	1939
Dyrket jord	400	560
Natureng	2380	2180

Kilde: Landbrukstellingene 1929 og 1939.

Tabell 10.**Husdyrhold i Valberg. Antall dyr og gjennomsnitt dyreslag pr. gård 1929 og 1939.**

Dyreslag	1929	Gj.snitt dyr pr. gård 1929.	1939	Gj.snitt dyr pr. gård 1939.
Hester	35	0,37	41	0,39
Storfe	235	2,5	519	4,94
Sauer	774	8,23	1224	11,66
Geiter	251	2,67	236	2,25

Kilde: Landbrukstellingene 1929 og 1939.

Mellom 1930 og 1946 er det ikke først og fremst mekaniseringen av jordbruket i Valberg som er fremtredende. Anskaffelsen av tohjuls arbeidskjerrer øker mellom 1929 og 1939, men bare to nye slåmaskiner kommer til i denne perioden. Likevel er det en relativ stor økning i arealet dyrket mark og framfor alt i husdyrholdet. Det blir noen færre geiter i Valberg mellom 1929 og 1939, men både storfe og saueholdet øker kraftig. Det er seks flere hester i 1939 i forhold til 1929, men økningen i antall gårdsbruk førte bare til en beskjeden økning i antall hester pr. gårdsbruk. Det ble lagt ned mange flere arbeidstimer for hand i jordbruket, både i omlegging

av jord og høsting av fôr, men også i stell av et større antall dyr. Dette viser at tilgangen på arbeidskraft var stor og at behovet for mekanisering i jordbruket ikke var særlig stort.

Ei historie fortelles om da Ragnar Riksheim, gårdbruker på hovedgården på Valberg, fiskekjøper og foretningsmann, engang på 1930-tallet, gikk til anskaffelse av salpeter til gjødsel på markene. Flere i bygda måtte selvsagt gjøre det samme og bestilte ei tønne eller to. Hartvig i Draget⁴³, som var fisker, skulle ikke være kleinere enn de andre og bestilte ei tønne med dette mirakelstoffet, som fikk gresset til å gro. Salpeteren ble spredd på den beste jordteigen han hadde, men da slåtta skulle gjøres og han fikk erfare hvor mye gress det hadde kommet, forbannet han hele salpeteren og proklamerte at det ikke skulle komme ett gram kunstgjødsel mer, på hans jord. Dette viser at ikke alle fiskerne var like glad i arbeidet som bønder og at det nødvendige høstingsarbeidet ikke var noe en så med særlig vellyst på å utføre, men et nødvendig onde. Det må tilføyes i denne sammenhengen at Hartvig slo ei li i fjellet på Valberg – ”Hartvigslåtta” – et tungt og tidkrevende arbeid.

Hartvig i Draget kan stå som illustrasjon på mange sambygdingers manglende vilje til å ta nye metoder i bruk, for bedre utnyttelse av de skrinne jordflekkene de hadde. På samme tid var det av største viktighet, at alle hadde tilgang på jordbruksprodukter fra egen produksjon.

Når en så må legge til at alt høsta gras ble tørket, hovedsakelig på bakken, ble onnene både arbeidsomme og lange. Bare på gårdsbruket til Ragnar Riksheim, var det vilje og kanskje økonomi til å gjøre noe med dette. Ny silo for konservering av gras ble bygget og denne siloen sto ferdig i 1938. Det var ikke før utpå 1950-tallet, de fleste andre bøndene og småbrukerne i Valberg kom etter og fikk bygget slike siloer.

2. 3 Utviklinga av fiskarbondesamfunnet på Valberg.

For å gi et best mulig bilde og forståing av utviklinga av fiskerbondesamfunnet, slik det framstår på Valberg, vil jeg gå tilbake til folketellingene i 1875 og 1900. Ved tellinga i 1900 framgår det med stor tydelighet hvordan den yrkesmessige fordelinga i befolkningen var. I Rolvsfjord er to personer oppført med håndarbeide som yrke og en er oppført som smed. På Valberg er to personer oppført med yrke som skomaker, mens i Austgården er en person oppført som murer, ved siden av jordbruker. Resten av befolkningen hadde yrkestittel som jordbrukere og fiskere, ved siden av de som var handelsmenn, fiskekjøpere og rorværeiere⁴⁴.

---

⁴³ Hartvig i Draget het Hartvik Hansen, men ble alltid omtalt med stedsnavnet. Han var onkel til forfatteren av denne oppgaven.

⁴⁴ Folketellingene for 1900.

I avsnitt 2.4, side 32, viser jeg hva jeg legger i begrepet fiskarbonden, men dersom en bare ser på hva hver enkelt har oppgitt som yrker i 1900, stemmer ikke denne definisjonen helt. Sjølsagt var det slik at blant alle jordbrukerne og fiskerne, var det mennesker som både kunne bygge hus og båter. Når jeg sammenligner 1875-tellingen med tallene fra 1900, viser det seg at det ikke skjedde noe vesentlig med hensyn på hva som ble oppgitt som yrkestitler. En kan heller snakke om en konsolidering av fiskarbonden fra 1875- 1900.

For Valberg sitt vedkommende veit vi at allerede i begynnelsen av 1900-tallet, kom de første industriarbeidsplassene til bygda. Smorten Gruber startet prøvedrift i 1902 og sjøl om de fleste arbeiderne kom fra Sulitjelma og Ofoten, var flere arbeidere fra distriktet⁴⁵. Ved siden av drifta ved fiskebrukene i Finnhamn, Skokkelvikøyene og Valbergsøyene, var Smorten Gruber de første industriarbeidsplassene, som ga helårig lønnsarbeid og som ble en liten kile i den husholdsøkonomien fiskarbonden representerte, men som på ingen måte kunne rokke ved grunnlaget for fiskarbondetilpasningen.

Paradoksalt nok var det mangelen på modernisering i fiskarbondetilpasninga på Valberg, som tross alt, gjorde det mulig å komme ut av den økonomiske krisa i mellomkrigstida på en lettere måte enn mange andre.

Åsa Elstad skriver at den fleksibiliteten som lå i utnytting av flere resurser, medregna lønnsinntekter utenfor den tradisjonelle husholdsøkonomien, førte til at en både kunne innrette seg etter de svingningene naturen gjorde, men også markedsvingningene den kapitalistiske økonomien utsatte fiskarbonden for⁴⁶. Det var vanskeligere for dem som hadde spesialisert seg enten som lønnsarbeidere alene, eller gjort store investeringer i ei av primærnæringene. Nord-Norge var den landsdelen der moderniseringa var kommet kortest, dermed førte krisa til at de gamle produksjonsmåtene ble styrket og omstilling og modernisering stoppet opp.

Ottar Brox hevder, både i bøkene: ”Hva skjer i Nord-Norge?”⁴⁷ og ”Spenningenenes Land”⁴⁸ at fiskarbondetilpassningen nådde sitt høydepunkt i perioden 1935-1950. Videre mener han at både de økonomiske og politiske forhold ble lagt til rette slik at lønnsarbeid og kapitalisme ikke greide å konkurrere med fiskarbondens husholdsøkonomi. Videre mener Brox at etter 1950 blir de økonomiske forhold lagt slik til rette, at fiskarbondetilpasningen ikke lenger var i stand til å konkurrere med de kapitalistiske kreftene, men at fiskarbondetilpasningen holdt

---

⁴⁵ Årboka ”Lofotr”, 1997. Intervju med Åse Winther.

⁴⁶ Åsa Elstad: ”Mentalitet og økonomi – Nord-Norge 1750-1950”, side 599. HT nr. 4, 1991.

⁴⁷ Ottar Brox: ”Hva skjer i Nord-Norge?”, side 15 og 116 Pax, Oslo 1966.

⁴⁸ Ottar Brox: ”Spenningenenes land”, side 29. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997.

stand til langt ut på 1960-tallet. Mot dette synet har både Einar-Arne Drivenes⁴⁹ og Narve Fulsås⁵⁰ hevdet at fiskarbondetilpasningen og husholdsøkonomien hadde vært under press fra lønnsarbeid og kapitalisme, så langt tilbake som rundt 1890. Bare den økonomiske krisa i mellomkrigstida bremsa dette presset, men skjøt ny fart gjennom gjenreisning etter 2. verdenskrig.

Forholdet mellom fiskarbondens rasjonalitet i tenkemåten sto i et antagonistisk forhold til den markedsøkonomiske tenkinga. Før krigen var det samfunnsplanleggerne som sto for denne tenkinga.

Nord-Norge produserte 6,2 % av nasjonalproduktet med en befolkning på rundt 12 %. Dette var utgangspunktet for den bekymringa som rådde blant samfunnsplanleggerne, derfor måtte noe gjøres og medisinen var modernisering av landsdelen.

Mellomkrigstida styrket husholdsøkonomien i Valberg. Ikke bare folketallsøkningen, men andre faktorer tyder på dette. Ser en på sekundæryrkenes omfang i 1930, viser folketellingsmaterialet at svært få er registrert i slike yrker⁵¹. Det bemerkelsesverdige er at jeg finner den samme trenden både i folketellingene i 1946⁵² og i 1950⁵³. (Se tabell 5, side 26 og tabell 17, side 57)

2. 4 Oppsummering av næringssektoren.

Et begrep som er blitt benyttet når en skal beskrive næringsstrukturen langs kysten av Nord-Norge er fiskarbonden. Kombinasjonen av fiske og jordbruk og den delen en slik kombinasjon hadde for den økonomiske strukturen i et slikt samfunn. I tilpasningen til et fiskerbondesamfunn, var det et familiemønster der mannen og kona var like viktig for den økonomiske tilpasningen. I hovedsak drev mannen fiske og kona heimen og gården.⁵⁴ Både Ottar Brox og Narve Fulsås har definisjoner på en slik husholdsøkonomi, der Brox sier, at en slik økonomisk rasjonalitet skiller seg vesentlig fra rasjonaliteten i en kapitalistisk virksomhet.⁵⁵ Fulsås på sin side hevder, at en slik husholdsøkonomi førte til at fiskarbonden balanserte arbeidsinnsatsen etter et kulturelt bestemt forbruksnivå. I gode tider var det muligheter til å ta det rolig og arbeide mindre, mens i de dårlige tidene måtte det mer arbeid

---

⁴⁹ Einar-Arne Drivenes, *"Fiskarbonden og gruveslusk"*, side 152. Universitetsforlaget, Tromsø 1984.

⁵⁰ Narve Fulsås: *"Husholdsøkonomi og kapitalistisk økonomi i Nordland"*, 1850-1950. HT, 1/1987.

⁵¹ Folketellingen 1930.

⁵² Statsarkivet i Trondheim. Folketellingene 1946.

⁵³ Riksarkivet i Oslo. Folketellingene i 1950.

⁵⁴ Balsvik, Randi Rønning: *"Menneskene i Nord-Norge, fra istid til nåtid – fra vogge til grav"*, Nordnorsk kulturhistorie bd. 1, Gyldendal, Oslo 1994.

⁵⁵ Brox, Ottar: *"Nord-Norge – Fra allmenning til koloni"*. Universitetsforlaget, Oslo 1984.

til.⁵⁶ Sjøl om det vanlige var en kombinasjon mellom fiske og jordbruk, var det også vanlig å ta seg lønnsarbeid på anlegg, fiskebruk og som snekker, eller som syersker for kvinnes vedkommende. Einar-Arne Drivenes peker på hvordan en slik kombinasjon virket: ”

Fiskarbonden ble ikke, så langt vi kan se gruveslusk, men han var i perioder av sitt liv også gruveslusk. På samme måte som han kunne være veiarbeider, handverker, ...”⁵⁷

Fiskarbonden i Valberg eide både sin egen båt og sitt eget bruk, gjeld til banken, men like fullt var han selveier. Mange har hevdet at fiskarbonden, i sitt grunnsyn, var konservativ og moderniseringsfientlig, når det gjaldt ny teknologi og dette er nok riktig, men jeg finner at dette grunnsynet kan nyanseres noe. Før krigen ble det eksperimentert og tatt i bruk sjølsetter i linebåtene og på Ure i Lofoten, ble det rundt 1950, funnet opp en sjølkveiler til linebåtene. Det var i båtene de fleste investerte pengene sine – den delen de kunne avstå. En viktig grunn til at det var fiskerbåten som ble tatt vare på, var at det var der kontantinntektene ble skapt. Jordbruket ble annenrangs arbeid for mange og falt i stor grad på kvinnene. Det er ikke en ukjent historie, at det har vært lite modernisering på de arbeidsområdene der kvinner har hatt sin arbeidsplass. Dette var da heller ikke et spesielt fenomen for strukturen i fiskarbondesamfunnet.

2. 5 Økonomiske konjunkturer i Valberg kommune.

Valberg gikk fra å være sognekommune under Borge kommune til å bli herredskommune i 1927. Sjøl om Valberg, som sognekommune hadde hatt stor grad av selvstyre, betydde opprettelsen av den nye kommunen, at Valberg fikk fullt kommunalt selvstyre.

Etter en økonomisk stagnasjon både i Norge og Nord-Norge som varte fra slutten av 1870-årene til begynnelsen av 1900-tallet, kom et økonomisk oppsving som varte fram mot 1920. Det atypiske for perioden med økonomisk stagnasjon, er at folketallet i Valberg sogn steg kraftig. Folketallet økte fra 553 mennesker i 1875⁵⁸, til 750 mennesker i år 1900⁵⁹. Dette kan bare forklares med den økte ressurstilgangen på fisk i Lofoten, som igjen kan forklares med hyppige ”Austlofotfiske”. D.v.s. fisken seig langt inn i Vestfjorden og ble tilgjengelig for robåtflåten, dermed også for de som drifta fra Valberg.⁶⁰

En av grunnene til at en på tross av den økonomiske stagnasjonen, fikk en så sterk befolkningsøkning, var at en både i Rolvsfjorden og på Valberg fikk ei fradeling av flere

---

⁵⁶ Fulsås, Narve: ”Hushaldsøkonomi og kapitalistisk økonomi i Nordland, 1850-1950”, side 32. HT, 1/1987.

⁵⁷ Drivenes, Einar-Arne: ”Vil samfunnsviteren og historikeren skrive den samme minnehistoria?” side 153. HT, 3/1985.

⁵⁸ Folketellingene 1875.

⁵⁹ Folketellingene 1900.

⁶⁰ Jan Vea: ”Der hav møter land”, side 98. Fagbokforlaget, Bergen 2004.

gårder. Dermed ble det plass til flere familier rundt de opprinnelige gårdene. På Valberg flytta menneskene opp ”på landet”, bort fra øyene utenfor Valberg. Sjøl om jorda var tungdrevet på Valberg, kunne en ha små åkerlapper ved sjøen. I årene fram mot år 1900, utvikla også handelshuset Ellingsen seg og bidro til at flere slo seg ned på Valberg.

Nødsårene i 1918 og 1919 var vanskelige år for bygda. Fisket slo alvorlig feil og vi hadde det som kalles Vestlofotfiske, dvs. fisken sto utafor Røst og seig ikke inn i Vestfjorden.

Motoriseringa var ikke kommet langt nok, slik at det ikke var mulig for mange av båtmannskapene fra midtre og østre delen av Lofoten, å delta i det fisket i særlig grad.

Fiskerne var også særdeles stedbunden og holt seg til det fiskeværet de alltid hadde gjort.

Det fortelles at Lars Ellingsen sendte en av jektene med mannskap til Bodø for å kjøpe mel og at dette melet ble delt ut til befolkningen på Valberg. Familien Ellingsen hadde ikke bare en dominerende rolle som væreier og handelshus, men så nok også nytten av å holde liv i bygda. Denne hendelsen sammenfaller også med at bygda ble hardt ramma av spanskesyken i 1918.

I 1920 slo den økonomiske krisa inn med flere økonomiske tilbakeslag både på 1920- og 1930- tallet. Ikke før mot slutten av 1930-tallet snur den økonomiske stagnasjonen til oppgangstider. Nord-Norge ble ramma særlig hardt økonomisk, fordi råvareprisene på fisk og mineraler falt kraftig. Når det gjelder Lofoten, var det likevel i årene 1915 – 1925 fiskerne kunne ta ut de største pengeutbyttene, fra Lofotfisket.⁶¹

Det kan se ut som den økonomiske krisa i mellomkrigstida, slo til senere i Valberg, enn det den generelle tendensen for landsdelen viser. Ser en på motoriseringsgraden for fiskebåtene i Valberg, viser dette at det var registrert fem båter fra Valberg i Fiskeridirektoratets register for 1920, alle med motor. Bare to år etter, i 1922, er det registrert i samme register 18 fiskebåter der 11 av disse var motorisert.⁶² Fra 1926, et år før Valberg ble egen kommune, holder antallet registrerte fiskebåter seg stabilt fram til 1943, da tallet på fiskebåter kom opp i 37. 30 av disse fiskebåtene var da motoriserte. Fra 1926 til 1940 ligger tallene for registrerte fiskebåter på 29-30 båter. Det interessante er at det i 1926 var 20 fiskebåter med motor og at dette tallet bare var steget til 21 i 1940. For de andre kommunene på Vestvågøy er disse tallene forskjellige. Motoriseringsgraden var mye større både i Borge, Buksnes og Hol. I 1945 var det registrert 33 fiskebåter i Valberg kommune.⁶³ Dette tallet hadde holdt seg relativt stabilt siden midten av 1920-tallet, med 30 registrerte fiskebåter i 1926 og en topp i 1943 på 37 fiskebåter.

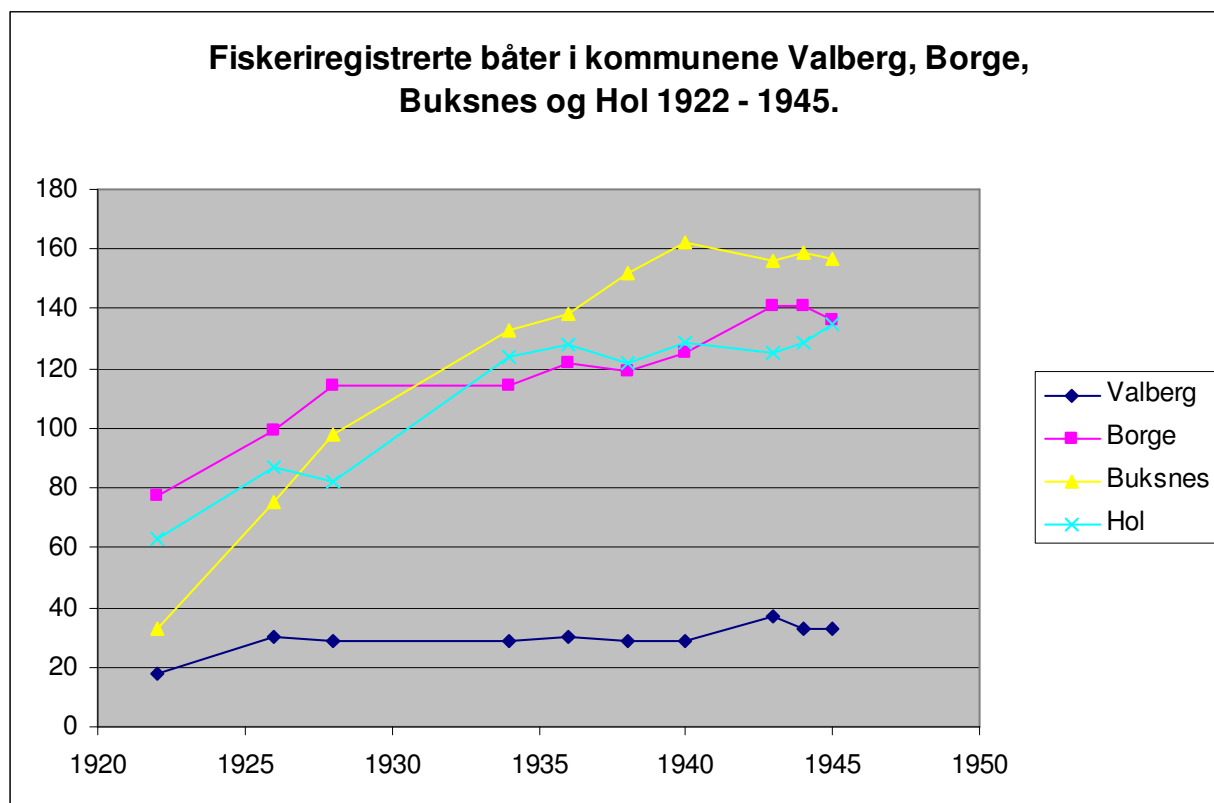
⁶¹ Jan Vea: ”Der hav møter land”. Side 102. Fagbokforlaget, Bergen 2004.

⁶² Tellingar fra Fiskeridirektoratet.

⁶³ Tellingar fra fiskeridirektoratet.

Selv om antall fiskeskøyter, d.v.s. dekkede fartøyer, økte fra 11 i 1928 til 16 i 1934 og 20 i 1940, er det registrert hele åtte åpenbåter uten motor så seint som i 1940. Det vil si at 27,6 % av båtene ikke var registrert med motor. Tallet på åpne fiskebåter er bare redusert med to fram til 1945. Dermed var det fremdeles seks fiskebåter, som var registrert, som vanlige robåter dette året.

Diagram 1.

Kilde: Fiskeridirektoratets tellinger 1922 – 1945.

Jan Veia skriver at motoriseringa av fiskeflåten gikk raskt i Nordland, men med store regionale variasjoner og kaller de kreftene som påvirker dette for *fremmende* og *hemmende*. Han påpeker videre at det var de rasjonelle vurderinger av hva som svarte seg å investere i og ikke den økonomiske evnen, som var utslagsgivende for om fiskeren anskaffa motor til åtringen, eller investerte i ny båt. Både geografisk beliggenhet og tilknytning til jordbruket, var bestemmende for motoriseringsprosessens forløp og karakter.⁶⁴

Moderniseringa av fiskeflåten i Valberg var kommet kort i fredsåret 1945. Ikke bare var opp mot 20 % av registrerte fiskefartøy åpne robåter uten motor, men båtene var små. Hele 50 % av alle båtene var under 30 fot. Valberg kommune skilte seg klart ut fra de andre tre

⁶⁴ Jan Veia. "Fiske og jordbruk i Nordland ca. 1865 – 1940". Side 228.

kommunene på Vestvågøy. Mens hoveddelen av fiskefartøyene i Valberg lå i størrelse på 20- 30 fot, lå båtene i Borge, Buksnes og Hol på 30-40 fot.⁶⁵ Bildet blir litt mer nyansert med hensyn på båtstørrelse når en ser på de store fiskeskøytene. Her utmerker Valberg kommune seg ved at de hadde registrert antallsmessig flere storskøyter over 50 fot enn de andre tre kommunene.

Narve Fulsås mener at motoriseringa av fiskeflåten var ei form for industrialisering, som kunne gjennomføres innenfor rammen av et husholdsorganisert produksjonssystem. Han peker også på at motoriseringa satte større krav til mer helårig fiske, som kunne komme i konflikt med en kombinasjon av fiske og jordbruk.⁶⁶

Dette tyder på at økonomien til befolkningen var vanskelig i en lang periode og at det verken var vilje eller evne til å modernisere fiskeflåten i særlig grad. Den økonomiske situasjonen gjenspeiles i Valberg kommune sitt regnskap og sammenfaller i stor grad med moderniseringa av fiskerbåtene, og moderniseringa av fiskerbåtene henger sammen med markedskrisa i fiskeriere og utbyttet fiskerne kunne ta ut i 1920 og 1930 – årene. Fangstmengdene i perioden 1926 – 1930 var historisk høye. Likevel sank utbyttet til hver fisker.

I 1896 – 1905 opplevde Lofotfisket en ressurskrise. Den gang forlot fiskerne dette fisket i tusentall. I den neste ressurskrise fra 1930 – 1935, økte antall fiskere ved dette fisket.⁶⁷ Det var altså mulig i et fiskarbondesamfunn, å ta i mot flere som ville livnære seg i disse tradisjonelle fiskeriere. En forklaring på dette kan, etter min mening være, at tilgangen på lønnsarbeid var så sterkt begrensa at Lofotfisket ble et alternativ – for mange det eneste alternativet.

Jeg har tatt for meg regnskapsbøkene i hele perioden Valberg var egen kommune og funnet sammenfallende tendenser når det gjelder kommunens inntekter og den økonomiske ”tilstanden” befolkningen befant seg i.

Når inntektene til Valberg kommune var så lave over en lang periode, det vil si perioden 1928 – 1938, måtte dette også få konsekvenser for moderniseringa i et slikt samfunn. Derfor er det ikke merkelig, at det i disse årene ikke skjer næringsmessige moderniseringer i særlig grad. I følge Rasjoneringsstillingene i 1939 var folketallet i kommunen økt med 68 personer, til 692 personer. Denne befolkningsøkningen førte ikke til at det ble anskaffet flere fiskebåter til bygda.

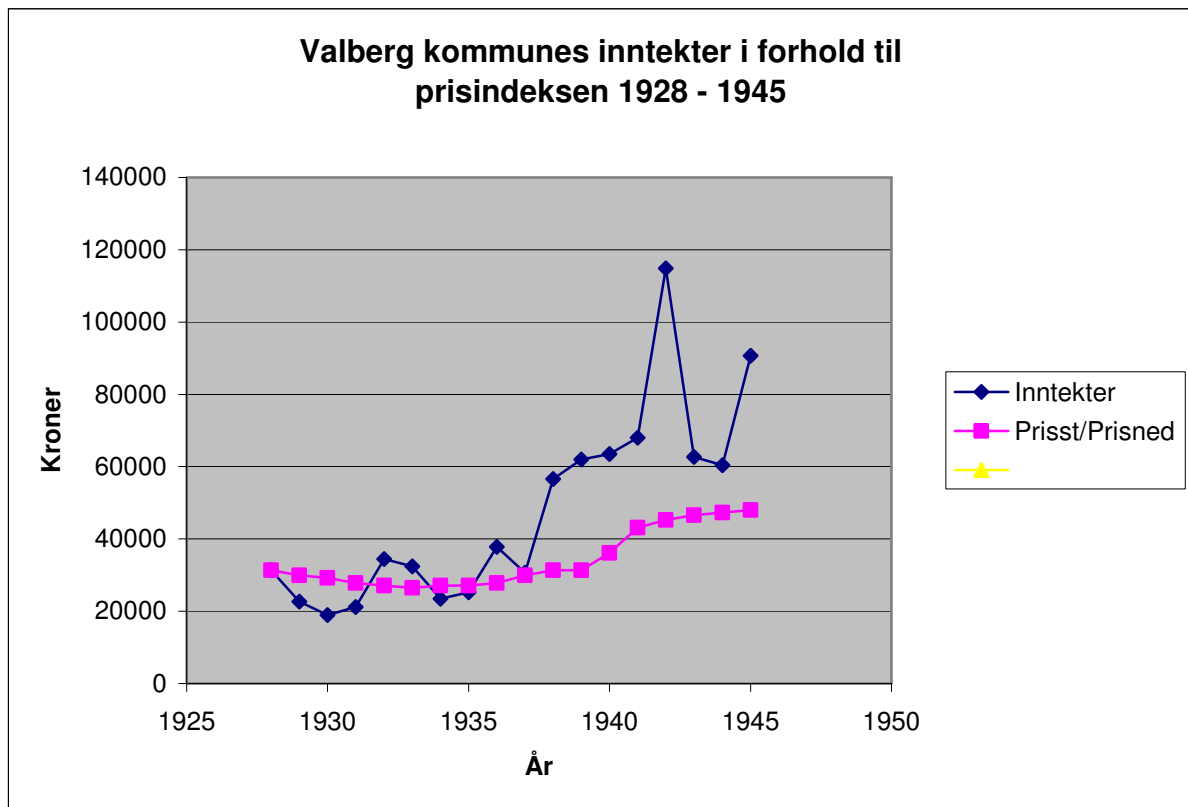
---

⁶⁵ Tellingar fra fiskeridirektoratet.

⁶⁶ Narve Fulsås: ”Kvifor fekk ikkje industrikapitalismen fotfeste i Nord-Norge? Side 55. Bokforlaget, Bergen 1996.

⁶⁷ Jan Vea: ”Der hav møter land”, side 115. Fagbokforlaget, Bergen 2004.

Diagram 2.

Kilder: Balanseregnskapet til Valberg kommune 1928 – 1945. ·SSB: Prisindeks for årene 1928 – 1945. (Prisene 1928 satt til 0.)

Som en kan se fra diagram 2, kommer det økonomiske oppsvinget i 1938. De kommunale inntektene øker fra vel 30 000 kroner i 1937 til 56 000 kroner i 1938. Dette viser at Valberg var påvirket av de internasjonale konjunktorene og var med andre ord en del av den kapitalistiske økonomi⁶⁸. Bortsett fra en nedgang i inntektene i 1943 og 1944, holt inntektsnivået seg høyere gjennom alle krigsårene enn registreringen fra 1938⁶⁹ og relativt langt over den generelle prisindeksen. Grunnen til at de kommunale inntektene kom opp i 115 000 kroner i 1942, er at overføringer av penger til bygging av sentralskolen på Valberg, er inne i dette beløpet.

I perioden 1927 – 1938 ble det ikke gjort store økonomiske investeringer i regi av Valberg kommune. Som en ser av tabellen over hadde det vært en nullvekst for de kommunale inntektene fram til 1937. I fem av disse årene hadde det vært en reell nedgang i inntektene til kommunen. Hovedveien gjennom bygda sto ferdig i 1935, men denne veien ble bygd med statlige midler og ble ikke belastet kommunale budsjetter.

⁶⁸ Friz Hodne og Ola Honningdal Grytten: "Norsk Økonomi 1900 – 1990", side 125. Tano. Oslo 1992.

⁶⁹ Balanseregnskapet til Valberg kommune 1927 – 1963.

Derimot ble det gjort tiltak for økonomiske investeringer, ved beslutningen om bygging av den nye sentralskolen på Valberg. Den nye loven om folkeskolen av 1936, sammen med ønsket om moderne fasiliteter til bygdas unger, var momenter som viser at bygda hadde vilje til nytenking.

Nygaardsvolls regjering fra 1935 førte nye økonomiske impulser inn i det norske samfunn. Regjeringa ga bl.a. tilskudd og lån til investeringer, slik at folk kunne gå til anskaffelse av nye båter – ”Nygaardsvollbåtene”, og til nyrydding. Regjeringa Nygaardsvolds offensive satsing på fiskeriene hadde som resultat, at bygda fikk en båt. Det var flere andre som søkte, men disse søknadene ble ikke prioritert. I dokumenter vedrørende en av søknadene heter det at søkerne ikke ble prioritert, fordi de hadde for godt utkomme på den båten de selv rodde med på søkertidspunktet⁷⁰. Det har blitt hevdet at de psykologiske effektene av regjeringas krisetiltak, var større enn den reelle effekten. En har også pekt på at krisetiltakene ble satt i verk før 1935. Ottar Brox hevder at i fiskarbodedistrikt, som i mindre grad var basert på lønnsarbeid, hadde sjøl små økonomiske investeringer større økonomisk effekt, enn om de ble investert i byene.⁷¹ Viktigere var innføringa av minstepris på torsk til salting og henging i 1936 og framfor alt Råfiskloven i 1938, som påla at all omsetting av fisk skulle skje gjennom fiskesalgslag. Dermed kontrollerte fiskerne selv, gjennom Norges Råfisklag prisen på fisk og vurdering av markedet, og sikret på denne måten stabile og høye priser på fisken.⁷² Først etter krigen fikk Råfiskloven praktisk betydning, og da sammen med trålerlovene fra 1936 og 1939. Disse lovene hindra videre utbygging av trålerflåten og sikra dermed kystfiskernes økonomiske grunnlag og posisjon i næringa. Trålerlovene bidro sterkt til løsningen av de strukturelle problemene i næringa.⁷³

I 1930 var de kommunale inntektene i underkant av 19 000 kroner. I følge folketellingene fra samme år, gir dette en inntekt fra hver innbygger et snitt på 30 kroner. I 1946 bidrar hver innbygger med 300 kroner til kommunens inntekter, dersom en bruker folketellingene i 1946 som grunnlag. Dette viser at det hadde skjedd en stor oppgang i økonomien og at denne kom i Valberg like før og under 2. verdenskrig. (Se diagram 2, side 37) En viktig årsak til den økonomiske oppgangen var økte fiskepriser, fordi det ikke lenger var problemer i markedet. Tyskerne trengte fisken for å sikre mattilgangen til militære og sivile formål. Sjøl om tyskerne ville ha mest mulig frossenfisk og at tyskerne intensiverte og i stor grad la grunnlaget for

---

⁷⁰ Fra møteprotokoll i kommunearkivet.

⁷¹ Ottar Brox: *”Nord-Norge, fra allmenning til koloni”*, side 27. Universitetsforlaget, Oslo 1984.

⁷² Pål Christensen og Abraham Hallenstvedt: *”På første hånd, Norges Råfisklag gjennom 50 år”*, side 81 og 84. Norges Råfisklag 1990.

⁷³ Peter Holm: *”Kan torsken temmes? Moderniseringsprosesser i fiskerinæringa 1935 – 1995”*, side 122. I E. O. Eriksen, *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i nord*. Fagbokforlaget, Bergen 1996.

utbyggingen av filetanlegg og fryseri, ble fremdeles mesteparten av fisken tilvirket på tradisjonelt vis. Tyskerne ble i stor grad pådrivere i moderniseringa av fiskerienes produksjonsledd ⁷⁴.

2. 6 Infrastrukturen i Valberg kommune.

Jeg vil i dette avsnittet ta opp fire områder av infrastrukturen i Valberg, som hadde betydning for moderniseringa av bygda. For et av områdene – havneforholdene – blir dette bare nevnt i dette kapitlet. I kapittel 4 blir dette grundigere gjennomgått.

I 1935 var riksveien gjennom Valberg ferdigbygget og knyttet hele kommunen sammen. Statlige overføringer og sysselsettingsmidler bidro til dette ⁷⁵. Veien ble viktig av flere grunner. Transport av varer til og fra bygda bidro til større aktivitet. Lokalbåtruta var lite pålitelig, fordi en måtte ut med båt fra Valberg for å ekspedere den og været var ikke alltid slik at "lokalen" kunne anløpe Valberg. Veien var også viktig for sentraliseringen og modernisering av skolevesenet.

Valberg hadde egen vedlikeholdsavdeling for veien, som kommunen administrerte ⁷⁶.

Fem kommunale veier, i tillegg til riksveien, var viktige for den delen av befolkningen som var avhengig av disse for å drive næring. For to av disse knytta det seg særlig mange kontroverser og blir tatt opp i et seinere kapittel, om kommunens vilje til å legge forholdene til rette for å drive næring.

Allerede i 1918 ble det første telefonapparatet montert hos Lars Ellingsen på Valberg, etter at Rolvsfjord Telefonselskap hadde gått i bresjen for bygging av linje. Først i 1950/51 ble dette nettet knyttet til Telegrafverkets sitt telefonnett. Valberg kommune måtte til slutt gå inn å gi bidrag for å få reist de telefonstolpene som var nødvendig for fullførelse av utbyggingen ⁷⁷.

Havneforholdene i Valberg har skapt problemer for fiskerinæringa, fordi de to viktigste fiskeværene på 1900-tallet, Skokkelvikøyene og Valbergsøya, lå på øyer, men disse fiskeværene var godt skjerma for vær og vind. Disse ble, da folket flyttet på "landet", tungvinte å bruke og ser en bort fra en liten kai på Smorten, kom ikke en kommunal kai til Valberg før i 1978.

Kulturen hadde hatt ei stor blomstringstid fra rundt 1910. De tre ungdomslagene utgjorde ei stor kraft for både samholdet og opplysningsarbeid gjennom bygginga av bibliotek i bygda. Lag og foreningslivet besto gjennom hele krigen og som illustrasjon på aktiviteten og

---

⁷⁴ Inge Strand: "Næringsliv og økonomisk utvikling i Nordland 1940-1960", side 215. HIS 1005.

⁷⁵ Kommunearchivet i Vestvågøy kommune.

⁷⁶ Balanseregnskapet til Valberg kommune 1928 – 1963.

⁷⁷ Borge og Valberg Bygdebok 2. Svein Kongsjord, Rolvsfjord telefonselskap, side 356.

engasjementet i bygda, viser møteboka for ungdomslaget "Skogstjerna" på Valberg, en deltakelse på 250 mennesker på et møte i 1945 om landssvikoppgjøret.⁷⁸

Et annet synlig bevis på at en gryende nytenking skjedde, var at den nye sentralskolen delvis sto ferdig i 1945. Skolen var bare tatt i bruk til undervisning av ungene fra kirkestedet Valberg, og var bebodd av evakuerte fra Finnmark fra 1944. I de siste krigsårene sto arbeidet med skolen stille bl.a. fordi det var liten tilgang på bygningsmaterialer. Den nye skolen ble altså et symbol på nytenking innenfor skolevesenet og effektivisering og sentralisering av de tre skolene, som til da fantes i Valberg.

Det er interessant å merke seg at det er skolen som blir prioritert først i et samfunn, som ikke bemerker seg i særlig grad for å fremme forandringer.

2.7 Valberg i fredsåret 1945.

Ser en bort fra de skadene Lofotraidet påførte regionen i 1943, ble ikke Lofoten, gjennom 2. verdenskrig, påført materielle skader av betydning. Få menneskeliv gikk tapt på Lofotsk jord og en kan vel si at okkupantenes framferd i Lofoten, ikke resulterte i omfattende omkalfatringer i folks liv. En viktig grunn til dette var uten tvil den høye graden av sjølforsyning av mat, som kommuner, som Valberg hadde. Kombinasjonen av jordbruk og fiske hadde en positiv effekt i ei vanskelig tid, men rasjoneringa av drivstoff og andre nødvendighetsartikler som klær, fottøy, kaffe og mel, gjorde selvfølgelig hverdagen vanskelig for befolkningen. I balanseregnskapet til Valberg kommune framkommer det at utgiftene til forsorgen, ikke økte gjennom krigen⁷⁹. Dette betyr at sjølforsyningsgraden var så høy, at kommunen i forholdsvis liten grad måtte inn for å brødfø befolkningen.

Det ble ikke full stopp i nyinvesteringer i Valberg i krigsårene, men bygginga av sentralskolen tok lengre tid enn planlagt. For uten dette eksemplet ble næringsmessig utvikling i stor grad hindret av mangel på bl.a. byggematerialer, ikke bare i det offentlige, men også for private. Som jeg viser i diagram 2, side 37, økte de kommunale inntektene gjennom krigen, og også blant befolkningen ble det økt kjøpekraft. Problemet for befolkningen på Valberg, som andre steder, var at det ikke var varer å få kjøpt. Krigen la også en kraftig demper på investeringslysten. I diagram 1, side 35, ser en at investeringene i fiskefartøy sto stille i krigsårene, for alle kommunene på Vestvågøy.

I Stamsund drev tyskerne bygging av bunkersanlegg og på Eggum i Borge ble det startet bygging av et festningsanlegg, men fra den tyske okkupasjonsmakten var det liten interesse

---

⁷⁸ Møteprotokoll for "U.l. Skogstjerna", Valberg.

⁷⁹ Balanseregnskapet for Valberg kommune 1940-1945.

for Valberg. Foruten patruljering i bygda, var det svært liten aktivitet fra tyskernes side. Bøndene fikk solgt noe av overskuddet fra landbruksproduksjonen til tyskerne, men bortsett fra dette var det liten kontakt med tyskerne. Under krigen rekvirerte tyskerne en del hester fra Vestvågøy, men Valberg slapp billig. Bare en hest ble rekvirert fra Rolvsfjord i 1944⁸⁰, på tross av at kommunen hadde fått pålegg fra tyske myndigheter om å levere fire.

2. 8 Oppsummering av perioden fram til 1946.

Den økonomiske utviklingen i perioden mellom opprettelsen av Valberg kommune i 1927 og fram til 1946, var svært liten. Det økonomiske oppsvinget som var i emning like før 2. verdenskrig, fikk relativt liten betydning. Krigen forhindret at det økonomiske oppsvinget kunne fortsette. Valberg opplevde en økonomisk og næringsmessig stagnasjon. Sjøl om det i løpet av 1930-tallet kom en økning i antallet gårdsbruk og en enda sterkere vekst i husdyrtallet, kom ikke denne økningen som resultat av modernisering av jordbruket, men som et større arbeidsintensivt jordbruk. Dette er i tråd med Chayanov sin forklaring på den klassiske husholdsøkonomien. Fram til 1946 var det også stagnasjon i fiskeflåten i Valberg. Økningen i antall båter var liten og motoriseringa av båtene var ikke fullført.

Fra 1875 til 1900 opplevde Valberg to motsatte utviklingstrekk. I fiskeriene opplevde en i store deler av denne perioden en ressurskrise, mens befolkningsveksten i Valberg var sterk i samme periode.

Mellom 1900 og 1920 var det økonomisk oppgangstid i landet, men Valberg opplevde en nedgang i befolkningen.

Fra 1920 til 1935 følger ei sammenhengende økonomisk krise, mens folketallet stabiliserer seg fra 1920 og øker fra rundt 1930. Stor ressurstilgang rundt 1930 med mye fisk i Lofoten, bidro ikke til økonomisk vekst.

I perioden fra 1930 til 1946 fikk Valberg en sterk befolkningsøkning. Etter 1938 økte inntektene til kommunen mye og det blir etter hvert også relativt mye penger i befolkningen. Valberg kommune var i fredsåret 1945 stadig et fiskerbondesamfunn. Det var kombinasjonen av fiske og jordbruk som var bærebjelken i dette samfunnet. Noen arbeidsplasser innen fiskeindustri var lokalisert til Valbergsøya, men disse var sesongarbeidsplasser og ble færre og færre fram til 1946. De fleste industriarbeidsplassene lå utafor bygda.

Alle deler av Valberg var bebodd i 1945. Sjøl på øyene utenfor Valberg – Valbergsøya, Kalvøya, Storøya, Buøya, Hestøya og Skokkelvikøyene bodde det folk. Ingen av disse øyene

---

⁸⁰ Årboka Lofotr 2004. Tysk rekvisisjon av hestar i krigsåra 1944 – 1945, side 14. Forfatter: Svein Kongsjord.

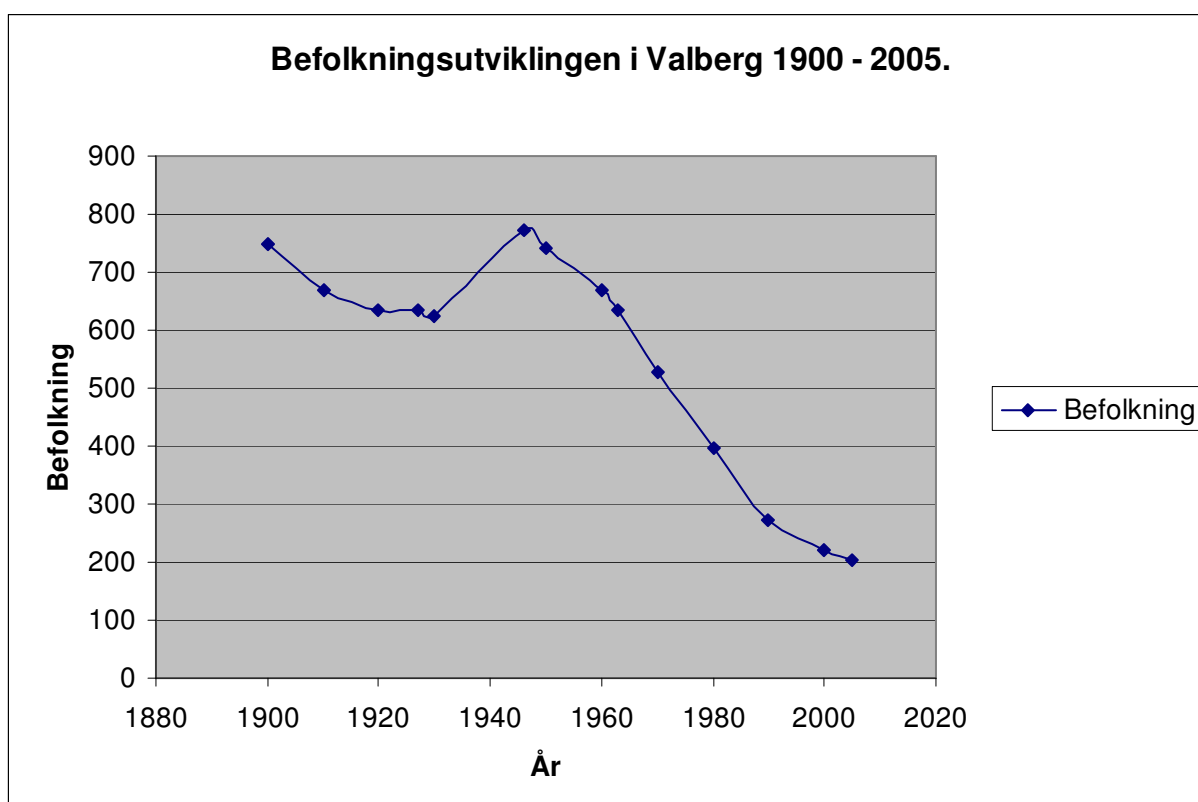
var den gang landfaste, slik at en var avhengig av båt når en skulle til butikken, skolen eller ”opp på landet” for å melke kyrne på somrene. Bortsett fra Kalvøya, hadde familiene på alle de andre øyene dyr de måtte stelle.

Sjøl om den økonomiske moderniseringsprosessen av Valbergssamfunnet ikke var kommet så langt, var dette samfunnet livskraftig med vilje til nytenking.

3.0 Befolkningsutvikling i Valberg, Vestvågøy 1946 – 1970.

Perioden mellom 1946 og 1970 kjennetegnes av store demografiske omveltninger for Valbergssamfunnet. Det ble nesten 250 færre mennesker i Valberg, og ser vi i diagram 3, er det en fallende tendens helt fra 1946 til 1970. Etter 1963 faller kurven enda mer, for så å flate ut mellom 1990 og 2005. Dette året bodde det bare 205 mennesker i bygda. I dette kapitlet vil jeg ta for meg grunner til utviklinga av folketallet fram mot 1970. I komparasjon med de tre andre kommunene på Vestvågøy, vil jeg få fram forskjellene og likhetene i befolkningsutviklinga.

Diagram 3.

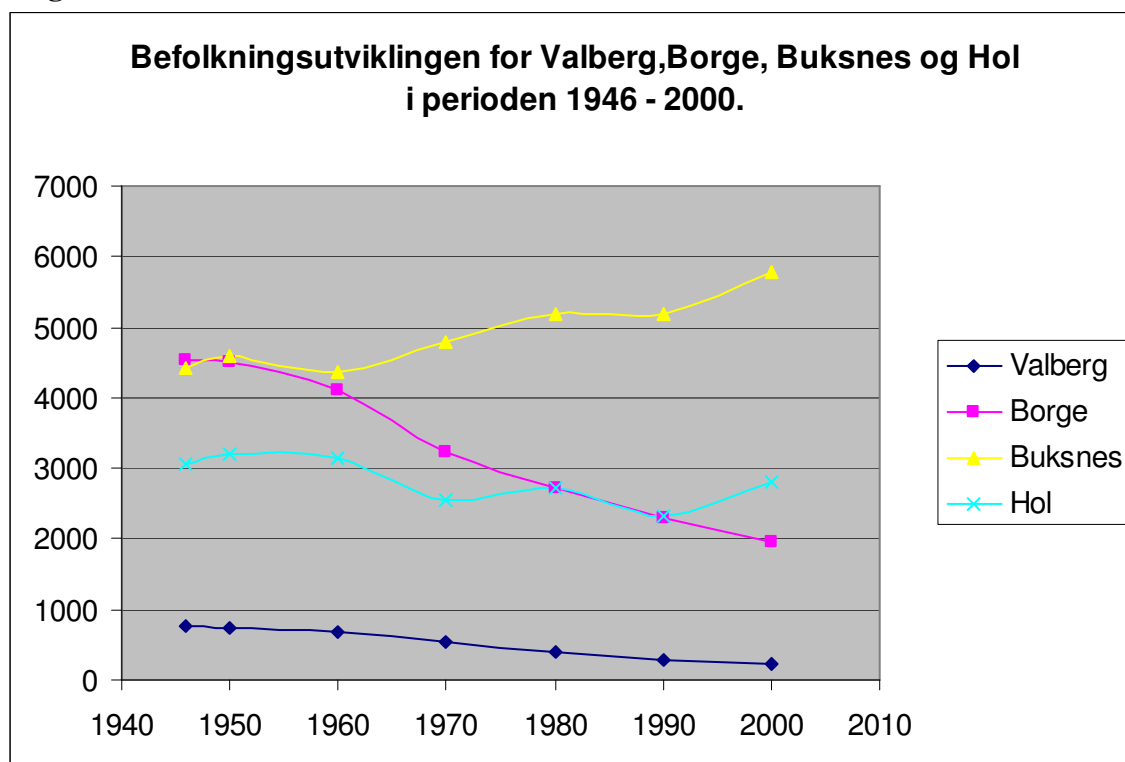

Kilde: SSB og Folketellingene: 1900, 1910, 1920, 1927, 1930, 1946, 1950, 1960, 1963, 1970, 1980, 1990, 2000 og 2005.

For Vestvågøy som helhet gikk folketallet tilbake i perioden 1946 - 1970 med ca. 1700 mennesker. Fra 12 802 mennesker i 1946 til 11 129 mennesker i 1970. Folketallet etter 1970 har stabilisert seg og er i dag rundt 10 700 mennesker. I samme periode er det blitt en forskyvning av befolkningen på Vestvågøy, slik at nærmere 60 % av befolkningen nå bor i det

området som utgjorde gamle Buksnes kommune⁸¹. (Se kart 2, side 20) I hovedsak er det Vestvågøy kommunes administrasjonssenter Leknes, som befolkningsmessig har vokst sterkest og denne tendensen har forsterket seg fram til år 2000. Det meste av handelsvirksomhet befinner seg i dag på Leknes og har gjort Leknes til et like stort handelssenter som Svolvær. Området som omfatter Buksnes har i tillegg til Leknes, to andre etablerte sentra, Gravdal og Ballstad.

Diagram 4.

Kilde: SSB og Folketellingene.

Det området som omfattet Hol kommune, (Se kart 2, side 20) har i store trekk beholdt sin befolkningsmengde, men da må en ta i betraktning at området Fygle, som var en del av Hol kommune fram til 1963, er nærmeste område til Leknes. I Fygleområdet har det skjedd en stor utbygging av boligfelt de siste 30 – 40 år og er i dag, i stor grad vokst sammen med Leknes til et område. På Fygle ligger også Hornfamiliens slakteri, som har vært i sterk vekst helt siden 1970-årene og spesielt etter at Nord-Norges Salgslag la ned sitt slakteri rundt 1985. For 1970 har jeg basert befolkningstallene fra tellekretsene i Vestvågøy kommune.

En viktig grunn til at Borge ikke har mistet mer av sin befolkning, er at Bøstedområdet er blitt utbygd til et større senter med etablering av infrastruktur som boligfelt, en lokal bank, små

⁸¹ NOS Folketellingene i Norge, 1980, 1990 og 2000.

næringsvirksomheter som lokal pub, transportvirksomheter og tre butikker. Jordbruket har også greid å holde stand og representerer, en ikke uvesentlig del av, næringsvirksomheten.

3.1 Befolkningsutviklingen på Valberg og Vestvågøy 1946 – 1970.

Denne perioden utmerker seg ved at Vestvågøys kommuner samlet, hadde en svak øking i folketallet mellom 1946 og 1950. Fra en samla befolkning på 12 802 i 1946 til 13 036 i 1950. Fra dette året går folketallet tilbake til 12 293 i 1960 og 11 129 i 1970. Folketallsnedgangen sammenfaller i stor grad med den strukturrasjonaliseringen myndighetene satte i gang rundt 1950, men den største effekten av denne fikk en ikke før mellom 1960 og 1970.

Blant de fire kommunene på Vestvågøy er det til dels store forskjeller i folketallsutviklingen i perioden. Bare områdene Valberg og Borge har en sammenhengende nedgang i folketallet gjennom hele perioden, og dette forklares ved det store antallet av befolkningen som hadde sitt arbeid i primærnæringene. (Se tabell 15, side 56) Sterkest er nedgangen i befolkningen for disse to områdene fra 1960 til 1970, med godt over 20 %, mens perioden 1950 til 1960 hadde en befolkningsnedgang for de samme to kommunene på 8 – 9 %. Det er to viktige årsaker til at folketallet synker så mye. Den ene årsaken er utvilsomt strukturendringene i samfunnet, og flyttestrømmen av mennesker er økende i perioden 1946 til 1970. I Valberg er flyttebalansen, som indikerer hvor mange som flytter i en periode i forhold til folketallet i starten av perioden, størst mellom 1960 og 1970. Den samme utviklingen har Borge, men der startet flyttingen i et noe svakere tempo mellom 1946 og 1950. En annen årsak til at både Valberg og Borge har stor fraflytting, særlig i perioden 1960 til 1970, er at i denne perioden ble alle fire kommunene slått sammen til en kommune. Dermed skjøt strukturendringene i den nye kommunen ekstra fart og dette kommer klart til syne i de lokale endringene som skjer, med hensyn til folketallsnedgangen og flytting.

Det er viktig for meg å poengtere at de tallene jeg opererer med, kommer fram hvert tiende år. Dermed er det ikke mulig å få et fullstendig bilde av hvordan flyttinga arta seg i de forskjellige periodene. Likevel er de tallene som fremkommer en indikator på folketallsbevegelsene, for de fire kommunene på Vestvågøy.

Tabell 11.**Kommunene på Vestvågøy og endringene i folketallet fra 1946 til 1950.**

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kommuner	Folketall 03.12.1946	Folketall 30.11.1950	Vekst/ nedgang i perioden	Vekst/ nedgang i prosent av folketallet i 1946.	Fødte 03.12.1946 30.11.1950	Døde 03.12.1946 30.11.1950	Fødsels- overskudd og fødsels- overskudd i prosent av folketallet i 1950.	Beregnet Flytte- Balanse (kolonne 4 minus 8)	Flyttebalanse i prosent av folketallet for 1946
Valberg	771	742	- 29	- 3,76	68	29	39 5,3 %	- 68	- 8,8
Borge	4527	4496	- 31	- 0,68	327	146	181 4,0 %	- 212	- 4,7
Buksnes	4434	4604	170	3,83	424	149	275 6,0 %	-105	- 2,4
Hol	3070	3194	124	4,04	345	120	225 7,0 %	-101	- 3,3

Kilde: Riksarkivet i Oslo og Statsarkivet i Trondheim. Folketellingene for Valberg 1946 og 1950.

SSB: Folketallet i Borge, Buksnes og Hol, 1946 og 1950.

Kirkebøkene for Valberg, Borge, Buksnes og Hol, 1946 og 1950.

Perioden mellom 1946 og 1950 utmerker seg med en relativt sterk befolkningsvekst for kommunene Buksnes og Hol. Valberg skiller seg ut med en tilsvarende befolkningsnedgang, mens befolkningsnedgangen er svak i Borge kommune. Her må en ta i betraktning at de to telletidspunktene bare har fire års mellomrom.

Fødselsoverskuddene er høyest i Hol kommune med 7 %, mens Buksnes har 6 %. Her er det Borge kommune som utmerker seg ved et fødselsoverskudd på bare 4 %. I Valberg kommune er det tilsvarende tallet 5, 3 %.

Alle kommunene på Vestvågøy har nedgang i netto utflytting i perioden 1946 – 1950. Netto utflytting er relativt svak for både Borge, Buksnes og Hol, mens Valberg utmerker seg med sterk netto utflytting i perioden.

Det kan være flere grunner til at både Buksnes og Hol har befolkningsvekst. Disse to kommunene var ikke i samme grad som Valberg og Borge, så utprega fiskerbondesamfunn. Utviklinga av sekundær- og tertiærnæringene var sterkere representert både i Buksnes og Hol. (Se tabellene 17 og 18, side 57 og 60) Blant annet tok meieriet på Leknes stadig større andeler av melkeproduksjonen i området og utfordra meieriet på Bøstad⁸². Meieriet på Bøstad greide ikke å modernisere gamle bygninger og maskinpark, mens meieriet på Leknes hadde tatt i

⁸² Borge og Valberg bygdebok, side 129.

bruk bil i transporten av melka til anlegget der. På denne måten ble det også flere arbeidsplasser i sekundærnæringen meieriet på Leknes representerte. På Ballstad kom filetproduksjonen i gang i fiskeribedriften til Jentoft og ga arbeid til flere og produksjonen ved de to store fiskeribedriftene, A. J. Vagle og J. M. Johansen i Stamsund utvikla både filetanleggene og sildeoljefabrikkene. Disse to bedriftene lå begge i Hol og ga i større grad helårige arbeidsplasser. Slike arbeidsplasser trakk til seg mennesker fra primærnæringene og var sammen med et stort fødselsoverskudd en viktig årsak til at folketallsøkningen fant sted, sjøl om det både i Buksnes og Hol var flere som flyttet fra disse to kommunene, enn som flytta til.

Ser en på befolkningsnedgangen for Valberg kommune, var flyttinga i stor grad en reaksjon på at tilrettelegging fra kommunens side ikke fant sted. Blant annet flytta fisker Kolbein Brynjulvsen med hele sin familie p.g.a. mangel på framdrift i veibygginga til Hestøya og Buøya. Det samme var tilfelle i Tjønndalen. Det ble for vanskelig å drive fiske og jordbruk under slike forhold og da valgte noen å bryte opp og forlate bygda.

Tabell 12.
Kommunene på Vestvågøy og endringene i folketallet fra 1950 til 1960.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kommuner	Folketall 01.12.1950	Folketall 30.11.1960	Vekst/ nedgang i perioden	Vekst/ nedgang i prosent av folketallet i 1950.	Fødte 01.12.1950 30.11.1960	Døde 01.12.1950 30.11.1960	Fødsels- overskudd og fødsels- overskudd i prosent av folketallet i 1960.	Beregnet Flytte- Balanse (kolonne 4 minus 8)	Flyttebalanse i prosent av folketallet for 1950
Valberg	742	678	- 64	- 8,63	123	62	61 9,0 %	- 125	- 16,9
Borge	4496	4106	- 390	- 8,67	735	358	377 9,2 %	- 767	- 17,1
Buksnes	4604	4369	- 235	- 5,10	908	353	555 12,7 %	- 790	- 17,2
Hol	3194	3140	- 54	- 1,69	668	299	369 11,6 %	- 423	- 13,2

Kilde: Riksarkivet i Oslo og Statsarkivet i Trondheim. Folketellingene for Valberg 1950 og 1960.

SSB: Folketallet i Borge, Buksnes og Hol, 1950 og 1960.

Kirkebøkene for Valberg, Borge, Buksnes og Hol, 1950 og 1960.

Som tabellen viser, er det sterk befolkningsnedgang, mellom 1950 og 1960, både i kommunene Valberg, Borge og til dels i Buksnes, mens Hol kommune har en atskillig svakere befolkningsnedgang, bare på 1,7 %.

Fødselsoverskuddene er vesentlig høyere i kommunene Buksnes og Hol, enn i Valberg og Borge.

Netto flytteballanse er sterkt negativt for alle fire kommunene på Vestvågøy og bemerkelsesverdig lik både i Valberg, Borge og Buksnes, på mellom 16,9 % og 17,2 %, mens Hol har en noe svakere netto flytteballanse på 13,2 %.

En viktig grunn til befolkningsnedgangen i perioden 1950 til 1960 ble så sterk, var at det ble født atskillig færre barn i denne perioden, enn mellom 1939 og 1950. Sjøl om denne perioden var et år lengre, ble det født 3305 barn i de fire kommunene mellom 1939 og 1950, mens bare 2434 barn kom til verden mellom 1950 og 1960. Tallene for døde i de to samme periodene er henholdsvis 1312 døde mellom 1939 og 1950, og 1072 døde mellom 1950 og 1960.

Folketallsnedgangen og den negative netto flyttebalansen mellom 1950 og 1960, kan også ha sammenheng med at det ble født færre barn i hver familie, bl.a. av den økende velstanden utover på 1950-tallet og at mange i produktiv alder flytta i dette tiåret og dermed ikke bidro til å øke fødselstallene i de fire Vestvågøykommunene.

En viktig årsak til at Hol kommune hadde en lavere befolkningsnedgang enn de andre tre kommunene på Vestvågøy, var at både sekundærnæringene og tertiærnæringene hadde en klar vekst på 1950-tallet. Dermed ble veksten i disse næringene med på å minke konsekvensene ved nedgangen i primærnæringene. En annen årsak til at Hol kommune greide seg bedre enn de andre kommunene på Vestvågøy, når det gjelder folketallsutviklingen, var at Stamsund greide å beholde sin sterke posisjon som fiskevær, med en stor fiskeindustri og et sterkt handelssentrum. Både filetanleggene til J. M. Johansen og Vagle skapte mange nye arbeidsplasser og etter 1955 ble de nye fryseriene bygget, som bidro til både å øke kapasiteten og utvikle filetproduksjonen vesentlig. Utviklingen av sekundærnæringene i Stamsund, var en vesentlig faktor, som bidro til at Hol kommune greide å opprettholde folketallet.

Strukturendringene utover på 1950-tallet slo altså også ut, ikke bare for Buksnes kommune, sjøl om de hadde større forutsetninger enn de andre kommunene for å motvirke dette, ved den høyere graden av sysselsatte i spesielt tertiærnæringene. (Se tabell 18, side 60) En viktig grunn til at utflyttingen skjøt slik fart og var så likt fordelt i de fire kommunene, kan også være at moderniseringsprosessene gikk for sakte i Vestvågøykommunene, i forhold til landet for øvrig. Sjøl om antallet arbeidsplasser i sekundær- og tertiærnæringene samla sett økte, var denne økingen ikke stor nok til å kompensere for alle som gikk ut av primærnæringene. Et annet element som kommer inn, er at mot slutten av 1950-tallet kan også utferdstrangen til Vestvågøyungdommen ha kommet sterkere til uttrykk.

Flyttemønsteret var i ferd med å endres i løpet av 1950-årene. Jeg velger å kalle disse for

”Push” og ”Pull”-flyttinger. I og med at det ble skapt for få arbeidsplasser innen sekundær- og tertiærnæringene, flyttet mennesker på grunn av jobbmangel, altså ”push”-flyttinger. Det nye momentet var at noen mennesker også søkte til bedre betalte jobber andre steder, ”pull”-flyttinger⁸³. Som Eliaser Larsen fortalte i intervju⁸⁴: ”Vi skulle bare innom fiskerbåten i påvente av noe bedre”.

Tabell 13.

Kommunene på Vestvågøy og endringene i folketallet fra 1960 til 1970.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kommuner	Folketall 01.12.1960	Folketall 30.11.1970	Vekst/ nedgang i perioden	Vekst/ nedgang i prosent av folketallet i 1960.	Fødte 01.12.1960 30.11.1970	Døde 01.12.1960 30.11.1970	Fødsels- overskudd og fødsels- overskudd i prosent av folketallet i 1970.	Beregnet Flytte- Balanse (kolonne 4 minus 8)	Flyttebalanse i prosent av folketallet for 1960
Valberg	678	528	- 150	- 22,12	72	74	- 2 - 0,4 %	- 148	- 21,8
Borge	4106	3238	- 868	- 21,14	560	414	146 4,5 %	- 1014	- 24,7
Buksnes	4369	4802	433	9,91	949	415	534 11,1 %	- 101	- 2,3
Hol	3140	2561	- 579	- 18,44	550	178	372 14,5 %	- 951	- 30,3

Kilde: Riksarkivet i Oslo og Statsarkivet i Trondheim. Folketellingene for Valberg 1960 og 1970.

SSB: Folketallet i Borge, Buksnes og Hol, 1960 og 1970.

Kirkebøkene for Valberg, Borge, Buksnes og Hol, 1960 og 1970.

Buksnes er den eneste av de fire kommunene på Vestvågøy, som hadde en økning i folketallet mellom 1960 og 1970. For kommunene Valberg, Borge og Hol var befolkningsnedgangen sterk i denne perioden. Nedgangen i folketallet var sterkest i området Valberg med over 22 %, men også området Borge har en nedgang i folketallet på over 21 %. Det er verdt å merke seg, at også Hol kommune hadde en dramatisk nedgang i folketallet og at den svake nedgangen i folketallet på 1950-tallet er snudd til en befolkningsnedgang på over 18 %, nesten på linje med kommunene Valberg og Borge.

⁸³ SSB- Interne notater, Erik Stordahl, Per Sevaldson og Lars Østby. Prioritert program for videre flytteforskning i Statisk Sentralbyrå. 1982.

⁸⁴ Intervju med Eliaser Larsen, vinteren 2008.

Valberg har i perioden mellom 1960 og 1970, et negativt fødselsoverskudd. Det døde flere mennesker i bygda enn det ble født unger. Borge kommune har et relativt lite fødselsoverskudd, mens både Buksnes og særlig Hol har relativt høye fødselsoverskudd i samme periode.

Sjøl om befolkningen øker i de områdene som omfattet Buksnes kommune, har Buksnes en svak negativ netto flytteballanse. For de andre tre områdene, er det en meget sterk negativ netto flytteballanse. Her utmerker Hol seg med en negativ netto flytteballanse på $-30,3\%$, mens Valberg har det laveste tallet av de tre områdene på $-21,8\%$.

Hovedgrunnen til befolkningsøkningen i området som omfattet Buksnes kommune, er uten tvil kommunesammenslåingen i 1963, fordi en gjennom hele 1960-tallet startet utviklingen av det nye kommunesenteret på Leknes. Både det nybygde sykehuset på Gravdal og Televerkets utbygging på Leknes, bidro til at tertiærnæringene vaks kraftig på 1960-tallet. I 1970 utgjorde tertiærnæringene 48% av de sysselsatte i området, som før 1963 utgjorde Buksnes kommune.⁸⁵ Dermed hadde dette området av Vestvågøy kommet opp på et tilnærmet nasjonalt nivå, når det gjaldt utviklingen av tertiærnæringen. (Se tabell 18, side 60) På tross av ei folketallsøkning for Buksnes gjennom 1960-tallet på nærmere 10% , var det flere som flyttet fra dette området enn som flyttet til. Sjøl om nedgangen er på bare $2,3\%$, var det fødselsoverskuddet, som førte til folketallsøkningen. En må derfor kunne si at den satsinga som ble gjort i forbindelse med kommunesammenslåingen for å styrke sentrum, var i ferd med å lykkes.

Men hva skjedde med utkantene i Vestvågøy kommune? Samtidig som området, som omfattet Buksnes økte folketallet, sank det kraftig i de andre tre tidligere kommunene. Verst gikk det ut over Valberg der folketallet sank med over 22% i løpet av denne tiårs perioden, men det er nesten like kraftig nedgang både for Borge og Hol. Samla gikk folketallet tilbake med $9,4\%$ på Vestvågøy.

Det mest oppsiktsvekkende er den kraftige oppgangen i nettoflyttingen fra både Valberg, Borge og Hol i perioden 1960 – 1970. Hol hadde en negativ flytteballanse på hele 30% og dette kan forklares ut fra tre forhold. Det ene er at flyttinga til Leknes av den gamle kommunale infrastrukturen fra Stamsund og det andre er nedgangen for primærnæringene. I løpet av 1960-tallet ble bl.a. fiskeværet på Ure lagt ned og mange flyttet. Det tredje og kanskje viktigste forholdet, var at arbeidsplassene i sekundærnæringene ikke lenger var like attraktive for ungdommen, og de valgte å reise bort, til ikke minst en større variasjon i

---

⁸⁵ NOS: Folketellingene 1970.

arbeidstilbudet andre steder. Tallene viser da også at det ikke var til kommunesenteret menneskene flyttet, men lenger bort fra Vestvågøy.

Jeg kan ut fra flyttetallene konstatere at de virkemidlene som kom i kjølvannet av Nord-Norgeplanen i beste fall ble kortsiktig. Sammen med trålernæringens oppbygging på midten av 1960-tallet og bygging av dobbeltfrysingsanlegg, ble det ikke noen oppblomstring av ny aktivitet i en slik målestokk at menneskene på Vestvågøy foretrakk disse arbeidsplassene framfor arbeid andre steder.

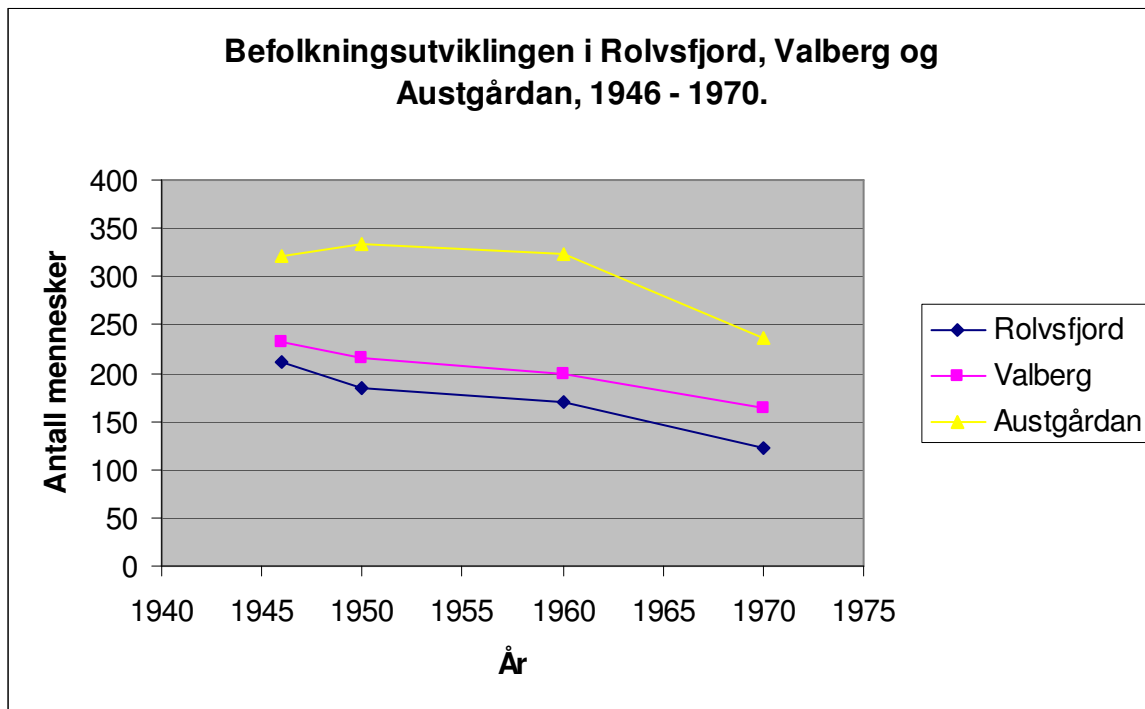
SSB sine forskningsresultater viser at 35 % begrunner flytting med arbeidsforhold og 27 % boligforhold. Interessant er det også at ved inngåelse av giftemål, er det nesten bare kvinner som oppgir dette som flyttegrunn. Undersøkelsen viser også at halvparten av de som flyttet oppga at de fikk bedre lønn i det nye arbeidet, mens bare 15 % oppgir at de fikk dårligere betalt etter flytting og det var de yngste som oppnådde den største inntektsøkningen⁸⁶. Dette viser at de kvinnene som flytta fra Vestvågøy og fant en partner annet sted, i stor grad ble værende på den nye plassen og det er vel heller ikke vanskelig å tenke seg at det ble hørt i bygda, når en som hadde flytta gjorde det så bra et annet sted.

Karakteristisk for hele etterkrigsperioden fram til 1970 er at flyttestrømmen har gått ut fra Vestvågøy og at folkemengden i 1970 lå på samme nivå som i 1930. Det var blitt enklere å skaffe seg arbeid i vekstområder av landet og det ble lettere å bryte opp fra fiskerbondesamfunn, som hadde vært sterkt representert i Valberg og Borge og fra sekundærnæringer som ikke lenger var like attraktive. Mulighetene for ungdommen lå i å skaffe seg en utdanning og flere og flere gjorde dette, men arbeidsplassene etter utdannelsen fantes ikke i bygdene på Vestvågøy.

---

⁸⁶ SSB- Interne notater, Erik Stordahl, Per Sevaldson og Lars Østby. Prioritert program for videre flytteforskning i Statisk Sentralbyrå. 1982.

Diagram 5.

Kilder: Folketellingene for Valberg, 1946, 1950, 1960 og 1970.

Diagram 5 viser nedgang i folketallet i Valberg kommune som helhet gjennom hele perioden fra 1946 til 1970. I Austgården bodde flest mennesker i hele perioden og her går folketallet opp mellom 1946 og 1950, mens folketallet faller både i Rolvsfjord og på Valberg. Mellom 1950 og 1960 er det en svak tilbakegang i folketallet i alle tre bygdene, men det er først etter 1960 det store fallet i befolkningsutviklingen skjer. I dette tiåret er det i hovedsak Austgården, som har den sterkeste befolkningsnedgangen i de tre bygdene på Valberg.

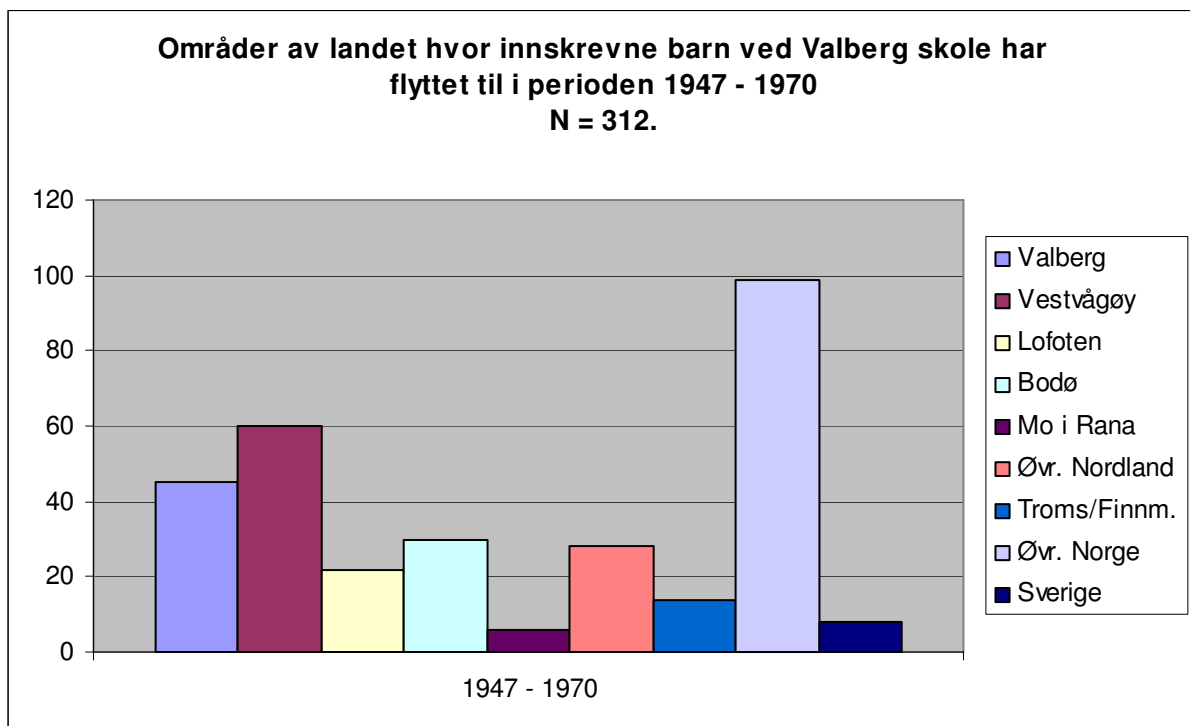
Flyttestrømmen økte sterkt i Valberg mellom 1960 og 1970 og en av årsakene til dette var sentraliseringen av kommunestrukturen. Vi fikk storkommunen Vestvågøy i 1963. Det mest oppsiktsmessige er at folketallet holt seg så pass stabilt helt fram til 1960 og spesielt gjelder dette for den største bygda i Valberg – Austgården. En grunn til dette kan være at antallet personer som arbeidet som fiskere eller bønder, holdt seg relativt stabilt. Dette gjelder også til dels for Rolvsfjord, men der er nedgangen for primærnæringene større enn i Austgården. På Valberg var innslaget av fiskere spesielt stort i forhold til jordbruk og her økte antallet fiskere mellom 1950 og 1960.

En konklusjon på denne utviklinga er at nedgangen i primærnæringen på 1960-tallet innvirket sterkt på befolkningsutviklingen i Valberg.

3.2 Hvor ble det av ungene på Valberg?

Jeg har tatt for meg 24 årskull med unger som har begynt på Valberg skole, fra 1947 da Valberg skole ble en samla skole for hele kommunen og fram til 1970. I denne perioden begynte 312 elever ved skolen, som gir et snitt på 13 elever hvert år. Det laveste antall elever som begynte ved skolen hadde en i 1965 med 8 elever og det høyeste i 1951 med 22 elever i 1. klasse, men så seint som i 1966 begynte 15 elever på skolen. Jeg har ved hjelp av gode informanter gått gjennom listene over elever som ble innskrevet ved skolen disse årene og har sett på hvor i landet de bosatte seg. Samtlige 312 elever og hvor i landet de flyttet, er basert på informanter og de jeg selv har registrert. Jeg har ikke gjort noe skille mellom de som slutta ved skolen pga. flytting, eller som flytta etter endt grunnskole på Valberg, men konsentrert meg om hvilken del av landet de bosatte seg. Det er for få elever til å lage en fullstendig statistikk over alle steder de forskjellige personene flyttet til, derfor har jeg valgt å konsentrere meg om å se på hvor mange som endte opp i Valberg, på Vestvågøy og ellers i Lofoten. Jeg har ikke gjort noe skille mellom nord- eller sørfylket av Nordland, men har spesielt sett på hvor mange som flytta til de to byene Bodø og Mo i Rana. Jeg har gjort et skilt mellom de som enten flytte sør for Nordland, eller til de to nordligste fylkene, Troms og Finnmark.

Diagram 6.

Kilde: Innskrivingsprotokoller ved Valberg skole

Når det gjelder de to nordligste fylkene, er det ingen regioner eller byer som skiller seg ut med hensyn til flytting, og bare 14 av ungene fra Valberg, eller under 5 %, flytta til disse to fylkene.

I Nordland er det Bodø som skiller seg klart ut som mottaker av de fleste, av de som flytta fra Valberg. Bodø ble et sterkt vekstsenter utover på 1950-tallet, og særlig innenfor bygge og anleggsvirksomhet var det plass for mange ledige hender. Det er interessant å registrere at det var svært få mennesker fra Valberg som flytta til Mo i Rana, sjøl om jernverket der ga arbeid til mange fra Lofoten.

Når det gjelder de som flytta sør for Nordland fylke er det denne delen av ungeflokken, som i antall, er den aller største. Her finner jeg at den største andelen av ungene som flytta, gjorde dette enten i voksen alder, eller etter endt utdanning i Valberg eller Lofoten. Opp mot 1 / 3 del av alle 1. klassingene ved Valberg skole i perioden jeg har tatt for meg, flytta til den sørlige delen av landet. Det er to regioner i Sør-Norge som peker seg sterkest ut, og både Trondheim og det sentrale Østlandet, særlig Oslo, tok i mot 75 % av alle som flyttet sør for Nordland fylke. Jeg ser også en klar tendens til at det er barna som flytter langt vekk. Foreldrene blir tilbake i Valberg og bare unntaksvis er det hele familier som flytter til Sør Norge. Dette indikerer at det var mangelen på arbeid og skoletilbud i Valberg eller i regionene rundt, som var hovedårsaken til at så mange unge mennesker dro fra bygda. Etter endt skolegang, etablerte de seg der det var høvelig arbeid å få.

Primærnæringenes stilling i Valberg sto svært sterkt etter krigen og til langt inn på 1960-tallet. I jordbruksnæringa var det lite attraktivt å overta et lite småbruk en ikke kunne leve av, men var avhengig av et annet arbeid for å brødfø seg. Innen fiskeriene var det sterk tilbakegang allerede i begynnelsen av 1960-tallet, slik at få satsa på den næringa. Mange ble også frarådet på det sterkeste, av sine fiskende fedre, til å starte i det yrket.

4.0 Næringsstrukturen i Valberg 1946 – 1970.

4.1. Utviklingen av primær-, sekundær- og tertiærnæringene i Valberg 1946 – 1970.

I Norge ble de økonomiske strukturene modernisert i perioden 1946 – 1970.

Det er først i 1960 en kan se en betydningsmessig endring i forholdet mellom primær, sekundær og tertiærnæringene i Valberg. I 1950 er nominelt færre mennesker sysselsatt i sekundærnæringene, enn i 1930. Det viser hvilken dominerende rolle fiskarbondesamfunnet hadde i bygda i hele den perioden.

Tabell 14.

Sysselsatte i ulike næringer i Valberg og hele landet 1946 – 1970. Alle tall i prosent.

	Valberg				Hele landet			
	1946	1950	1960	1970	1946	1950	1960	1970
Primærnæringene	76 %	82 %	61 %	47 %	32 %	22 %	20 %	12 %
Sekundærnæringene	15 %	7 %	23 %	21 %	33 %	31 %	36 %	37 %
Tertiærnæringene	9 %	11 %	16 %	32 %	36 %	47 %	43 %	51 %

Kilde: Folketellingene 1946, 1950, 1960 og 1970

I Valberg skjedde det store forskyvninger mellom de forskjellige næringene i perioden mellom 1946 og 1970. Det er to næringer som skiller seg ut. Det ene er nedgangen i primærnæringen som var sterk fra 1950-tellingen og fram til 1970 og det andre er den sterke økningen i tertiærsektoren. Sekundærsektoren har bare en svak økning i denne perioden. Sjøl med disse store forskyvningene i de forskjellige næringssektorene, er forskjellene mellom Valberg og det øvrige landet store.

Tabell 15.

Sysselsatte i primærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1946, 1950, 1960 og 1970. Alle tall i prosent.

	1946	1950	1960	1970
Valberg	76 %	82 %	61 %	47 %
Borge	76 %	77 %	71 %	48 %
Buksnes	62 %	49 %	46 %	29 %
Hol	52 %	52 %	35 %	24 %

Kilde: Folketellingene 1946, 1950, 1960 og 1970 og SSB sine folketellinger for Borge, Buksnes og Hol.

Som tabell 15 viser, sto primærnæringene sterkt i Valberg og var helt fram til 1970 den dominerende næringa i bygda. Det samme kan sies om Borge. Disse to kommunene har en tilnærmet lik nedgang mellom 1946 og 1970. Den største nedgangen hadde Valberg fram mot tellingen i 1960, mens Borge fikk den kraftigste nedgangen mellom tellingene i 1960 og 1970. Nedgangen i primærnæringene er enda kraftigere for Buksnes og Hol i perioden mellom 1946 og 1970. Likevel ligger begge disse områdene over dobbelt så høyt som landet for øvrig.

Tabell 16.

Fordeling i antall og prosent av sysselsatte i jordbruk og fiske i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1946, 1950, 1960 og 1970.

År	1946		1950		1960		1970	
	Jordbruk	Fiske	Jordbruk	Fiske	Jordbruk	Fiske	Jordbruk	Fiske
Valberg	80 33,3	103 42,9	117 48,5	81 33,6	58 30,2	60 31,2	56 30,4	30 16,3
Borge	526 32,8	701 43,7	492 33,5	642 43,8	448 36,2	432 34,9		*
Buksnes	326 25,9	454 36,1	377 28,1	412 30,7	288 21,9	324 24,8		*
Hol	177 18,3	330 34,1	198 21,0	293 31,0	159 16,9	178 18,9		*

Kilder: Grunnlagsmaterialet i Folketellingene for Valberg for årene; 1946, 1950, 1960 og 1970. SSB sine folketellinger for Borge, Buksnes og Hol, 1946, 1950, 1960 og 1970.

* Det foreligger ikke tall for de gamle kommunene, etter at Vestvågøy ble en kommune i 1963.

Fordelingen mellom jordbruk og fiske viser at jordbruket fram mot 1960 overtok hegemoniet, som dominerende næring både i Valberg og Borge. I Borge er fisket dominerende næring både i 1946 og 1950, mens jordbruket er størst i 1960. I Valberg driver nesten halvparten av alle yrkesaktive jordbruk i 1950. Denne andelen går kraftig tilbake ved tellingen i 1960, men er stabil fram mot 1970.

I Buksnes og Hol er fisket den dominerende næringen fram til 1960, sjøl om forskjellene mellom jordbruk og fiske minker. Disse to næringene var allikevel betydelig mindre en i Valberg og Borge.

Det var flere grunner til at primærnæringene gikk så sterkt tilbake i perioden mellom 1946 og 1970. Både jordbruket og fisket går tilbake i takt med at de nye sekundær og tertiærnæringene gir arbeid til flere. Det slitet som både jordbruket og fisket hadde representert i generasjoner, ble avløst av de mulighetene som i større grad lå i å kunne velge noe annet. Innen fiskeriene gikk strukturrasjonaliseringen hurtig og kombinasjonen med svikt i rekrutteringen til den tradisjonelle kystflåten og oppbyggingen av trålerflåten, bidro sterkt til at næringen gikk så sterkt tilbake. På Valberg var flåten av små fiskebåter forholdsvis stor og etter hvert som fiskerne på disse båtene falt fra, kom for få inn og overtok.

Myndighetene bestrebet seg på få til en overgang fra ulønnsomme primærnæringer, til mer lønnsomme arbeidsplasser i industri og handverk.

Til sammen var dette faktorer som bidro sterkt til at primærnæringene gikk tilbake på Vestvågøy.

Tabell 17.

Sysselsatte i sekundærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1946, 1950, 1960 og 1970. Alle tall i prosent.

	1946	1950	1960	1970
Valberg	15 %	7 %	23 %	21 %
Borge	16 %	14 %	13 %	23 %
Buksnes	23 %	29 %	26 %	23 %
Hol	28 %	32 %	36 %	34 %

Kilde: Folketellingene 1946, 1950, 1960 og 1970 og SSB sine folketellinger for Borge, Buksnes og Hol.

Som en ser fra tabellen er sysselsettingen innenfor sekundærnæringene lav i både Valberg, Borge og Buksnes i hele perioden. Mens sysselsettingen går opp i både Buksnes og Hol mellom 1946 og 1950, går den ned i Valberg og Borge. I Valberg blir den halvert i disse årene. I Buksnes er det like stor prosentandel som arbeider i sekundærnæringene i 1946, som i 1970. Sysselsettingen i Borge øker relativt mye mellom 1960 og 1970. For både Valberg, Borge og Buksnes er andelen sysselsatte i sekundærnæringene like i 1970. Bare i Hol kommune er det i hele perioden en høy andel sysselsatte i sekundærnæringen, som nærmer seg tallene for landsgjennomsnittet. (Se tabell 14 og 17, side 55 og 57) Årsaken til at Hol

kommune kommer ut med så høy andel sysselsatte i sekundærnæringene er utvilsomt den høye graden av industrialisering, lokalisert til Stamsund. Både sildolje/fiskemelfabrikker, og to filetfabrikker lå der og utgjorde hovedtyngda av industri på Vestvågøy.

Det har ikke vært industri i Valberg, når vi ser bort fra den sesongbetona fiskeriindustrien i fiskeværene i Valberg og de fiskerne som drev med sjølproduksjon, siden Smorten Gruber ble stengt i 1910⁸⁷. På grunn av mangelen på industri og dermed industriarbeidsplasser i Valberg, måtte de som av ulike grunner ikke hadde sitt arbeide i fiskeriene, pendle enten til Henningsvær eller Stamsund. Håndverkerne fikk for en stor del arbeid i bygda, men også noen av disse var pendlere. Det var alltid arbeid for disse i fiskeværene og spesielt i Henningsvær. Ragnar Riksheim lot mange Valbergsfjæringer få arbeid i hans fiskeribedrift og bidro sterkt til at de fleste som trengte arbeid fikk noe å gjøre. Det finnes ikke noen oversikt over hvor mange som hadde slikt sesongarbeid utafor bygda, men foruten håndverkerne var det spesielt småbrukerne som ikke drev fiske som arbeidet i fiskebedriftene. Min egen bestefar arbeidet som hermetikkarbeider hos Riksheim i rundt 15 år, men det var småbruker han var. I tillegg til arbeidet på vintrene var det mange som fikk sysselsettingsarbeid vår og høst. Fra kommunearkivet for Valberg kommune hadde opp mot 20 personer slikt arbeid og i all hovedsak var det arbeid med å bygge kommuneveiene i bygda⁸⁸.

Utover på 1950-tallet starta en divanfabrikk og to snekkerfabrikker opp, men alle fikk en kort levetid. Ved siden av disse ble det drevet en liten slipp i Haugen. En av årsakene til at snekkerfabrikkene ikke greide seg, var at staten gikk inn i modernisering og oppbygging av treindustrien, som for eksempel i Svenningdal. I konkurranse med en moderne fabrikk, greide ikke de små snekkerfabrikkene på Valberg å produsere dører og vinduer til en pris som var konkurransedyktig⁸⁹. Det var ikke mangel på ideer for nye produkter. Et slikt produkt var pulter til skolene. Jørgen Vikjord forteller at Einar Fyhn, mangeårig lærer, skolestyrer og skolesjef, laget tegningene til pultene. Det ble levert pulter til skolene i Stamsund (Åsen), Fygle og Sennesvik⁹⁰. En må anta at pulter basert på bare trematerialer ganske raskt ble utkonkurrert av pulter basert på metaller. Disse var lettere og enklere å håndtere, og produksjonen av pulter kunne blitt en viktig ny innovasjon dersom forholdene hadde ligget til rette for satsing på dette. En årsak til at divanfabrikken ikke greide seg, var at da folk etter hvert utover på 1950 og 1960-tallet fikk bedre råd, ble divanen erstattet med sofaer.

---

⁸⁷ Borge og Valberg Bygdebok 2, Inge M. Nilsen, Smorten Gruber (1902 – 1910), side 382.

⁸⁸ Valberg kommunes arkiv: Mappe over sysselsettingsmidler.

⁸⁹ Intervju med Jørgen Vikjord, vinteren 2007. Jørgen Vikjord flytta til Bodø i 1960 og bygde opp en stor snekkerbedrift der.

⁹⁰ Intervju med Jørgen Vikjord, vinteren 2007.

Produkter som krevde mer avansert maskinpark i produksjonen. Sjøl om det også ble produsert madrasser, var det ikke midler til den omstillingen i produksjonen som måtte til for å opprettholde virksomheten. Rundt 1960 var det slutt for også denne lille fabrikken.

Slippen i Haugen greide seg mye lenger. Behovet for omlegging i produksjonen var ikke til stede ved en slik håndverksbedrift og ikke mer enn to personer arbeidet der. En årsak til at de greide å opprettholde slippen var, foruten at de ikke behøvde driftsomlegging, at det var en liten slipp uten store kapitalkostnader. De kunne bare ta opp forholdsvis små båter og var på den måten også mindre utsatt for konkurranse fra de større slippene i distriktet. Slippen i Haugen var familieeid og greide seg bra, fordi lønnsomhetskravene ble satt slik at to familier skulle leve av den inntekten bedriften ga.

Tilgang på kapital og et effektivt salgsapparat, var hovedårsaker til at produksjonen ved disse små bedriftene ikke greide å utvikle seg. I tillegg var det mange bedrifter på Vestvågøy som drev den samme produksjonen. Bare noen få av disse greide seg og fortsatte produksjonen, men dette var håndverksbedrifter som greide investeringene i ny maskinpark, som gjorde arbeidet mer rasjonelt og kunne produsere billigere og i større volum.

Fra ei registrering fra Valberg kommune til Nordland småindustri i 1961⁹¹, opplyser kommunen at det er registrert to foretak. Ett båtrepasjonsverksted i Haugen og Rolvsfjord Treindustri. Dette viser at bygdas egen sekundærnærings sto temmelig svakt.

På midten av 1950 – tallet ble det også etablert en liten fiskeindustri i Risøyhamn, like nedenfor det nye Samvirkelaget for Valberg og Austgården. I hovedsak ble det produsert tørrfisk og saltfisk, levert fra den lokale sjarkflåten. Bedriften opphørte rundt 1965.

Først i 1960 ser en at andelen mennesker som arbeider i sekundærnæringsene får en vesentlig økning, men i all hovedsak er disse arbeidsplassene lokalisert utenfor kommunen.

I følge grunnlagsmaterialet i folketellingene fra Valberg i 1960 er så mange som ca. 30 %, eller 14 av de 44 menneskene som kom inn under kategorien, sekundærnæringsene, i slikt arbeid andre steder i Norge eller i utenriksfart⁹². Disse hadde enda bostedsadresse i Valberg, men var i realiteten flyttet fra bygda. Derfor var det atskillig færre mennesker i Valberg som arbeidet i sekundærnæringsene, enn det som kommer fram gjennom det statistiske materialet. Ut fra disse oppdagelsene vedrørende det statistiske materialet som jeg har arbeidet med fra Valberg, er det nærliggende å anta at de samme metodiske problem gjelder for de tre andre kommunene på Vestvågøy.

---

⁹¹ Valberg kommunes arkiv over næringsvirksomhet.

⁹² Riksarkivet i Oslo: Folketellingene 1960.

Tabell 18.

Sysselsatte i tertiærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1946, 1950, 1960 og 1970. Alle tall i prosent.

	1946	1950	1960	1970
Valberg	9 %	11 %	16 %	32 %
Borge	7 %	9 %	16 %	29 %
Buksnes	15 %	21 %	28 %	48 %
Hol	20 %	16 %	28 %	42 %

Kilde: Folketellingene 1946, 1950, 1960 og 1970 og SSB sine folketellinger for Borge, Buksnes og Hol.

Fra 1946 til 1960 er det en økning i tertiærnæringene for Valbergs vedkommende på 7 %. Likevel utgjør dette bare 16 % av sysselsettingen. Fra 1960 til 1970 øker denne sysselsettingen kraftig til 32 %. Den mest markante utviklingen ser en likevel i Buksnes og Hol, der tertiærnæringene er blitt den dominerende næringen fra 1960 til 1970. Buksnes er nesten på høyde med landsgjennomsnittet i 1970. (Se tabell 14, side 55)

At Valberg kommer opp i en andel sysselsatte i tertiærnæringene på 32 %, skyldes at flere fikk arbeid innenfor særlig transport og i handelsflåten⁹³. I folketellingene for 1970 finner jeg at 10 personer ikke lenger bor i Valberg, men har bostedsadresse i bygda. Dette gjør at det forholdsvis høye tallet på personer som arbeider i tertiærnæringene, i virkeligheten ligger rundt 5 % lavere enn det statistiske materialet forteller, mens tallet for sekundærnæringene bare ligger rundt 1 % lavere.

Hovedgrunnen til dette er utvilsomt kommunesammenslåingen i 1963 og sentraliseringen av de byråkratiske funksjonene til den nye Vestvågøy kommune. Stamsund ble fram til 1981 brukt som hovedadministrasjonssted, fordi rådhuset i Stamsund kunne huse blant annet et stort kommunestyre på hele 54 representanter, men noen kommunale funksjoner ble etter hvert flyttet til Leknes, for eksempel landbrukskontor, trygdekontor og ligningskontor.

Fra folketellingene i Valberg finner jeg at bare en person hadde arbeid i kommuneadministrasjonen i Vestvågøy kommune i 1970⁹⁴. Etter 1981 har Leknes overtatt nesten alle kommunale funksjoner.

Det ble altså en forrykning av sentrum på Vestvågøy, fra Stamsund til Leknes, utover 1960-tallet. Økningen i tertiærnæringene i Buksnes kom ikke bare ved at flere kommunale

⁹³ Riksarkivet i Oslo og Statsarkivet i Trondheim 1960 og 1970.

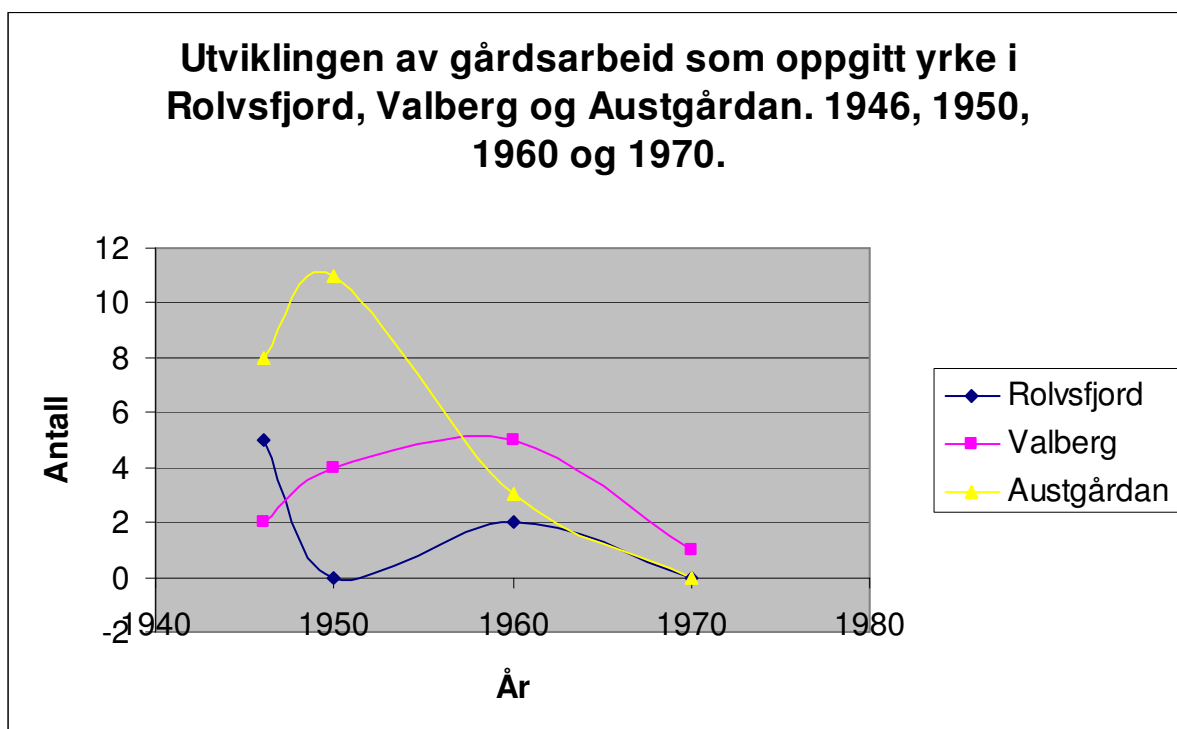
⁹⁴ Statsarkivet i Trondheim: Folketellingene 1970.

institusjoner flyttet til Leknes, også handelsnæringen utviklet seg og skapte mange nye arbeidsplasser. For Valbergsfjæringene betydde dette at turen oftere måtte gå over Hagskaret til Leknes, når en skulle på handel eller få utført kommunale tjenester.

Narve Fulsås peker på og kaller den forskjellen som var mellom sysselsettingsstrukturen i Nord-Norge og landet for øvrig som ”utviklingsgapet”⁹⁵. Mens dette ”utviklingsgapet” ble mindre og nesten utviska mellom Nord-Norge og resten av landet fram mot 1970, fortsatte ”utviklingsgapet” i Valberg kommune. Derimot bekrefter Buksnes og Hol kommuner Fulsås sine karakteristikker om den sterke veksten i tertiærnæringene og med særlig vekt på veksten i offentlig sektor.

Den manglende endringen i sysselsettingsstrukturen i Valberg kan jeg tolke dit hen at de sentrale myndighetene nådde sitt mål om strukturrasjonalisering i primærnæringene, men at Valberg lå for usentralt geografisk, til at myndighetene lyktes i en sysselsettingsøkning av sekundærnæringene.

Diagram 7.

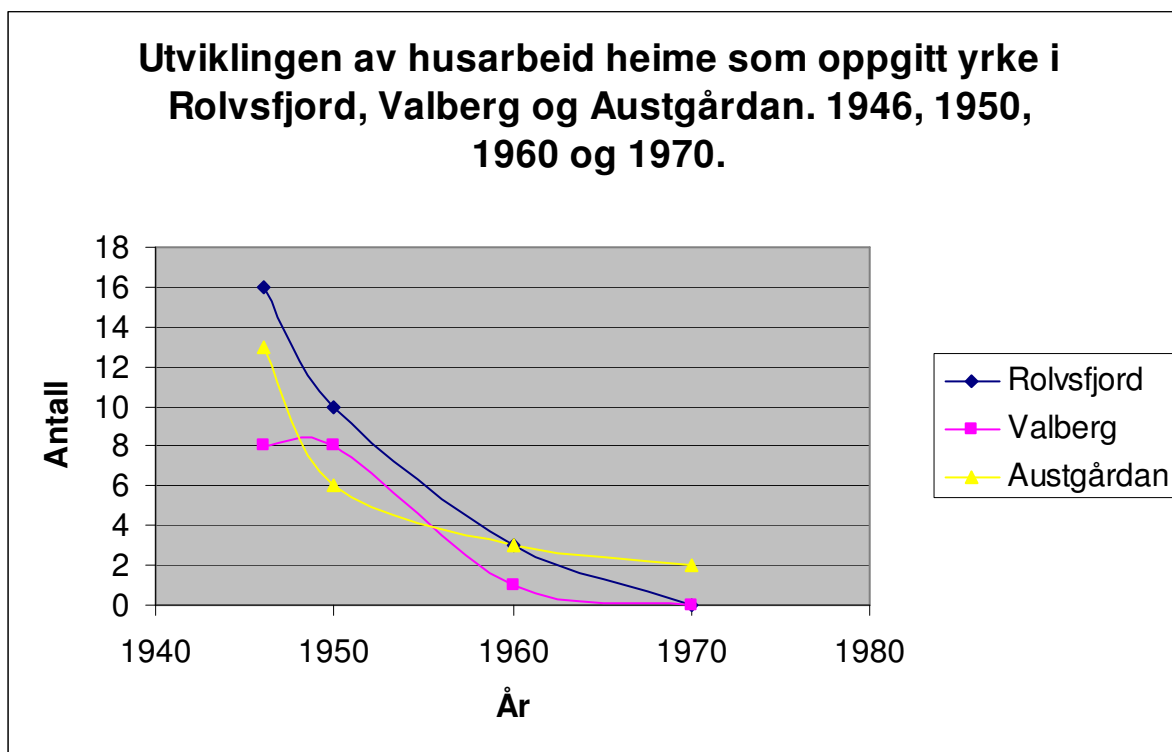
Kilde: Riksarkivet og Statsarkivet. Folketellingene for Valberg, 1946, 1950, 1960 og 1970.

⁹⁵ Narve Fulsås: ”Kvifor fekk ikkje industrikapitalismen fotfeste i Nord-Norge? Side 68. Bokforlaget, Bergen 1996.

⁶ Balanseregnskapet til Valberg kommune 1928 – 1963.

Som vi ser i diagram 7, side 61, går tallet på personer som arbeider i kategorien gårdsarbeid heime, kraftig tilbake fra 1950. I denne kategorien arbeidere, fantes både ungdom og andre som av ulike grunner ble heime. Noen skulle også overta brukene og arbeidet derfor heime til dette skulle finne sted. Det er særlig i Austgårdan jeg finner de høyeste antall gårdsarbeidere. Det var også dette området som hadde flest gårdsbruk gjennom hele perioden jeg behandler i denne oppgaven. Bortfallet av yrkesgruppen gårdsarbeid, er også med på å redusere antall sysselsatte i primærnæringene gjennom 1950 og 1960-tallet. En grunn til at gårdsarbeiderne ble færre var at brukene ble mer effektive. Det trengtes færre hender for å utføre det samme arbeidet og det ble færre bruk i drift. Dette stemmer godt overens med at det ble anskaffet mange nye traktorer og andre redskaper fra siste del av 1950-tallet⁹⁶.

Diagram 8.

Kilde: Riksarkivet og Statsarkivet. Folketellingene for Valberg, 1946, 1950, 1960 og 1970.

Fra folketellingene i 1946 oppgir over 30 personer husarbeid heime som yrke. Denne gruppen personer var i sterk tilbakegang fra registreringen i 1946, og allerede i 1960 er det bare syv personer som oppgir husarbeid heime som yrke. Den kraftige tilbakegangen i antall, kan i

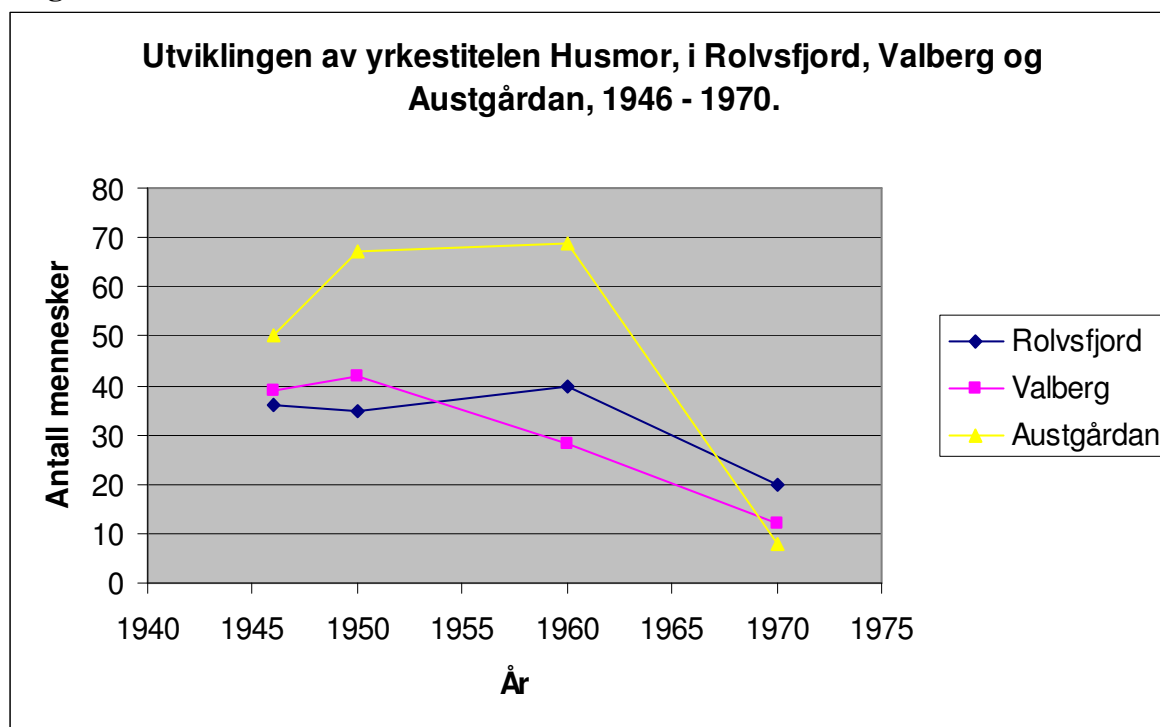
⁹⁶ Kontobok for Østre Valberg Driftskredittlag.

dette tilfellet ikke bero på moderniseringer i heimene, fordi slike ting som strøm og vaskemaskiner ikke kom til bygda før i 1956. Både mangelen og mulighetene til skolegang var liten etter krigen, derfor ble de fleste jentene heime til de enten fikk en huspost eller annet arbeid. Det ble, i årene etter 2. verdenskrig, født mange barn og noen av jentene ble heime for å hjelpe til med pass og stell av barn.

Når så mange gikk ut av dette yrket utover på 1950-tallet, var det ikke slik at de selv stiftet familie på Valberg. De fleste forlot bygda og bosatte seg andre steder. Det relativt store antallet kvinner dette gjelder, ble en betydelig faktor i befolkningsutviklingen på Valberg. I motsetning til noen av guttene som arbeidet heime på gårdene, var det ingen av jentene som var tiltenkt en slik rolle.

Fiskarbondesamfunnet på Valberg var i ferd med å forvitne. Husholdsøkonomien ble mer spesialisert utover på 1950-tallet. Samfunnet ble mer og mer pengebasert og de tette båndene mellom fiske og jordbruk ble svakere. Produksjonen som husholdet hadde stått for, ble i større grad flyttet ut og skillet mellom manns- og kvinnearbeid ble skarpere. Den nye teknologien ført til at både kvinner og menn fikk mindre kunnskap og ikke minst forståelse for hverandres arbeidsfelt⁹⁷.

Diagram 9.

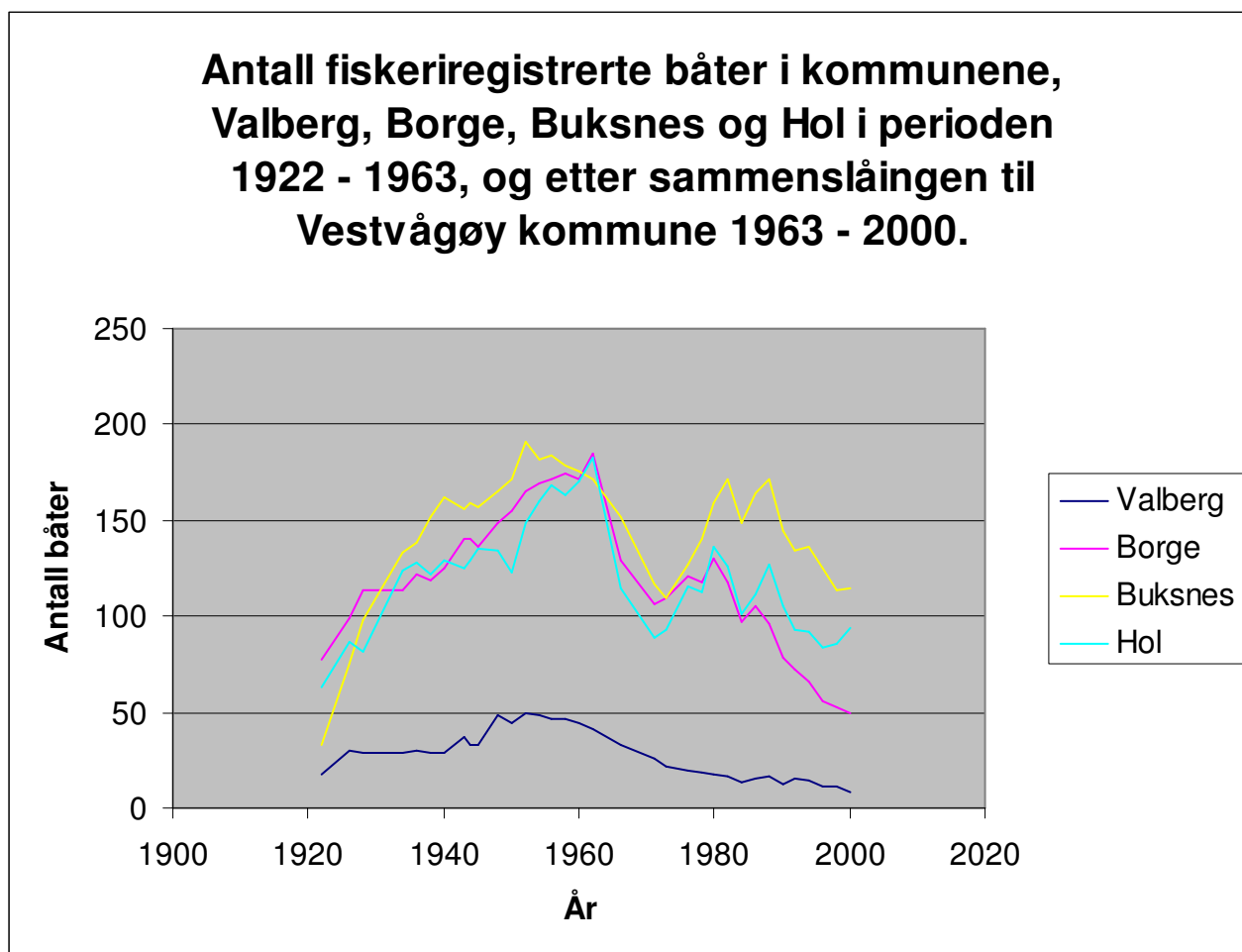
Kilde: Grunnlagsmaterialet i Folketellingene for Valberg i 1946, 1950, 1960 og 1970.

⁹⁷ Åsa Elstad: "Arbeidsroller i nordnorsk fiskerbondehushold", i Siri Gerard og Randi Rønning Balsvik (red): *Globale kyster. Liv i endring – kjønn i spenning*, Kvinnforsks skriftserie nr. 1/1999, Tromsø, side 25.

I grunnlagsmaterialet for Folketellingene i Valberg mellom 1946 og 1970, fant jeg en interessant utvikling med hensyn til hva mange kvinner hadde oppgitt som yrkestittel. (Se diagram 9, side 63) Det kan virke som husmøyrket ble mer prestisjefyllt mellom 1950 og 1960. Flere bruker denne yrkestittelen i oppgavene i grunnlagsmaterialet. Fra 1960 til 1970 oppgir betydelig færre at de er husmødre.

Det var uttalt politikk på 1950-tallet at kvinnene skulle være heime, stelle barn og hus. Ser en på utviklingen i Valberg stemmer dette godt. Det er vert å merke seg at fra grunnlagsmaterialet for 1970, fant jeg at flere kvinner i Austgårdan var oppført som gårdbrukere. Ingen kvinner var oppført som gårdbrukere i Rolvsfjord og Valberg. Dette kan forklare den sterke nedgangen av de kvinnene som hadde husmor som yrke, i Austgårdan i 1970.

Diagram 10.

Kilde: Fiskeridirektoratets fartøysregister.

4.2 Flåtestrukturen for fiskebåtene i Valberg og de andre kommunene på Vestvågøy.

Moderniseringsprosessen i fiskeriene som helhet, var kommet kortere i Valberg enn for de andre tre Vestvågøykommunene, men av fiskefartøyer som var registrert som storskøyter hadde Valberg 12 % av slike båter fra 1946 til utpå 1950-tallet. For de andre tre kommunene lå andelen på fra 2 – 4 % av det totale antall båter. Det er ikke mulig å trekke en entydig konklusjon ut fra dette, som tilsier at fiskerbondesamfunnet var i ferd med å slå sprekker, ved at en hadde fått ei begynnende proletarisering eller spesialisering av fiskeryrket. Alle disse storskøyeteierne drev gård ved siden av, eller de drev annen næringsvirksomhet. Det må legges til at kona var heime og bestyrte gården i fiskesesongene, noe hun også hadde gjort i lange tider før 1945. Det som imidlertid er interessant er at disse storskøytene skaffet arbeidsplasser til mange mann og sikret på denne måten helårige arbeidsplasser, som gjorde det mulig å bo på bygda, uten å være den tradisjonelle fiskarbonden. Vi må huske på at hver av disse skøytene hadde et mannskap på fra 8- 12 mann, avhengig av hvilket fiskeri de deltok i. På de seks storskøytene som er registrert i 1948 må en regne med at mellom 40 og 50 mennesker hadde sitt arbeide, og sjøl om ikke alle disse var bosatte på Valberg, tilførte storskøytene bygda mange arbeidsplasser. På grunn av båtstørrelsen var disse storskøytene også fleksibel i forhold til annen anvendelse. Vi veit at minst to av disse ble brukt til fraktesfartøy av fisk utenom sesongene og at de også ble leid ut til andre fiskere, som benyttet dem i snurpenotfiske, men også som juksabåter, når et slikt fiske kunne gi bra utbytte. Fiskebåten ”Arne Johann”, som var eid av et rederi i Henningsvær, der Reidar Riksheim var deleier, utstyrte båten med ikke mindre enn 12 juksasnører⁹⁸. Første turen gikk bra og de kom til land med mellom 70 og 80 tonn fisk. På denne båten arbeidet folk fra Valberg og et slikt fiske kan vel best betegnes som en form for industrifiske, uten at en bør legge for stor vekt på det. Dette fisket fikk dessuten kort levetid og etter noen bomturer til Grønland var det stopp.

---

⁹⁸ Intervju med Rolf Riksheim. Foto som viser påmonterte juksahjul.

Tabell 19.**Flåtestrukturen til fiskebåtene i Valberg kommune 1945 – 1971. Alle tall i prosent⁹⁹.**

	Under 20 fot.	20 – 29 fot	30 – 39 fot	40 – 49 fot	Over 50 fot.	Båter i alt.
1945	9,3 %	42,5 %	18,2 %	18,2 %	12,1 %	33
1948	16,3 %	46,9 %	12,3 %	12,3 %	12,2 %	49
1960	18,2 %	45,5 %	18,1 %	9,1 %	9,1 %	44
1971	15,4 %	50,0 %	19,2 %	7,7 %	7,7 %	26

Kilde: Fiskeridirektoratets tellinger 1945, 1948, 1960 og 1971.

Tabell 20.**Flåtestrukturen til fiskebåtene i Borge kommune 1945 – 1971. Alle tall i prosent.**

	Under 20 fot	20 – 29 fot	30 – 39 fot	40 – 49 fot	Over 50 fot	Båter i alt
1945	5,6 %	19,2 %	64,0 %	10,4 %	0,8 %	125
1948	6,0 %	23,5 %	55,0 %	13,4 %	2,0 %	149
1960	17,4 %	27,3	37,8 %	12,8 %	4,7 %	172
1971	40,6 %	25,5 %	18,9 %	8,5 %	6,6 %	106

Kilde: Fiskeridirektoratets tellinger 1945, 1948, 1960 og 1971.

Tabell 21.**Flåtestrukturen til fiskebåtene i Buksnes kommune 1945 – 1971. Alle tall i prosent.**

	Under 20 fot	20 – 29 fot	30 – 39 fot	40 – 49 fot	Over 50 fot	Båter i alt
1945	3,2 %	28,7 %	52,9 %	12,7 %	2,5 %	157
1948	5,5 %	24,8 %	52,1 %	14,5 %	3,0 %	165
1960	8,5 %	34,7 %	35,2 %	16,5 %	5,1 %	176
1971	19,7 %	27,4 %	22,2 %	23,7 %	8,5 %	117

Kilde: Fiskeridirektoratets tellinger 1945, 1948, 1960 og 1971.

⁹⁹ Fiskeridirektoratets tellinger 1945, 1948, 1960 og 1971.

Tabell 22.

Flåtestrukturen til fiskebåtene i Hol kommune 1945 – 1971. Alle tall i prosent.

	Under 20 fot	20 – 29 fot	30 – 39 fot	40 – 49 fot	Over 50 fot	Båter i alt
1945	6,7 %	32,1 %	50,8 %	6,7 %	3,7 %	134
1948	7,5 %	31,3 %	47,8 %	9,7 %	3,7 %	134
1960	12,4 %	47,1 %	25,8 %	11,2 %	3,5 %	170
1971	16,9 %	50,6 %	14,5 %	9,0 %	4,5 %	89

Kilde: Fiskeridirektoratets tellinger 1945, 1948, 1960 og 1971.

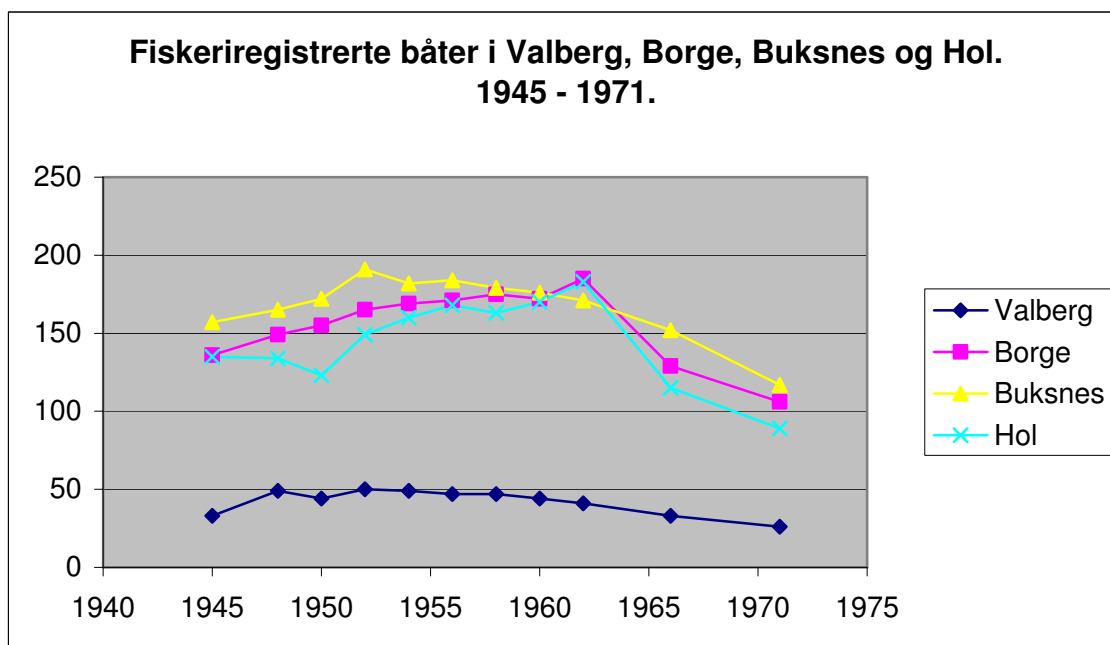
Moderniseringsprosessen i fiskeriene kom til Valberg like etter 2. verdenskrig. Sjøl om den ikke var særlig utvikla, betydde ikke det at båtene fra Valberg var dårligere utstyrt eller at eierne var uvillige til å ta ny teknologi i bruk. Fra fiskeridirektoratets tellinger viser det seg at både de store og de mellomstore fiskebåtene fra Valberg utstyrte båtene med radiotelefoni og ekkolodd tidlig på 1950-tallet¹⁰⁰. Det som skiller fiskebåtene i Valberg vesentlig fra de andre kommunene i Vestvågøy, er størrelsen i de forskjellige båtclassene. Valberg har i hele perioden mellom 1946 og 1970 hatt nesten halvparten av fiskebåtene i størrelsen 20 – 29 fot. (Se tabell 19, side 66) For de andre kommunene er andelen fiskebåter i denne båtstørrelsen betydelig mindre. Bare i Hol kommune kan en sammenligne båtstørrelsene i denne klassen for 1960 og 1971 med Valberg. En viktig årsak til at Valberg hadde en slik stor andel små fiskebåter, var at Valberg lå på innersida av Vestvågøy og at heimefisket betydde mye for de som rodde fiske. Det ble relativt lang seilingstid å skulle drifte på yttersida av Lofoten og behovet for å anskaffe større båter var ikke til stede, når en kunne drifte heimsjyen på innersida. Dessuten, og kanskje den viktigste grunnen var at mange av disse små sjarkene ble driftet som enmannssjarker og da var det verken behov eller økonomi til å investere i større og dyrere båter. Jfr. Chayanov sin teori om fisket som en sjølforsynt og sjølsysselsatt arbeidsplass. Ved å ro heimefisket og delta i Lofotfisket greide en å tjene så mye at ved siden av jordbruket og kanskje et handverk, var dette nok til å brødfø familien. Fiskarbondesamfunnet varte lenge i Valberg og en av grunnene til dette var utvilsomt at spesialiseringa og effektiviseringa innen flåtestrukturen for de mindre båtene i Valberg, gikk svært sakt. Båtene som var over 30 fot krevde mannskap og dermed ble det ei mer intensiv drift av disse båtene. På grunn av størrelsen ble de større båtene mer kapitalkrevende, større driftsutgifter og en hadde et større ansvar for mannskapet om bord. En linebåt som

¹⁰⁰ Fiskeridirektoratets tellinger 1952.

”Mkr Real” av Valberg, på 38 fot, hadde mot slutten av 1950-tallet ved Lofotfisket et mannskap på fire og en egner som også var kokk. Denne båten drifta også i Finnmark ved vårtorskefisket og gikk også en tur til Finnmark på høsten¹⁰¹. Denne drifta var nødvendig, ikke bare for å sikre egen inntekt, men også for å finansiere banklån, driftsutgifter og lott til mannskapet.

På en garnbåt som ”Mkt Arne” av Valberg, på 52 fot, hadde en i 1960 et mannskap på syv, og opptil to garnbøtere og kokk¹⁰². Disse fiskebåtene drev et såpass intensivt fiske at kombinasjonsdrift ikke kunne fungere etter den modellen en legger til grunn i fiskarbondesamfunnet. Likevel drev høvedsmennene på disse båtene gård ved siden av, sjøl om det var konene som måtte ta de største takene.

Diagram 11.

Kilde: Fiskeridirektoratets tellinger.

I diagram 11, bruker jeg tallmaterialet for områdene Valberg, Borge, Buksnes og Hol, sjøl om de ble en kommune i 1963.

Vestvågøy kommune skiller seg kraftig ut fra resten av Nordland og Nord-Norge når det gjelder tallet på fiskebåter ved fiskeritellinga i 1971. Hallvard Tjelmeland viser i artikkelen: ”Fiskerinæringa mellom tradisjon og modernisering”, at antallet fiskebåter økte dramatisk i

¹⁰¹ Intervju med Aksel Benjaminsen som var mannskap og sønn til skipperen på denne båten.

¹⁰² Intervju med Rolf Larsen som var mannskap og sønn til skipperen på båten.

perioden mellom 1948 og 1971¹⁰³. For alle de tidligere kommunene på Vestvågøy sank antallet fiskebåter dramatisk i den samme perioden. Rett nok øker antallet båter under 30 fot prosentmessig, men totalt er tilbakegangen i antall fiskebåter 32 % (Se tabeller side 65 og 66). For kommunene på Vestvågøy, kan en ut fra disse tallene si at de målene myndighetene hadde satt for fiskeripolitikken ble oppfylt. Dermed viser tallene for Vestvågøy at det var bedre samsvar mellom nedgangen i antall fiskere i perioden, med nedgangen i fiskefartøyer. Tjelmeland framhever at den store økingen av sjarkflåten var et uttrykk for inntektsøkningen i perioden og at fiskerne hadde fått råd til å kjøpe egne båter¹⁰⁴. Hvorfor skjedde den motsatte utviklinga på Vestvågøy, med hensyn på den sterke nedgangen i antall fiskebåter der? Var det slik at den økonomiske utviklingen på Vestvågøy hadde stagnert i perioden, sett i forhold til resten av landet? Ingen ting tyder på at Vestvågøy ikke hadde tatt del i den allmenne velstandsutviklingen. En årsak kan være at Vestvågøy hadde overkapasitet av kystfiskefartøyer utover mot 1970-tallet, når en sammenholder dette mot oppbyggingen av en stor trålerflåte. Rekrutteringa til kystflåten stoppet opp, og flere gikk over til de nye moderne trålerne. Det var tryggere å ha arbeid i et industrifiske med svært gode inntekter, i stedet for usikre inntekter fra den tradisjonelle kystfiskebåten. Men her må en være klar over at rekrutteringa til de nye trålerne ikke bare omfattet fiskere fra Vestvågøy. Fiskeindustrien på land ekspanderte også sterkt i takt med utviklinga av trålnæringa og ble mer attraktiv som helårsarbeidsplasser. Fra 1946 til 1960 gikk andelen fiskere ned med rundt 60 %¹⁰⁵, samlet for de fire kommunene på Vestvågøy, mens nedgangen i befolkningen var i overkant av 13 % i perioden 1946 til 1970¹⁰⁶.

På Vestvågøy kommer ikke økingen av de mindre båtene før rundt 1980, men det er ikke sjarkflåten som øker i antall. Det er de åpne plastbåtene på fra 15 til 18 fot som står for den vesentlige økingen og ”plastbåtflåten” utgjorde over 16 % av de fiskefartøylene som var registrert i Fiskeridirektoratets tellinger¹⁰⁷. To viktige årsaker til at så mange åpne plastbåter ble registrert som fiskebåter var for det første, at en fikk kvote også på disse båtene, det være seg torsk og sildkvote. For det andre innebar fiskebåtregistrering at en kunne hente ut bensinmerker som ga en gevinst i forhold til kjøp av drivstoff.

---

¹⁰³ Hallvard Tjelmeland: ”Fiskerinæringa mellom tradisjon og modernisering”, side 18, LOS i Nord-Norge notat nr. 5 (1993).

¹⁰⁴ Hallvard Tjelmeland: ”Fiskerinæringa mellom tradisjon og modernisering”, side 19, LOS i Nord-Norge notat nr. 5 (1993).

¹⁰⁵ SSB – Yrkestellingene fra Folketellingene 1946, 1950, 1960 og 1970.

¹⁰⁶ SSB – Folketellingene.

¹⁰⁷ Fiskeridirektoratets tellinger 1980.

4.3 Fiskarbondesamfunnets avvikling i Valberg.

Når en ser på hvilke næringer som var dominerende i Valberg i perioden 1946 – 1970, var det utvilsomt fiske og jordbruk. Fram til 1960 er fiskeryrket sterkt representert, men ved folketellinga i 1970¹⁰⁸, er sysselsettingen innen yrket på sterk tilbakegang.

Magnus Larsen forteller at han og faren rodde Lofotfisket ut fra Valberg i en tre roms spissbåt i 1946.¹⁰⁹ Han vaks opp i en typisk fiskerbondefamilie med ei til to kyr og noen sauer i fjøset, og fiske som den næringa familien skaffa seg det meste av kontantinntekter fra. Det meste av fisken som ble fanget på vinteren ble hengt og saltet i Langdraget, der de bodde. Som fiskerbondefamilier flest var de sjølforsynt med både det havet og jorda ga dem.

Han og faren anskaffa seg ikke sjark før i 1947 og han fortalte at det ble en helt annen arbeidssituasjon. Nå ble det mulig med flere driftsdager på sjøen og en kunne varme seg på hender og føtter i varmen fra motoren og søke ly for nordavinden i styrehuset. I og med anskaffelsen av denne sjarken, krevde det også ei mer intensiv drift og større risiko, i betjeningen av banklånet.

Krigen hadde stor effekt på uttaket og beskatningen av fiskeresursene i Nord-Norge. Tar en for seg Lofotfisket, sank deltakelsen i dette fisket fra 23 500 fiskere i 1940 til fra 15 000 til 17 000 fiskere gjennom krigsårene. Oppfisket kvantumet fisk var mindre, men likevel ble utbyttet til hver fisker større i antall kilo fisk¹¹⁰. Når så prisene på torsk steg gjennom hele krigen¹¹¹, ble utbyttet til fiskeren et snitt for alle krigsårene på 1124 kroner, mot 601 kroner vinteren 1940.

De første årene etter 2. verdenskrig markerer ei ny tid for fiskeriene i Valberg. Motoriseringa av fiskeflåten var på det nærmeste fullført, sjøl om det så seint som i 1948 fremdeles er tre registrerte fiskebåter uten motor i Valberg¹¹². Mellom 1946 og 1950, øker antall fiskebåter kraftig i Valberg. Dette var både et uttrykk for den optimismen som rådde like etter 2. verdenskrig, men også av et oppdemmet potensial i ønsket om anskaffelse av båt, som krigen hadde holdt tilbake. Størstedelen av denne økningen kom i båtstørrelsen opp til 30 fot, men det ble også kjøpt flere større fiskebåter. At det ble investert i små fiskebåter kan ha vært et uttrykk for at kapitaltilgangen etter krigen var liten, men det kan også være et uttrykk for og ei styrking av fiskarbondestrukturen i Valbergssamfunnet, gjennom tilbakeholdenhet i forhold til å sette seg i gjeld.

---

¹⁰⁸ Riksarkivet i Oslo: Folketellingene 1970.

¹⁰⁹ Intervju med Magnus Larsen i 2003.

¹¹⁰ SSB. Historisk statistikk. Lofotfiske. Fiskere, oppfisket kvantum og fangst pr. fisker. 1956 – 2000.

¹¹¹ Inge Strand: "Næringsliv og økonomisk utvikling i Nordland 1940 – 1960", kap. 4 i Svein Fygle m/ flere: Banken, folket og fylket. Nordlandsbanken og Nordlands næringsliv gjennom 100 år 1993 – 1993, side 212.

¹¹² Fiskeridirektoratets tellinger 1948.

Tabell 23.**Fiskere i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1946, 1950, 1960 og 1971.**

Fiskere i befolkningen	1946	1950	1960	1971
Valberg	103 42,9 %	81 33,6 %	60 31,2 %	30 16,3 % 113
Borge	701 43,7 %	642 43,7 %	432 34,9 %	*
Buksnes	454 36,1 %	412 30,7 %	324 24,7 %	*
Hol	330 34,0 %	293 24,7 %	178 18,9 %	*
Vestvågøy. Fiskere i alt.	1588 39,0 %	1428 35,7 %	994 27,0 %	693 17,9 %
Vestvågøy. Sysselsatte i alt.	4070	3997	3685	3870

Kilde: SSB- Folketellingene 1946, 1950 og 1960. Fiskeritellingen 1971, Hefte 1

Det foreligger ikke tall for de gamle områdene, Valberg, Borge, Buksnes og Hol etter at Vestvågøy ble en kommune i 1963.

Når en sammenligner tabellene 23 og 24, side 72, ser en at tallene ikke stemmer overens. Det er fiskeritellingene 1. november 1960 som ikke samsvarer med de data som framkommer i folketellingene samme dato og år. Dette medfører et metodisk problem i forhold til hvilke tall som bør benyttes. Tabell 24 baserer seg spesifikk på de norske fiskeriene og kan dermed framstå som mest relevant. I denne tabellen får jeg med viktig informasjon om utviklingen mellom fiske som eneyrke, hovedyrke og biyrke. Tabellen gir også data for hvordan utviklingen mellom disse yrkesbetegnelse i kommunene på Vestvågøy, og Nordland fylke og landet for øvrig.

Begge tabellene er basert på tall fra Statistisk Sentralbyrå og det er vanskelig å forstå hvorfor tallene er så mye forskjellig i de to tellingene. Jeg har ikke fått noen forklaring på hvorfor tallene er forskjellige. Statistisk Sentralbyrå hevder tvert imot at det medførte en fordel å kunne kontrollere fiskeritellinga opp mot folketellinga fra 1960¹¹⁴.

¹¹³ Statsarkivet i Trondheim. Folketellingene i 1970.

¹¹⁴ Fiskeritellingen 1971, Hefte 1. Oslo 1973.

Tabell 24.

Tallet på fiskere etter eneyrke, hovedyrke og biyrke i kommunene Valberg, Borge, Buksnes, Hol, Vestvågøy samla, Nordland og landet. 1. oktober 1948 og 1. november 1960.

År	Eneyrke		Hovedyrke		Biyrke		Fiskere i alt	
	1948	1960	1948	1960	1948	1960	1948	1960
Valberg	9	10	75	45	8	16	92	71
Borge	106	84	546	314	32	118	684	516
Buksnes	92	108	374	185	54	58	520	351
Hol	88	81	230	78	29	69	347	228
Vestvågøy samla	295	283	1225	622	123	261	1643	1166
Nordland	2576	4071	14696	6374	3454	3227	20726	13672
Landet	16737	21405	51705	23832	17076	15660	85518	60897

Kilde: Fiskeritellingene 1948, 1. hefte; 1960, 1. hefte.

Tabell 25.

Tallet på fiskere etter eneyrke, hovedyrke og biyrke i kommunene Valberg, Borge, Buksnes, Hol, Vestvågøy samla, Nordland og landet. 1. november 1960 og Vestvågøy kommune, 1. oktober 1971.

År	Eneyrke		Hovedyrke		Biyrke		Fiskere i alt	
	1960	1971	1960	1971	1960	1971	1960	1971
Valberg	10		45		16		71	
Borge	84		314		118		516	
Buksnes	108		185		58		351	
Hol	81		78		69		228	
Vestvågøy samla	283	276	622	322	261	95	1166	693
Nordland	4071	3432	6374	3046	3227	2118	13672	8597
Landet	21405	14680	23832	10042	15660	10305	60897	35027

Kilde: Fiskeritellingene; 1960, 1. hefte. 1971, Hefte 1

En forklaring kan være at det har vært problemer vedrørende om hvor en skulle plassere en del besvarelser som både oppgir fiske og jordbruk, eller et annet yrke som hovedbeskjeftelse. Jeg velger å ta med begge tabellene fordi begge gir en informasjon om utviklingen til fiskeriene på Vestvågøy, som er nyttig for oppgaven.

Rekrutteringen til fiskeryrket stopper opp og går sterkt tilbake midt på 1960-tallet. Fisket for Lofoten var dårlig i første delen av 1960-tallet, men dette forklarer ikke alene nedgangen i

antall båter og fiskere i Valberg, fordi da fisket tok seg dramatisk opp mot slutten av 1960-tallet og de første årene av 1970-tallet¹¹⁵, greide ikke den store resurstilgangen å hindre en fortsatt nedgang for fiskeriene i Valberg.

Det er først og fremst innenfor fiskeriene en fikk den sterkeste tilbakegangen i primærnæringen. Fra 1946 til 1960 utgjorde fiskerne ca. 50 % av de sysselsatte innen næringene. Dette kan også sies å være en parameter på tilbakegangen for fiskerbondesamfunnet – balansen mellom de to yrkene. I 1970 er det dobbelt så mange som er sysselsatt i jordbruket i forhold til fiskeriene¹¹⁶. Her må det bemerkes at jeg fra folketellingene i 1970 finner at flere kvinner har svart at de nå har yrkestittel gårdbrukere. Dette rokker allikevel ikke med det faktum at det er langt flere jordbrukere enn fiskere i Valberg i 1970.

Mens fiskere som oppgir at de har fiske som eneyrke står stille eller går litt tilbake i kommunene på Vestvågøy mellom 1948 og 1960, øker dette tallet kraftig både for Nordland fylke og i landet for øvrig. Mellom 1960 og 1970 opprettholdes antall enefiskere, på tross av at det totale antall fiskere går kraftig tilbake både på Vestvågøy og resten av landet. For det første viser dette at overgangen til fiske som eneyrke starta seinere på Vestvågøy enn landet for øvrig, men at Vestvågøy var helt på linje med både Nordland og landet for øvrig, på ca. 40 % enefiskere i 1971. For det andre viser tallene at eneyrkesfiskerne allerede i 1971 er på relativt sterk tilbakegang både i Nordland og landet for øvrig.

Både de som oppgir fiske som hovedyrke og biyrke er i sterk tilbakegang på Vestvågøy fra 1960 til 1971. For de som oppgir fiske som hovedyrke er tilbakegangen på ca. 50 % både på Vestvågøy og i landet for øvrig. Det er denne gruppen av fiskere som utgjør det vesentligste av tilbakegangen i fiskeriene i perioden mellom 1960 og 1971.

Et annet viktig trekk ved utviklingen i fiskeriene mellom 1960 og 1971, er at Vestvågøy er nede i bare vel 13 % fiskere som oppgir at de har fiske som biyrke, mens både Nordland har en andel på 25 % og landet for øvrig har en andel på 29 %. I 1960 var andelen biyrkesfiskere den samme både for Vestvågøy og resten av landet – mellom 22 % og 25 %. Dette kan indikere at spesialiseringa og profesjonaliseringa innenfor fiskeriene var kommet lenger på Vestvågøy enn resten av landet mellom 1960 og 1971 og at denne utviklinga gikk hurtigere her enn i resten av landet. Et moment som kan underbygge dette er at flåten av fiskebåter på Vestvågøy gikk sterkt tilbake på 1960-tallet, samtidig med en sterk oppbygging av trålerflåten.

---

¹¹⁵ SSB: Oppfisket kvantum 1969-1973.

¹¹⁶ Statsarkivet i Trondheim: Folketellingene 1970.

Tabell 26.

Tallet på gårdsbruk som drives av fiskere, dekar jordbruksareal og husdyrhold.

1. oktober 1948.

	Bruk i alt	Jordbr.areal i dekar	Tall på bruk med part i hest.	Kyr	Ungfe	Sauer	Geiter
Valberg	47	1283	14	84	47	275	71
Borge	364	9138	154	566	185	1358	25
Buksnes	220	6285	84	414	105	1184	11
Hol	127	2736	40	192	37	563	8
Nordland	10553	228860	3248	17834	7673	46087	1324
Landet.	35567	732344	13468	67896	26815	165481	6965

Kilde: Fiskeritellingene. 1. oktober 1948, første hefte. Side 216.

Ut fra tabell 26 kan en spørre seg hvorfor så mange fiskere valgte å drive gårdsbruk ved siden av å drive fiske. For mange som hadde overtatt gården etter sine foreldre eller fått en del av den, var det viktig å holde denne i hevd. Ved siden av det en tilførte husholdet fra gårdsdrifta, ble det levert noen liter melk til meieriet og dyr til slakt som ga kontantinntekter til familien. Det var heller ikke en sjølsagt ting å gå på butikken og handle alt en trengte til husholdet og på bakgrunn av dette, var det viktig med et gårdsbruk som kunne forsyne familien med viktige livsnødvendigheter. Dessuten, og kanskje den viktigste grunnen til at gårdsbruket var så viktig, var at dersom fisket slo feil eller en av ulike grunner måtte ut av fiskeryrket, hadde en gården å falle tilbake på.

Bare 5 av de 44 fiskeriregistrerte båtene i Valberg i 1960 hadde eiere som ikke drev gårdsbruk ved siden av fisket. Dette er tall fra grunnlagsmaterialet i folketellingene for 1960. Av disse fem båteierne var bare en driver av en større båt.

4.3.1. Modernisering av primærnæringene i Valberg og Vestvågøy 1946 – 1970.

Som det vises til flere steder i denne oppgaven, var primærnæringenes stilling i Valbergssamfunnet sterk. (Se bl.a. tabell 14, side 55) Fiskarbondesamfunnet var i bortimot to tiår etter 2. verdenskrig, den dominerende samfunnsordenen i Valberg. Samtidig som en i disse årene i stor grad hadde et samfunn som var basert på naturalhushold, ved den høye andelen av fiskere og bønder, fantes det også sterke krefter blant disse som så spesialisering

innen næringene som viktig for framtida. Både innenfor fiske og jordbruk fantes det i Valberg og på Vestvågøy mennesker som i aller høyeste grad bidro til å nyansere bildet av den tilbakeliggende landsdelen som behøvde innovasjoner utenfra for å skape utvikling. En annen sak var at de innovasjonene som ble skapt og det tempoet moderniseringa skjedde i, ikke var i samsvar med styresmaktenes intensjoner.

Både etableringa av slakteri og meieri på Leknes fikk betydning for økt produksjon av landbruksvarer i Valberg. Dette ga grunnlag for høyere produksjon på småbrukene og mulighet for økt avkasting fra egen produksjon. Bl.a. førte investeringer i mekanisert utstyr på småbrukene til at en både fikk en lettere arbeidsdag, men også en mer effektiv utnyttelse av egen arbeidskraft.

Moderniseringa av Nord-Norge ble knyttet opp mot utvikling av tungindustri og vannkraftutbygging, utbygginga av trålerflåten og fiskeriindustrien. Det er liten tvil om at disse lokomotivene var sterkt medvirkende til den utjevninga i økonomien som skjedde mellom Nord-Norge og resten av landet fram mot 1970-tallet.

4.3.2. Modernisering og effektivisering av fiskeflåten i Valberg og Vestvågøy 1946 - 1970.

Tidligere i dette kapittelet har jeg skrevet om Magnus Larsen og anskaffelsen han og faren gjorde av sjark i 1947, til erstatning for robåten de hadde drevet med fram til da. Den moderniseringa sjarken innebar kan stå som illustrasjon på effektivisering av fisket, men også at fiskerbondesamfunnet kunne og hadde vilje til omstilling. Anskaffelsen av sjarken representerte ikke noe brudd på fiskarbondetradisjonen og var dermed ikke tilstrekkelig for myndighetenes bestrebelser for å få gjennom deres moderniseringsstrategi.

Myndighetene så på store deler av den Nord-norske kystflåten som lite effektivt i arbeidet med å modernisere og effektivisere fiskeriene. Gjennom strukturrasjonaliseringa i primærnæringene på 1950-tallet var målet å overføre arbeidskraft fra disse næringene til mer lønnsomme næringer og spesielt til sekundærnæringene, men også som ei rasjonalisering, økonomisering og modernisering av primærnæringene.

Den moderniseringa som skjedde innen fiskeriene i Valberg fulgte ikke det mønsteret en ser andre steder i Nord-Norge, der en på den ene siden fikk en storstilt satsing på industrifisket og på den andre siden kystfisket. I Valberg besto fiskeflåten av bare kystfiskefartøyer.

Ser vi derimot på Vestvågøy etter kommunesammenslåingen i 1963, er det ikke tvil om at moderniseringa i stor grad innbefatt satsing på industrifisket i form av oppbygginga av den moderne trålerflåten og filetindustrien.

Primærnæringen utgjorde en stor andel av sysselsettingen i Valberg, og så seint som i 1960 utgjorde andelen fiskere over 31 % av yrkesutøverne. Det blir dermed klart at en ikke hadde greid å få til en storstilt strukturrasjonalisering innenfor fiskeriene i Valberg fram til 1960. I årene mellom 1960 og 1970 skjer det derimot en sterk flukt fra fiskeryrket. Bare 16,3 % av den yrkesaktive befolkningen hadde i 1970 fiske som hovedyrke og bare en person oppgir fiske som biyrke¹¹⁷.

Uttalelser og myter av fiskerne som tungsindige, trege og lite moderniseringsvennlige, kom ofte i fokus i årene etter krigen. Jeg kan bl.a. nevne synet til fiskernes egen statsråd Reidar Carlsen, som i en rekke uttalelser bygde opp under disse mytene¹¹⁸. Dette var temaer jeg overhørte mange ganger når ”kallan” satt rundt kjøkkenbordet og diskuterte fiskeriene og de var ikke nådige i sitt syn av disse holdningene. Jeg er også av den mening at langt inn i vår dager har det vært et syn på fiskeren og fiskarbonden som trauste og sedate. Et romantisk syn på ”sjarken og støa” og det gode liv. Jeg vil hevde at virkeligheta var en smule forskjellig fra slike oppfatninger, sjøl om både sjarken og støa fantes i virkeligheta.

Jeg vil i det følgende ta opp en rekke eksempler på at fiskerne, ikke bare i Valberg og Vestvågøy tok ny teknologi i bruk. Ikke bare overgang fra bummulsgarn til nylongarn, men at de sjøl var med på utviklinga av ny teknologi. Jeg vil videre ta opp at på tross av ei ekstrem rasjonalisering og modernisering innen fiskeriene, var ikke dette nok til å hindre at den kystflåten vi har hatt her i landet gjennom flere hundre år, ikke greide å stå mot presset fra markedskreftene mot slutten av det forrige århundrede.

Midt i debatten om den ineffektive kystflåten rundt 1950 skjedde utviklingsarbeid for linebåtene, som i ettertid fikk stor betydning for effektiviseringa blant disse båtene.

Ure i Lofoten var et av de aller største lineværene under Lofotfisket, men også resten av året. Mellom 70 og 80 linebåter drifta for dette fiskeværet i Lofotsesongen¹¹⁹. Den gang hadde Ure egen slipp som foretok reparasjoner og vedlikehold av kystflåten. En viktig ingrediens ved et slippopphold var at det ble tid til å diskutere problemer fiskerne var opptatt av. Lina ble dradd om bord ved hjelp av spillet, men det måtte sitte en mann som kveilet lina ned i stampen, en linestopper. Dette arbeidet var tungt, men hadde en fordel og det var at en kunne følge godt med når lina måtte slakkes i dårlig vær, for bla. å berge fisk som ellers kunne falle av når lina ble strammet i sjøen. Martin og Nils Finnstad arbeidet på Ure slipp og fattet interesse for

---

¹¹⁷ Statsarkivet i Trondheim: Grunnlagsmaterialet i Folketellingene 1970.

¹¹⁸ Her henviser jeg til uttalelser om fiskeren som en person med et snøre med en engel i ene enden og en ”tosk” i den andre og at fiskerne burde slutte med ”ulønnsom og framtidsfientlig fiske” og heller starte med bryting av jord ved svenskegrensa.

¹¹⁹ Intervju med fisker Tommy Sivertsen, Sennesvik.

hvordan en kunne konstruere et redskap som kunne kobles til spillet og som frigjorde en mann på båten og letta arbeidet. Skipper Kristian Sivertsen på "Mkr. Nordlys" ville prøve denne linekveileren og den ble montert i båten til Sivertsen. Det fortelles om mye bannskap og feiling før de greide å få linekveileren til å fungere noenlunde. Kveld etter kveld måtte den demonteres og modifiseres før den var klar til neste draging¹²⁰. Det interessante er at skipperen på "Nordlys", sjøl om han mange ganger ville kaste hele linekveileren på hav, var med på et utviklingsarbeid for å lette hverdagen til fiskerne. Det vitnet om pågangsmot, men i enda større grad viljen til modernisering. Dermed faller mange argumenter om fiskerne som konservative og uvillige til nytenking. Til denne historia hører med at Urekveileren ikke ble noen kommersiell suksess og det ble ingen stor produksjon. Hovedårsaken til dette var at det verken var tilstrekkelig kapital til utviklingsarbeidet eller et apparat som kunne fremme salg av linekveileren. Derimot kom en annen linekveil til å dominere lineflåten. Kibergkveileren ble også utviklet i et lite fiskevær på Finnmarka omtrent på samme tid som Urekveileren, og fikk stor utbredelse blant linebåtene. Den var, etter fiskernes utsagn, mer pålitelig og driftssikker.

Et annet produkt som ble skapt og kom i bruk like før krigen, var sjølsetteren på linebåtene. Dette er en anordning som er plassert på hekken til båten og har som funksjon at linestampene kan settes i større fart. Ei bua renne, montert på hekken, gjør at grunnfaret med forsyn og angler følger i en jamn strøm ut og ned i havet, når båten går ut lina. Flere stamper line kunne knytes sammen, slik at hele setningen kunne settes i en arbeidsoppperasjon. Forsøkene med sjølsetteren ble startet før siste krig og Tommy Sivertsen fortalte at det var den yngre delen av mannskapet på båten til bestefaren Halvdan Hansen som ville prøve dette. Skipperen sjøl var svært skeptisk til denne nye remedien. Skepsisen fra fiskerne var at agnet ville bli slått av og det ville vase til lina, men i løpet av kort tid tok alle linebåtene dette hjelpemidlet i bruk. Tidligere foregikk settingen av lina slik at en person satte ut angel for angel. Sjøl om det alltid måtte være en mann for å passe på under settinga av lina, ble den nye innovasjonen både arbeidsbesparende og mer effektiv¹²¹.

Kraftblokk kom i bruk mot slutten av 1950-tallet og var en stor effektiviseringsgevinst for de større fiskebåtene og særlig for snurperne. På samme tid ble de første radarene montert på de større fiskebåtene. Kommersielt utviklet fra å ha vært en viktig innovasjon, som kom i bruk under 2. verdenskrig, på krigsskip.

---

¹²⁰ Intervju med fisker Tommy Sivertsen, Sennesvik.

¹²¹ Intervju med fisker Tommy Sivertsen, Sennesvik.

Det bør også nevnes at hydrolikken ble tatt i bruk fram mot 1970, og førte ikke bare til en tryggere arbeidsplass for de som skulle vedlikeholde de gamle mekaniske og reimdrevne overføringene til for eksempel spillet. Hydrolikkteknologien var driftsmessig mye sikrere og førte til at båtene fikk større lastekapasitet, da den trengte mindre plass om bord i båtene¹²². I tillegg ble batteriene utvikla mye. De svære blybatteriene var særdeles vanskelig å håndtere, ikke bare på grunn av vekta, men de tok mye plass og en var nødt til å lade dem opp svært ofte. Dette innebar at en måtte om bord i båten flere ganger i uka, i de periodene båten lå uvirksom, bare for å starte motoren slik at batteriene kunne bli ladet.

4.3.3. De lokale fiskerienes status i 1950 og 1960-årene.

Moderniseringa av kystflåten fortsatte utover på 1950-tallet og på tross av at mange fiskere forlot næringa i disse årene, økte kystfiskerne fangstkapasiteten. Sammen med en voksende trålerflåte, utgjorde dette en formidabel fiskeflåte. Ingen argumenterte den gang for rovdrift på resursene, men det første fiskeslaget som fikk merke større fangstkapasitet og ny teknologi var sild. På 1960-tallet var sildestammen nærmest nedfisket.

Havet var ikke uutømmelig, som det ble hevdet både fra sentrale og lokale aktører i debatten omkring fiskeripolitikken. Når Reidar Carlsen hevdet at sjarkfiskeren burde begynne å bryte jord og overlate fiskeriene til den moderne fiskeflåten, eller når lokale politikere tegnet et bilde av framtidens bygder, som utposter i et Norge, der bygdefolket flytta til byene i sør. Ikke fordi dette var en villet utvikling, men fordi dette var nødvendig for at levestandarden og moderniseringa skulle finne sted.

Som gutt husker jeg diskusjoner rundt kjøkkenbordet når mannfolkene kom sammen, om hva trålerne kom til å bety for kystfisket. Den skepsisen som lå til grunn med hensyn på at dette redskapet ikke skilte mellom stor og liten fisk. Fiske med trål inne i fjæresteinene, tap av garn og liner for kystflåten var andre argument mot trålfisket. Jeg har snakka med fiskere som har fortalt at de kunne gå med skøytene i timevis gjennom flo med død småfisk på Finnmarkkysten, fisk som hadde blitt skylt over bord fra trålerne og lå og fløt i havet. Disse observasjonene gjorde ikke velviljen til tråldriften større. Blant trålfiskerne ble dette benektet, men i ettertid kom det fram at det nok skjedde mye som ikke burde skjedd med hensyn til rovdrift på fiskebestandene. Helt opp til våre dager har vi med jevne mellomrom sett dokumentasjon på slik uvetting fiske, bl.a. gjennom TV.

---

¹²² Intervju med fisker Tommy Sivertsen, Sennesvik.

En viktig innsigelse fra kystfiskerne var den forskjellen i strukturen trålnæringen og den konvensjonelle kystflåten hadde. Industrialiseringa av fisket sto i skarp kontrast til kystfiskerens høsting av havet. Kystfiskernes begrunnede redsel for å tape i konkurransen om fiskeressursene, bli fratatt levebrødet og se at verdiene fra dette fisket forsvinne fra bygdene. Ottar Brox har sett på inntektene i kystfisket og lønnsomheten i dette fisket¹²³. Når en sjarkfisker på 1950-tallet kunne greie en dagsfangst på 500 kroner, ble 80 kroner fratrukket til driftskostnader, timebetaling og kapitalutgifter. Da gjenstår 420 kroner som, i følge Brox er overskuddet naturen gir – grunnrenta. Vanlig timelønn på 1950-tallet lå på 5 kroner og dermed blir fiskerens inntekt flere ganger større enn det som var vanlig på den tida. For meg er et viktig argument at denne grunnrenta eller overskuddet ble pløyd inn i de mange lokalsamfunn og danna grunnlaget for fortsatt utvikling av disse.

Valberg ble bare indirekte berørt av utviklinga av trålnæringa. I 1963 ble Lofoten Trålerrederi dannet og like etter Lofoten Havfiskeselskap. Hovedbasen ble i Stamsund og omtrent samtidig ble et lignende selskap etablert i Vågan. Disse trålerne leverte fangstene til den ekspanderende filetproduksjonen i hele Lofoten. Filetanlegg ble bygd opp rundt om i hele Lofoten og trålerrederiene ble kontrollert av lokale produsenter av fiskefilet og kommunen. En interessant årsmelding kom i 1967, i forbindelse med et 75-års jubileumsskrift fra Stamsund Sparebank, der de gjorde rede for investeringene banken hadde gjort i de nye trålerne i Stamsund¹²⁴. Banken tar i dette festskriftet opp problemene med kontinuerlig drift i fiskeriindustrien, fordi råstofftilgangen hadde vært variabel på grunn av sesongfiskeriene, men at det hadde skjedd en gledelig utvikling på dette området siden trålerne kom i drift. Disse tre trålerne med et mannskap på 65 personer tok i 1966 opp et kvantum på 5.3 mill. kg fisk, mens 4 tusen fiskere ilandførte rundt 24 mill. kg fisk i en Lofotsesong. Dette gir stoff til ettertanke, som jubileumsskriftet legger til.

Tallene fra banken viser også at innenfor posten Fiske m.v. er utlånene i hovedsak gått til produksjonsanlegg og større fiskefartøyer med pant i båten. Her er småskøyter og sjarker ikke låneobjekter og måtte stille sikkerhet på annen måte¹²⁵. Det vil si i gård og grunn.

Strategien til Stamsund Sparebank er relativt tydelig og viser at det lokale næringsliv arbeidet godt opp mot effektivisering og rasjonalisering i primærnæringene i distriktet og var viktige støttespillere for den moderniseringspolitikken styresmaktene hadde satt i gang i 1952¹²⁶.

---

¹²³ Ottar Brox: "Kan bygdenæringene bli lønnsomme?", side 65 -66. Gyldendal 1989.

¹²⁴ Stamsund Sparebank, 1892 – 1967. Jubileumsskrift, side 60. Bodø Boktrykkeri 1967.

¹²⁵ Ibid: Side 56.

¹²⁶ *Hva er.... Hvordan virker.... Nord-Norgeplanen?* Side 9. Utbyggingsfondet for Nord – Norgeplanen. Oslo 1953.

Som festskriftet til Stamsund Sparebank stadfester, går antallet fiskere dramatisk tilbake mellom 1964 og 1967. En fjerdedel av fiskerne forsvant fra yrket i denne perioden. I Valberg gikk antall fiskeriregistrerte båter tilbake fra 41 i 1962 til 33 i 1966 og bare 26 i 1971. (Se tabell 19, side 65)

4.3.4. Modernisering og effektivisering av jordbruket i Valberg 1946 – 1970.

I Valberg kommune greide ikke myndighetene å få gjennomslag for sine effektiviseringsbestrebelse før langt inn på 1960-tallet. Både i Valberg og Borge kommune økte antall gårdsbruk i perioden fram mot 1959. (Se tabell 27)

Effektiviseringsstrevet var i hovedsak begrunnet for å frigjøre arbeidskraft fra de lavproduktive næringene, jordbruk og fiske, til de høyproduktive næringene – særlig industrien¹²⁷. I Valberg begynte en viss modernisering og mekanisering av jordbruket først på 1950-tallet. Vi ser dette lettest ved økingen av antall traktorer fra 1 i 1949 til 21 i 1959, samtidig som antallet hester blir mer enn halvert i samme periode. (Se tabell 28, side 80)

Tabell 27.

Antall gårdsbruk i Valberg og Borge 1949 og 1959

Kommune	1949	1959	1970
Valberg	116	123	72
Borge	767	795	

Kilde: Jordbrukstellingene 1949 og 1959. Riksarkivet i Oslo: Folketellingene 1970

Tabell 28.

Husdyrhold i Valberg. Antall dyr og gjennomsnitt dyreslag pr. gård 1949 og 1959.

Dyreslag	1949	Gj.snitt dyr pr. gård 1949	1959	Gj.snitt dyr pr. gård 1959
Hester	39	0,34	17	0,14
Storfe	542	4,67	305	2,48
Sauer	901	7,77	822	6,68
Geiter	269	2,32	785	6,38

Kilde: Jordbrukstellingene 1949 og 1959.

¹²⁷ Hallvard Tjelmeland: ” Fiskerinæringa mellom tradisjon og modernisering”, side 16, LOS i Nord-Norge notat nr. 5 (1993).

Det interessante med utviklinga som skjedde i husdyrholdet, er at det kom en overgang fra storfehold til geitehold i denne perioden. En ser også at hesten er på vei ut av jordbruket på Valberg, men fremdeles er det 17 hester i bygda i 1959.

Geita overtok som det viktigste husdyret på gårdene i Valberg i perioden mellom 1949 og 1959 og økte utover på 1960-tallet. I jordbrukstillingen fra 1969 finner jeg ikke tall for området som omfattet Valberg, men ut fra den kjennskapen jeg har fra gårdsdrifta i bygda, må det ha vært mellom 1200 og 1500 geiter i Valberg på det meste på midten av 1960-tallet.

Tabell 29.

Landbruksmaskiner i Valberg 1949 og 1959.

	1949	1959
Slåmaskiner	13	30
Arbeidskjerrer (2 hjuls)	39	58
Separatorer (Melkemaskiner*)	83	5*
Traktorer	0¹²⁸	21
Ploger	37	45
Potetopptakere	1	1

Kilde: Jordbrukstillingene 1949 og 1959.

Tabell 29, side 80, viser at både tallene på slåmaskiner, traktorer og ploger stiger mellom 1949 og 1959. Spesielt går antallet traktorer kraftig opp, sjøl om de fleste av disse var tohjulstraktorer. Noen fjøs har også installert melkemaskiner.

Dette viser at mekaniseringa av jordbruket skjød fart utover på 1950-tallet og at mange så nytten i å gå til anskaffelse av moderne utstyr i gårdsdrifta.

¹²⁸ I følge Rolf Riksheim, sønnesønn av driveren av Valbergsgården, var det firehjulstraktor der i 1949.

Tabell 30.

Dyrket jord og natureng i Valberg 1949 og 1959.

	1949	1959
Dyrket jord	480	870
Natureng	2380	

Kilde: Jordbrukstellingene 1949 og 1959.

Fra protokoller og skriv fra Austre Valberg driftskredittlag, går det fram at laget er i drift fra 1952 og fungerte i årene etter som en svært viktig finansiell institusjon for befolkningen i Valberg, hovedsakelig den østre delen av bygda. Driftskredittkassen, senere – Statens Landbruksbank, ble opprettet av staten i 1936 og skulle: ”Yte jordbrukere lån til kjøp av driftsmidler til jordbruket, og til husreparasjoner og faste anlegg som har driftsmessig betydning”¹²⁹. I løpet av den tida laget var i virksomhet, var over 50 brukere involvert og siste årsmøtereferat er skrevet i april 1976.

Ut over 1950-tallet var det svært stor aktivitet i laget og slik det framgår av møteprotokollen, ble de aller fleste lånesøknadene innvilget. Det var aldri snakk om store lån og det som ble etterspurt var lån til landbruksmaskiner, installasjon av strøm, vaskemaskiner og reparasjoner av driftsbygninger. Jeg har ikke greid å finne noen brukere i den delen av Valberg som nyttegjorde seg midler fra Driftskredittlaget, som gikk til store investeringer og dramatisk omlegging av produksjonen i disse årene. Derfor må investeringene karakteriseres som forsiktige, men ga likevel viktige effektiviseringsgevinster.

Målet fra myndighetene var at hver jordbruker og hver fisker skulle kunne forsørge seg og sin familie av det bruket eller fiskebåten greide å produsere¹³⁰. Dette ble bare i svært liten grad tilfelle i Valberg¹³¹. Jeg mener at ved å føre en småskala utlånspolitikk som myndighetene gjorde ved å gi mange små lån, ble den tradisjonelle fiskarbondøkonomien opprettholdt i mye større grad, enn myndighetene hadde satt seg som mål. Dette var det kompromisset som kom i stand mellom effektiviserings- og sentraliseringsforkjemperne og ”tradisjonsforsvarerne” i Arbeiderpartiet. Dersom partiet hadde fulgt linja til Reidar Carlsen, som var blant dem som gikk lengst i retning av effektivisering og sentralisering av bygde-Norge, kunne dette fått dramatiske følger for oppslutningen til partiet utover på landsbygda.

¹²⁹ Driftskreditt for jordbruket: Statens Landbruksbank, ”Regler for lånevirkosomhet”.

¹³⁰ Hallvard Tjelmeland: ”Fiskerinæringa mellom tradisjon og modernisering”, side 16, LOS i Nord-Norge notat nr. 5 (1993).

¹³¹ Dette belegger jeg på side 69. Bare 5 båteiere av 44 drev fiske som eneste næring i 1960.

”Den norske uttakt” som den tyske forfatteren Hans Magnus Enzenberger har kalt den spenningen som oppstod mellom moderniseringsiver og tradisjonsforsvar¹³², må modifiseres noe når det gjelder Valberg. Aktiviteten som Austre Valberg Driftskredittkasse representerte, viser nettopp at det var stor vilje til modernisering av driftsenhetene, men ikke i den målestokken og omfang som var ønskelig fra sentrale myndigheter. Jordbrukerne i bygda ilte langsomt på moderniseringsveien og gjorde små grep, som det var økonomisk forsvarlig ut fra den inntekta gården representerte. Jeg kan ikke se at det var noe ønske fra gårdbrukerne i Valberg å drive gårdene på samme måte som de alltid hadde gjort, men det var ikke mulig ut fra de rammene gården representerte, å leve bare av det gården produserte. Dersom de var tradisjonsbærere, må det ha vært i økonomisk forstand, ved ikke å oppta større lån enn som kunne betjenes.

Et paradoks er at samtidig som myndighetenes politikk var en storstilt modernisering av jordbruket, fortsatte institusjoner som Driftskredittkassen med lån til slike mindre jordbruksenheter, som var i Valberg. Det er ikke før mot slutten av 1960-tallet disse pengekranene blir skrudd igjen, ved at det blir vanskeligere å få lån fordi bankens utlånsrammer blir mindre¹³³. I skriv datert februar 1971 ber Statens Landbruksbanks styreleder Torstein Treholt, driftskredittlagene om å bruke andre finansieringskilder så langt råd er. Det tok altså bortimot 20 år før låneinstitusjonen Statens Landbruksbank fulgte logikken til myndighetenes moderniseringslinje.

4.3.5. Prøvebruket i Tjønndal.

Tjønndal var ei livskraftig bygd som ligger ca. 1.5 km fra hovedveien, innerst i Rolvsfjord. Så seint som i 1960 bodde der 24 mennesker, fordelt på 5 husstander, og blant disse hele 13 barn¹³⁴.

Mens de fleste gårdbrukerne i Valberg tok del i moderniseringa ved relativ små investeringer, startet Torkill Thomassen ei storstilt driftsomlegging på bruket han og kona hadde kjøpt i Tjønndal i 1952. Bruket var i drift ved overtakelsen, men var både svært nedslitt og umoderne. Det var ikke mulig for en familie å leve på det gården produserte, derfor var kombinasjonsdrift med fiskearbeid alternativet.

I 1956 ble det mulig for Torkill Thomassen å få gårdsbruket omgjort til prøvebruk, et tiltak som landbruksmyndighetene gjennom Norges Landbruksøkonomiske Institutt satte i gang,

---

¹³² Ibid, side 19.

¹³³ Skriv fra Statens landbruksbank, februar 1971.

¹³⁴ Riksarkivet i Oslo, Folketellingene 1960.

som et tiltak for å fremme effektivitet innen landbruket og som prøveprosjekt.

Prøvebruksperioden skulle strekke seg over 7 driftsår og det ble satt opp klare målsettinger for både driftsform, planteproduksjon, driftsbygging og mekanisering på bruket.

70 geiter skulle være driftsform i prøveperioden, men det var også tatt med at bruket skulle ha 1 ku og 25 høns¹³⁵. Det kan synes noe underlig at en skulle splitte opp produksjonen med innslag av to andre dyrearter, men en må skyld på mangelen på effektivitet i tenkinga den gang og at ei ku og noen høns skulle sørge for melk, kjøtt og egg til familien. Bonden i Tjønndalen kvittet seg med kua i 1959 og hønseholdet ble det aldri noe av. Hesten ble solgt i 1957 og byttet mot egen tohjulstraktor og i 1961 firehjulstraktor. Dermed kan en si at Torkill Thomassen tidlig så at skulle han lykkes i en slik drastisk omlegging, måtte produksjonen være rendyrket og mekanisert. Tenkinga og handling ut fra et effektivitetshensyn lå langt foran yrkesbrødre, ikke bare i Valberg, men i store deler av norsk landbruk. Driftsbygninger som ble bygget i bygda på 1950- og 1960-tallet var for det meste flerbruksfjøs som hadde produksjon av flere forskjellige dyreslag.

Ny driftsbygging ble ferdig i 1958. Dette var en bygning som var spesiallaget for geitehold. En stor bing der geitene gikk løse og kunne fastsettes i innredningen når de skulle fôres og melkes. I tillegg inneholdt fjøset to siloer, melkerom og redskapsrom¹³⁶.

Moderniseringa omfattet også utskifting av spannmelkeanlegget til rømmelkeanlegg, så tidlig som i 1959.

Gårdens innmark omfattet ca. 53 dekar egen og leid jord. Avdrott fra jorda i form av fôr var en begrensende faktor fordi middeltallene av antall kg fôr pr. f. e¹³⁷ var en tanke lavere enn de andre prøvebrukene, som ble analysert¹³⁸. Det er mulig en ikke tok nok hensyn til at gården lå over 100 meter o.h. og at vekstsesongen dermed var kortere, enn andre steder i bygda. Torkill Thomassen var en av de første som sådde raps til fôring av geit. Dette var så vellykket at det ble sådde inn 12 dekar raps det siste prøveåret. 35 dekar gras til surfôr, (silo) ga bare 15 % av det totale fôrforbruket, mens 12 dekar raps ga 10 % av fôrforbruket. En liten del av fôrproduksjonen var høy og 9 % var utmarksbeite. Resten, hele 61 % av fôrforbruket var kraftfôr. En øking på over 100 % i løpet av 3 år¹³⁹.

Kraftfôrforbruket sto da også for over 50 % av de totale driftskostnadene siste

---

¹³⁵ Prøvebruket Tjønndal: Prøvebruksmelding nr. 33, side 7. Oslo 1965.

¹³⁶ Prøvebruket Tjønndal: Prøvebruksmelding nr. 33, side 9. Oslo 1965.

¹³⁷ F. e.; Fôrenhet. Mål for fôring av forskjellig fôrslag.

¹³⁸ Prøvebruket Tjønndal: Prøvebruksmelding nr. 33, side 13. Oslo 1965.

¹³⁹ Ibid, side 16.

prøvedriftsår¹⁴⁰. På dette punkt ville vi i dag satt store spørsmålstegn ved et slikt kraftfôrforbruk, men geitbonde Inge Lie sier at en ikke kommer utenom sammenhengen mellom kraftfôrforbruk og melkeproduksjon¹⁴¹.

Det Torkill Thomassen gjorde var å fordele fôringa til flere ganger pr. dag, i motsetning til det vanlige med fôring morgen og kveld. Dermed greide geita å ta opp større mengder surfôr og kraftfôr og var i stand til både å melke mer, og holde melkeproduksjonen oppe i en lengre periode utover høsten. Opptil 10 måneder var geita i melkeproduksjon og det er svært lenge, fordi den går drektig i bortimot fem måneder. På denne måten greide gården å opprettholde produksjonen av melk, nesten gjennom hele året og dermed også inntekter.

Et annet område som Torkill Thomassen gjorde nybrottsarbeid, var innefôring gjennom beitesesongen. På våren fortsatte fôringen av dyrene inne, men dette avtok helt til geitene hadde vennet seg til beitefôret. Allerede i august startet innefôringen med tilskudd av raps, senere surfôr og høy. Dermed ble dyrene tilvent innefôring når tiden for innsett kom i månedsskiftet september/ oktober. I hele beitesesongen fikk geitene kraftfôr og ved slik planlagt innefôring, unngikk Thomassen svingninger i melkeproduksjonen gjennom våren, sommeren og høsten¹⁴².

Det som er svært interessant med Torkill Thomassens fôringseksperiment og som viser hvor langt foran han var i nytenking vedrørende fôring, er at denne form for fôring ble anbefalt til geitbønder i Valberg høsten 2006¹⁴³.

For å oppnå gode resultater innførte Torkill Thomassen en hard utvelgelsesstrategi. Geiter som ikke oppnådde 750 kg melk siste prøveår, ble sjaltet ut. Han hevdet at en ikke måtte være redd for å bruke kniv og slaktemaske, om en ville oppnå en god buskap. Det ble også kjøpt bukker fra andre besetninger rundt om i landet og ingen unggeiter ble parret det første leveåret. Dette for at geitene skulle bli kraftigere¹⁴⁴.

For å synliggjøre framgangen til geitebesetningen i Tjønndalen, viser tallene at årsgeita i 1959/ 60 melka 295 kg, i 1962/63 730 kg, i 1963/64 hele 867 kg og for siste driftsår i 1964 var produksjonen kommet opp i 920 kg melk pr. årsgeit¹⁴⁵. For å sette disse tallene i perspektiv bruker jeg tall fra et meget moderne og veldrevet geitebruk i Valberg. På dette bruket var produksjonen pr. årsgeit på 740 kg i 2005¹⁴⁶. I dette tallet må det poengteres at

---

¹⁴⁰ Ibid, side 28.

¹⁴¹ Intervju med Inge Lie vinteren 2008.

¹⁴² Ibid, side 15.

¹⁴³ Intervju med Anita og Inge Lie, geitbønder i Valberg, januar 2008.

¹⁴⁴ Prøvebruket Tjønndal: Prøvebruksmelding nr. 33, side 16. Oslo 1965.

¹⁴⁵ Ibid, side 17.

¹⁴⁶ Årsutskrift, geitkontrollen 2005. Gårdsbruket til Anita og Inge Lie, Valberg.

dette er produksjonen i løpet av syv måneder, bl.a. fordi gården har melkekvote, mot ni måneder for geitbruket til Torkill Thomassen, med fri produksjon. Toppgeita til Anita og Inge Lie produserte 1501 kg melk i 2005¹⁴⁷, mens toppgeita i Tjønndalen melka 1331 kg i 1962/63¹⁴⁸ og oppnådde i 1968 hele 1800 liter¹⁴⁹.

Tabell 31.

Nettoinntekten for prøvebruket i Tjønndalen.

	Analyseår	Prøveår 1	Prøveår 2	Prøveår 3	Prøveår 4	Prøveår 5	Prøveår 6
År	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64
Nettoinntekt	12 470	10 054	14 195	15 361	16 720	18 148	20 720

Kilde: Prøvebruket Tjønndal, Prøvebruksmelding nr. 33, side 28. Oslo 1965.

Det mest interessante med prøvebruket i Tjønndal er hvilket resultat som ble oppnådd.

Dersom en følger de planene som ble lagt for drifta ser en at avdrått pr. årsgeit lå 519 kg over plantallene eller 150 % over planen. Arbeidsinnsatsen lå 20 % over planen. Dette ga ei nettoinntekt som lå 40 % over plantallene. Gjennomsnittslønna der alle næringene var tatt med, var i følge SSB på kr. 19600 i 1964¹⁵⁰.

Det er ikke tvil om at en av grunnene til de høye tallene for geitmelkproduksjon, lå i forbruket av kraftfôr. Sammenlignet med plantallene lå forbruket av kraftfôr siste prøveår 500 % over forventet forbruk. Dette var nok en vesentlig årsak til den høye produksjonen. Likevel er det tydelig at dersom en ser den totale gårdsdrifta ut fra et effektiviserings- og moderniseringsperspektiv, var gården i Tjønndal svært langt framskreden i forhold til den øvrige landbruksbefolkningen både i Valberg og kanskje landet for øvrig.

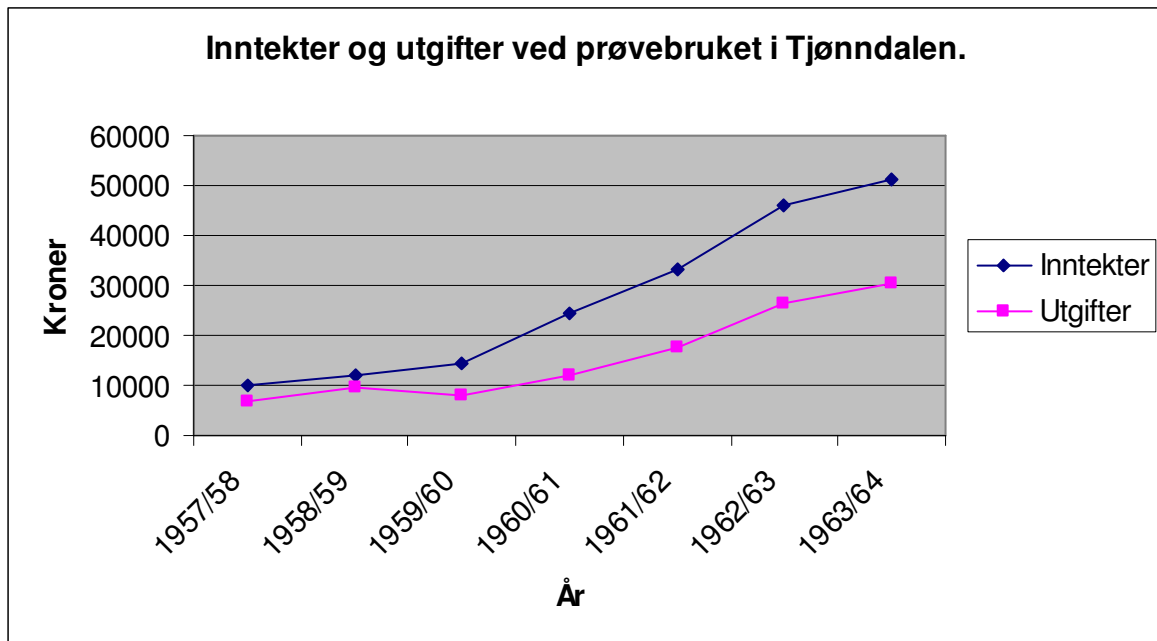
¹⁴⁷ Ibid

¹⁴⁸ Prøvebruket Tjønndal: Prøvebruksmelding nr. 33, side 17. Oslo 1965.

¹⁴⁹ Opplysninger fra intervju med Kjell Thomassen, sønn til Torkill Thomassen.

¹⁵⁰ SSB: Historisk statistikk. Lønn per normalårsverk. Gjennomsnitt for næringene.

Diagram 12.

Kilde: Prøvebruket Tjønndal: Prøvebruksmelding nr. 33, side 16. Oslo 1965.

Ut fra et økonomisk perspektiv er det heller ikke tvil om at drifta i Tjønndal var god, fordi en greide å øke inntektene sjøl om kostnadssida steig mye pga. kraftfôrforbruket på gården.

Det er flere grunner til at jeg har gått detaljert inn i dette eksempelet om modernisering og effektivisering innen jordbruket i Valberg og hvilke hindringer bonden i Tjønndalen møtte hos lokale myndigheter.

For det første viste Torkill Thomassen at det var fullt mulig å drive et jordbruk, som selv i dag ville vært svært moderne, med hensyn på driftsmetoder.

For det andre er det viktig å påpeke at driften i Tjønndalen var svært forskjellig fra det jordbruket som de andre bøndene i bygda kunne fremvise. Dette førte til at mange andre bønder så bruket i Tjønndalen som en konkurrent til det tradisjonelle jordbruket og dermed også noe som truet den etablerte tenkinga omkring jordbruksproduksjon. De andre bøndene valgte å opprettholde den tradisjonelle måten å drive jordbruk. Dette er et eksempel på at det fremdeles var den klassiske måten å organisere økonomien på, som var rådende i Valberg rundt 1960.

For det tredje viste Vestvågøy kommune uvilje til å legge forholdene til rette, slik at det var mulig å holde veien til Tjønndalen oppe vinterstid. Veien opp til Tjønndalen var av avgjørende betydning for at geitbruket med en så høy melkemengde kunne drive videre.

I intervju med Torkill Thomassens sønn, Kjell¹⁵¹, forteller han at faren søkte Vestvågøy kommune både om lån til kjøp av frontmontert snøfreser og la inn anbud på brøytinga av Tjønndalsveien, men fikk avslag på begge. Her må det føyes til at det var broren til daværende ordfører i Vestvågøy kommune som hadde brøytingen av Tjønndalsveien. Det ble for komplisert å transportere melken på kjelke vinterstid når veien lå igjensnødd og når det ikke var vilje fra administrasjonen i Vestvågøy kommune til å engasjere enten Torkill Thomassen eller en av de andre fastboende i Tjønndalen til brøytearbeidet ned bakkene, ga han opp geiteholdet rundt 1970. Dette året står han oppført i folketellingene som gruvearbeider på Svalbard, men hadde enda bostedsadresse i Valberg¹⁵². For det fjerde viste Torkill Thomassen med den gårdsdrifta han drev i Tjønndalen, at han kanskje mer enn oppfylte intensjonene i Nord-Norgeplanen, om effektivitet i jordbruket og at gårdsbrukene skulle være så store at en familie kunne leve av det gården produserte. Geitbruket i Tjønndalen er et godt eksempel på at det var fullt mulig å drive modernisering i utbygda og lykkes, men det viser også med all tydelighet at lokale myndigheter hadde stor innvirkning på utviklinga av bruket.

4.3.6. Yrkeskombinasjonene

Flere historikere har vært kritiske til Brox sitt syn på fiskarbondetilpasningen. Både Einar-Arne Drivenes¹⁵³ og Narve Fulsås¹⁵⁴ har reist tvil om hvorvidt fiskerbondetilpasningen, husholdsøkonomien og bosettingsmønsteret ble styrket fram til 1950. Det er i stedet blitt reist spørsmål om hva som er særegent og hva som er de allmenne utviklingstrekk for Nord-Norge, sammenlignet med resten av landet og hvordan disse endringene har påvirket folks liv, kulturelt og identitetsmessig og mangfoldet i landsdelens utvikling, både økonomisk, kulturelt, sosialt og politisk.

---

¹⁵¹ Intervju med Kjell Thomassen, våren 2008. Kjell Thomassen flytta også fra Valberg og ble skogsarbeider på Trofors i Grane kommune

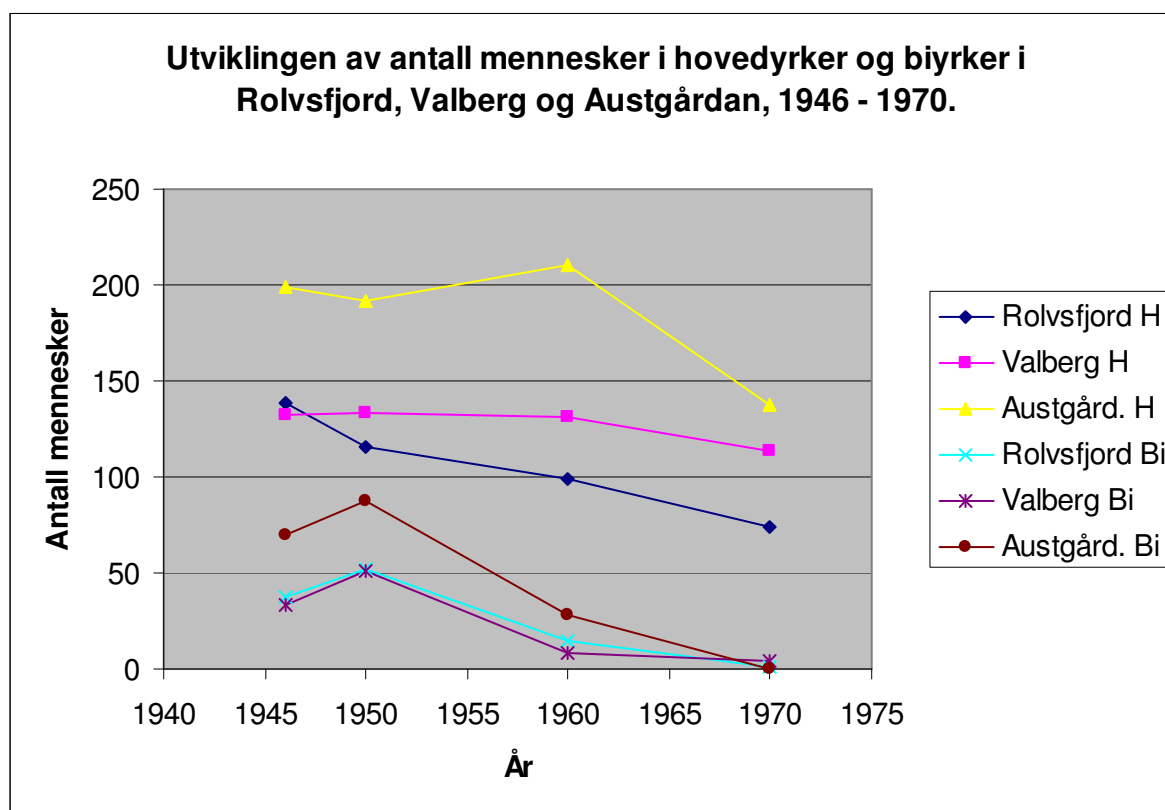
¹⁵² Statsarkivet i Trondheim, Folketellingene 1970.

¹⁵³ Einar-Arne Drivenes, *"Fiskarbond og gruveslusk"*, side 152. Universitetsforlaget, Tromsø 1984.

¹⁵⁴ Narve Fulsås, *"Kvifor fekk ikkje industrialismen fotfeste i Nord-Norge?"*, side 63. I Eriksen (red.): *Det nye Nord-Norge*. Fagbokforlaget, Bergen 1996.

Diagram 13.

Kilder: Grunnlagsmaterialet i Folketellingene for Valberg, 1946, 1950, 1960 og 1970.

Som diagram 13 viser var det et sterkt innslag av yrkeskombinasjoner i Valberg både i 1946 og i 1950. Samtidig som folketallet sank fra 1946 til 1950, steig antallet mennesker som oppgir at de hadde mer en et yrke. Utover på 1950-tallet synker antallet mennesker som oppgir at de har et biyrke dramatisk og fram mot 1970 oppgir bar fem personer at de har et biyrke. I Austgården er det ingen som oppgir at de har et biyrke.

Nedgangen i antall mennesker med hovedyrke synker gjennom hele perioden 1946 til 1970. Det er verdt å merke seg at personer som oppgir hovedyrker øker i Austgården helt til i 1960, men faller kraftig etter den tid. I Rolvsfjord synker tallet på personer som oppgir hovedyrke, mens det på Valberg er relativt stabilt gjennom hele perioden.

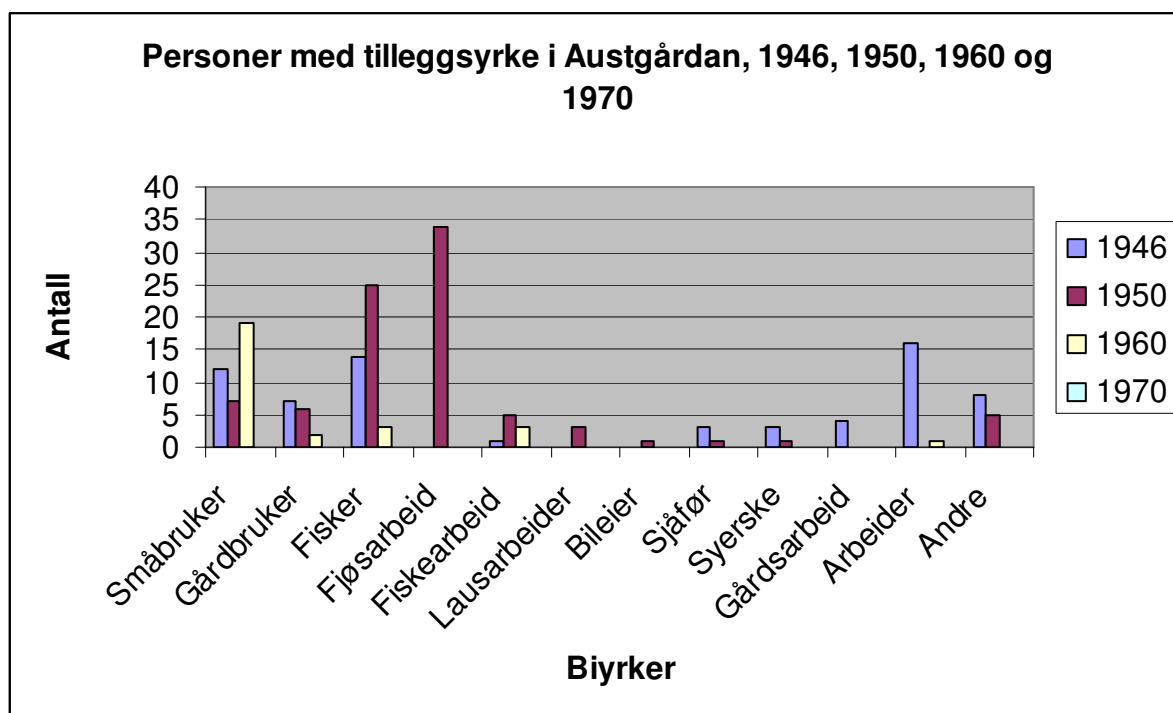
Det er altså i løpet av 1950-tallet at yrkesspesialiseringen i Valberg begynner. Mellom 1960 og 1970 forsvinner, i følge grunnlagsmaterialet i Folketellingene, de som oppgir et tilleggssyrke. Ved siden av en tiltakende yrkesspesialisering fram mot Folketellingen i 1970, skjer det også et dramatisk fall i befolkningsutviklingen på Valberg. (Se diagram3,side 43) Et viktig moment i denne sammenheng er at mange ikke oppga at de hadde et lite småbruk, drev litt fiske eller hadde et annet arbeid ved siden av det ordinære arbeidet. Dette belegger jeg ved personlig kjennskap til mange eksempler på personer som hadde et biyrke i 1960,

men som ikke har oppgitt dette i grunnlagsmaterialet i Folketellingene. Min bestefar arbeidet i dette tidsrommet hver vinter i Henningsvær, men han har ikke oppgitt dette som biyrke. Benjamin Benjaminsen på Valberg drev småbruk ved siden av arbeidet som rutebilsjåfør, men har ikke oppgitt dette. Per Olsen på Dal drev også småbruk ved siden av hovedyrke fisker, men oppgir ikke dette. Halvdan Karlsen i Rolvsfjord drev småbruk ved siden av arbeidet som vegarbeider og fisker, men heller ikke han oppgir dette.

Derfor er ikke de tallene som framkommer i diagrammet korrekte i forhold til min egen empiri. Likevel er det ikke tvil om at det var nedgangen i biyrker fram mot 1960.

Konklusjonen blir derfor at yrkeskombinasjonene holdt seg relativt høyt i Valberg helt til 1960, men i løpet av 1960-tallet går disse kraftig tilbake. En viktig grunn til dette var at mange ble pensjonister og derfor gikk ut av yrkeslivet. Noe lignende så en i Ballangen på 1950-tallet, særlig blant de eldre gruvearbeiderne som hadde et tilleggsyrke. Gårdsbruket kunne være ei sikring i pensjonstilværelsen¹⁵⁵.

Diagram 14.

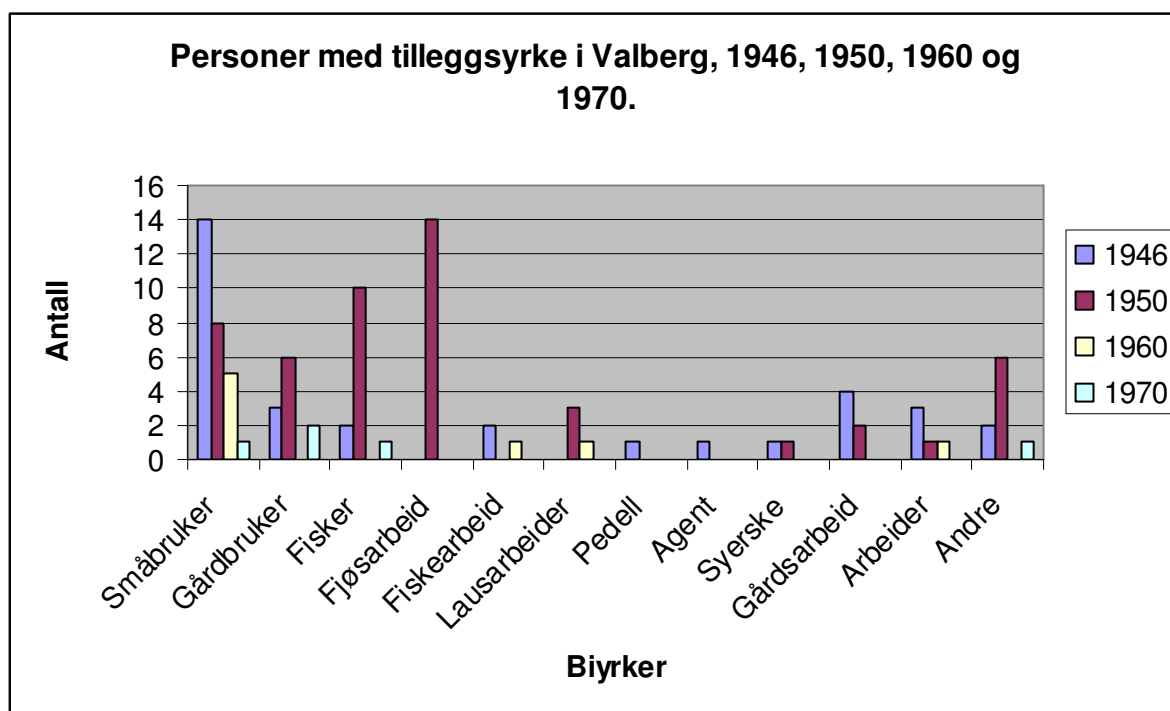

Kilde: Grunnlagsmaterialet i Folketellingene for Valberg, 1946, 1950, 1960 og 1970.

¹⁵⁵ Steinar Aas: "Den allsidige industriarbeidaren", side 160. Hovedoppgåve i historie ved SvF. UiT 1998.

I diagram 14, side 90, ser vi at mellom 1946 og 1950 øker tallet på personer som har fiske som binæring. Hele 16 personer oppgir arbeider som biyrke i 1946, men forsvinner helt fram til i 1960, da en person oppgir dette som biyrke. Dessuten blir det færre småbrukere og gårdbrukere, men til gjengjeld var tallet på de som oppga fjøsarbeid som biarbeid oppe i 34 personer. Tallet på personer som oppgir småbruk som biyrke, øker kraftig i 1960. Helt til i 1960 er det personer i Austgårdan som oppgir at de har fiskearbeid som biyrke. Ingen personer oppgir fiske som biyrke i 1970. Dette stiller jeg meg undrende til da det, ut fra min egen empiri, var noen personer som hadde biyrker også på dette tidspunkt.

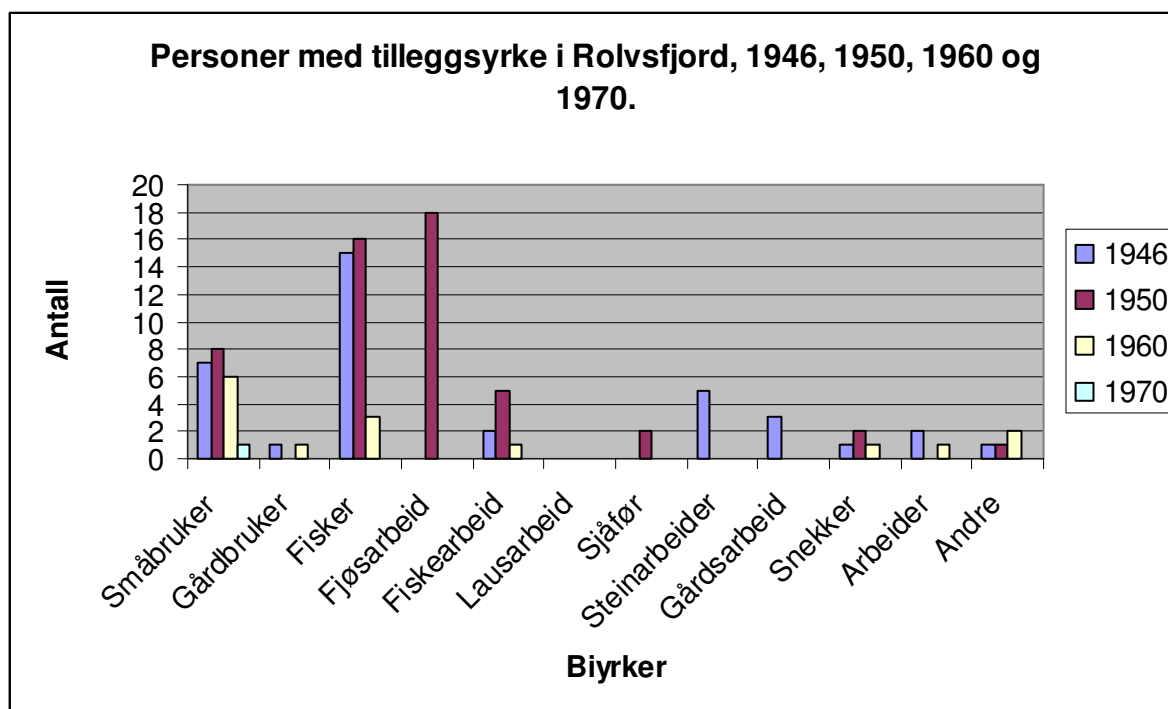
Diagram 15.

Kilde: Grunnlagsmaterialet i Folketellingene for Valberg, 1946, 1950, 1960 og 1970.

På Valberg er småbruk sterkt representert som biyrke i 1946, mens det er et relativt lite antall personer som er fordelt på de andre yrkesgruppene. Dette forandrer seg mye i 1950 da flere yrkesgrupper kommer inn og er sterkt representert som biyrker. Flere oppga både gårdbruker, fiske og spesielt fjøsarbeid som biyrker. Småbrukerne er enda relativt sterkt representert i 1960, mens det bare er fire personer som oppgir at de har et biyrke i 1970.

Diagram 16.

Kilde: Grunnlagsmaterialet i Folketellingene for Valberg, 1946, 1950, 1960 og 1970.

I 1946 var det mange som hadde småbruk og fiske som biyrke i Rolvsfjord. Dette forsterker seg fram til i 1950 da hele 24 personer oppga disse som biyrke. Også i Rolvsfjord er det svært mange som oppgir fjøsarbeid som biyrke i 1950. Både småbruk og fiske er representert i 1960, men i 1970 svarer bare en person at han har et biyrke. I likhet med Austgårdan og Valberg, er det svært påfallende at det er nettopp i 1950 så mange oppgir fjøsarbeid som biyrke. Hva dette beror på er vanskelig å si, men dette kan ha noe med hvordan den personen som har utført tellingene, har presentert dette i den enkelte husstand.

Som jeg har vist besto yrkeskombinasjonene sterkt i Valberg kommune helt til i 1960. Jeg konkluderer med dette, sjøl om tallene fra grunnlagsmaterialet viste at mange ikke oppga det biarbeidet de hadde på dette tidspunktet. Dette styrker mine påstander om at, det jeg velger å kalle fiskarbondesamfunnet i Valberg, var dominerende helt til rundt 1960 og at grunnen til dette ikke bare var den tradisjonelle yrkeskombinasjonen fisker/bonde, men i høyeste grad mange flere yrkeskombinasjonsformer.

Det fremkommer også med tydelighet at presset på yrkeskombinasjonene ble mer intensivt utover på 1950-tallet. Antallet som hadde et biyrke gikk ned, men det er først etter 1960

yrkeskombinasjonene var i ferd med å forsvinne. Dermed blir årene rundt 1960 det en kan kalle årene da fiskarbondesamfunnet ble avviklet i Valberg.

Utviklingen av fiskarbondesamfunnet hadde båret Valberg fram til et livskraftig bygdesamfunn. Da husholdsøkonomien ble satt under press fra kapitalkreftene, måtte fiskarbonden vike. Helt fram til det nye tusenåret er det likevel mulig å finne restene av en husholdsøkonomi hos enkelte familier i bygda. Rett nok er det ingen av de få fiskerne som er tilbake som har et annet yrke som tilleggsnæring, og blant bøndene er det bare en som er bonde på heltid. De andre er alle lønnsarbeidere ved siden av gårdsdrifta.

4.4. Hvilken betydning hadde havneforholdene i Valberg for fiskeriene?

Langs hele Valberg er kysten full av store og små øyer, holmer og skjær. Noe av det en kan konstatere fra draft, er at Valbergsområdet ligger nært til fiskefeltene på Henningsværstraumen, og dermed var attraktivt som baseområde i de tidene av vinteren da skreien seig inn mot land.

I 1900 besto fiskeflåten i Valberg av Nordlandsbåter, fra kjekser til fembøringer. Disse båtene krevde ikke spesielle havneforhold. De kunne manøvreres i svært grunne farvann og var dermed godt egna som fiskebåter til den befolkningen som bodde i Valberg. I tilfelle dårlig vær, var det mulig å dra dem på land og dermed ble ikke behovet for faste ankringsplasser vesentlig.

Moderniseringa av fiskeflåten satte også større krav til havneforholdene. Båtene var både større og tyngre enn den gamle Nordlandsbåten og framfor alt var det mye kapital knyttet opp i disse nye båtene, som førte til at en var nøyer med sikringen av båtene.

I de tre gamle fiskeværene i Valberg var havneforholdene en begrensende faktor for utviklingen av disse værene. Både Skokkelvikøyene og Valbergsøyene har beliggenhet som er av en slik art at de bare kan nåes med båt. Henry Benonissen forteller at en fiskebåtreder fra Møre var interessert i å leie bruket på Skokkelvikøyene på 1950 – tallet, men at kaiforholdene var så dårlige at dette prosjektet ble skrinlagt¹⁵⁶. Finnhamn var det eneste fiskeværet som var landfast, men ble lagt ned som fiskevær i begynnelsen av 1900 – tallet. Som jeg har tatt opp før, førte resurskrise i fiskeriene første del av 1900 – tallet til at alle tre værene nærmest opphørte å eksistere etter 1920. Det eneste været som greide seg noenlunde gjennom krisa var Valbergsøyene og Kalvøya som fortsatte produksjonen i Lofotsesongene Fra 1950-tallet ble

---

¹⁵⁶ Intervju med Henry Benonissen i 2005.

det produsert fisk fra sjølprodusenter og den siste fisken ble hengt så seint som først på 1990-tallet på Valbergsøyene.

Det har vært svært vanskelig å få dokumentasjon på hvorfor Borge fikk så mye penger til utbedring av havnene på Eggum og Vestresand, men en grunn kan være at fiskeværene i Borge hadde god drift gjennom første delen av 1900 – tallet og at en ikke så noen grunn til å bygge ut værene i Valberg, fordi de var i sterk tilbakegang. En annen forklaring kan være at det var personlige grunner for stortingsmann Joakimsen til å støtte prosjekt i heimbygda. En tredje forklaring kan være at en anså forholdene ved værene i Valberg så vanskelige, at det ikke var tilrådelig med utbygging av havnene.

Intern krangel mellom de tre bygdene som utgjør Valberg, om hvor en kai skulle lokaliseres, er også en sannsynlig årsak til at det ikke ble bygd noe havneanlegg i Valberg. Bare på Smorten er det dypt nok til at større frakte- og lastebåter kan komme til land, men en større utbygging der ble for perifer i forhold til de øvrige bygdene på Valberg. På Malnes var det fra gammelt av handelssted, men her var både dybdeforholdene og skjerminga mot dårlig vær et hinder. Det samme var Risøyhavn, men her var det trangt og lite egna som fiskerihavn for større fiskebåter. Fra Rolvsfjorden kom det forslag om utbygging av havn på Sandvika, men dette forslaget oppnådde liten forståelse hos den øvrige befolkningen. Det alternativet som ble mest debattert var kaianlegg i Langdraget. Dette området er også godt skjerma for tungsjø. Eliaser Larsen fortalte at han aldri hadde opplevd drag eller tungsjø i havna ved Langdraget. Sjø i sterk sørvest storm, lå denne havna så mye i le for vinden at det var trygt for fiskebåtene¹⁵⁷. Utover på 1960 og 1970-tallet forfalt denne kaia, i hovedsak fordi det aldri kom til reelle vedtak om at havna i Valberg burde ligge her. Som fiskerihavn kunne Langdraget med relativt små midler vært en havn som hadde tilfredsstillt behovene sjøl i dag.

4.5. Fiskerpendlingen.

Mange fiskere fra Valberg var det jeg vil kalle fiskerpendlere. De lot båtene være igjen i været og reiste heim i helgene, som oftest med en av sambygdingene som gikk heim med båten. Fiskerne var i stor grad stedbundne. Med det mener jeg at de i stor grad holdt seg til ett fiskevær. Dette på tross av at motoriseringa ga muligheter for stor mobilitet. Strukturen i fiskeflåten fra Valberg var slik at den besto av mange små båter og en må anta at dette var en hovedgrunn til at fiskerne ikke forlot sitt faste fiskevær, uten at dette var tvingende nødvendig. De større skøytene fra Valberg opererte i store deler av Lofoten, avhengig hvor

---

¹⁵⁷ Intervju med Eliaser Larsen vinteren 2008.

det beste fisket foregikk. En viktig grunn til at de fleste fiskerne fra Valberg var så stedbundne, var at de leide rorbuer i det fiskeværet de ”tilhørte”. Valbergsfiskerne brukte Stamsund og Henningsvær som sine vær. Fiskerne fra Rolvsfjorden brukte Stamsund, mens fiskerne i Austgårdan brukte Henningsvær som sine vær. Fiskerne fra kirkestedet Valberg fordelte seg mellom begge disse værene. Noen fiskere rodde Lofotfisket fra heimplassen sin, men i hovedsak var dette de aller minste båtene.

Det var flere grunner til at en i Valberg hadde en stor grad av fiskerpendling. Den viktigste var at Valberg manglet en god fiskerihavn. I urolig vær var det vanskelig og ikke minst tungvindt å legge båten i fortøyning og deretter ro til land. Ofte i en jolle eller robåt til fjæresteinene, for deretter å transportere det en hadde med heim på stier opp fra fjæra. En må huske på at dette i hovedsak var på vinterstid med mye snø. En annen og kanskje mer rasjonell grunn, var at flere fiskere var på lag og dermed sparte drivstoffutgifter ved å bli med en annen båt heim. Det var alltid noen i fiskeværene som kunne se etter de båtene som ble lagt der gjennom helgen. En tredje viktig grunn, var at havneforholdene i Stamsund og Henningsvær var godt utbygd med moloer, slik at båtene lå trygt på disse stedene. Mangelen på utbygging av den viktigste infrastrukturen for fiskeflåten, førte ikke bare til at fiskerne fra Valberg fortsatt måtte basere sin deltakelse i vinterfiske som pendlere til og fra fiskeværene. Det førte også til at driftige fiskere forlot bygda og aldri kom tilbake. Bygda mista resurspersoner som kunne vært i front i moderniseringen av Valbergs fiskerier.

5.0 Kommunen Valberg – Fraflytting og nedleggelse. 1946 – 1970.

5.1 Kommuneøkonomien etter 1946.

Vi veit ut fra folketellingene at befolkningen begynte å synke før 1950 og at denne tendensen fortsatte på hele 1950-tallet. På tross av et synkende folketall, stagnerte ikke inntektene til kommunen. Ved kommunesammenslåingen i 1963 var inntektene til kommunen kommet opp i over 590 000 kroner. Dette gir en inntekt fra hver innbygger på rundt 930 kroner. Dersom en justerer inntektene i forhold til prisstigningen i samme periode, doblet Valberg kommune sine inntekter. Dette skulle igjen tilsi at de kommunale inntektene kunne gi befolkningen et bedre tilbud.

De sosiale utgiftene tok i første halvdel av 1950-tallet en stor del av kommunebudsjettet, og var i 1957 kommet opp i over 30 % av de totale utgiftene. Fra 1958 – 59 faller disse utgiftene dramatisk til bare 6 – 7 % av budsjettet¹⁵⁸. Dette hadde sammenheng med at staten kom inn med direkteutbetalinger til alderstrygdede, sykehusopphold og de som oppholdt seg på aldersheim. Utgiftene til forsorgen eller ”fattigkassen” var relativt lave gjennom hele etterkrigstida og lå på mellom 3 og 6 % av kommunebudsjettet gjennom perioden 1946 – 62. Det virker ikke som det fra kommunens side ble lagt mye vekt på disse utgiftene og at det ble innvilget bidrag i form av livsnødvendigheter, som kunne handles på butikkene. Det var nok forbundet med skam å be om slike bidrag og spesielt i et lite samfunn som Valberg, der oversikten var stor. Om alle som kunne trenge det ba om slik hjelp blir spekulasjoner, men kommunen innvilget de søknadene som kom. Utgiftene til helse steg kraftig fram mot 1962, i og med bygginga av det nye helsehuset.

Den største utgiftsposten Valberg kommune hadde fra 1946 – 1962, var i særdeleshet skolesektoren. Fra rundt 13,5 % i 1946 til over 34 % i 1962¹⁵⁹. Dette viser at kommunen gjorde helt bevisste valg om skolen som satsingsområde. Til sammenligning bruker Vestvågøy kommune i budsjettforslaget for 2008, brutto 35 % av det totale kommunebudsjettet¹⁶⁰. Skolen ble utvidet med framhaldsskole allerede fra starten i 1947 og i 1958 sto et flunkende nytt og moderne bygg som rommet skolekjøkken og sløydsal.

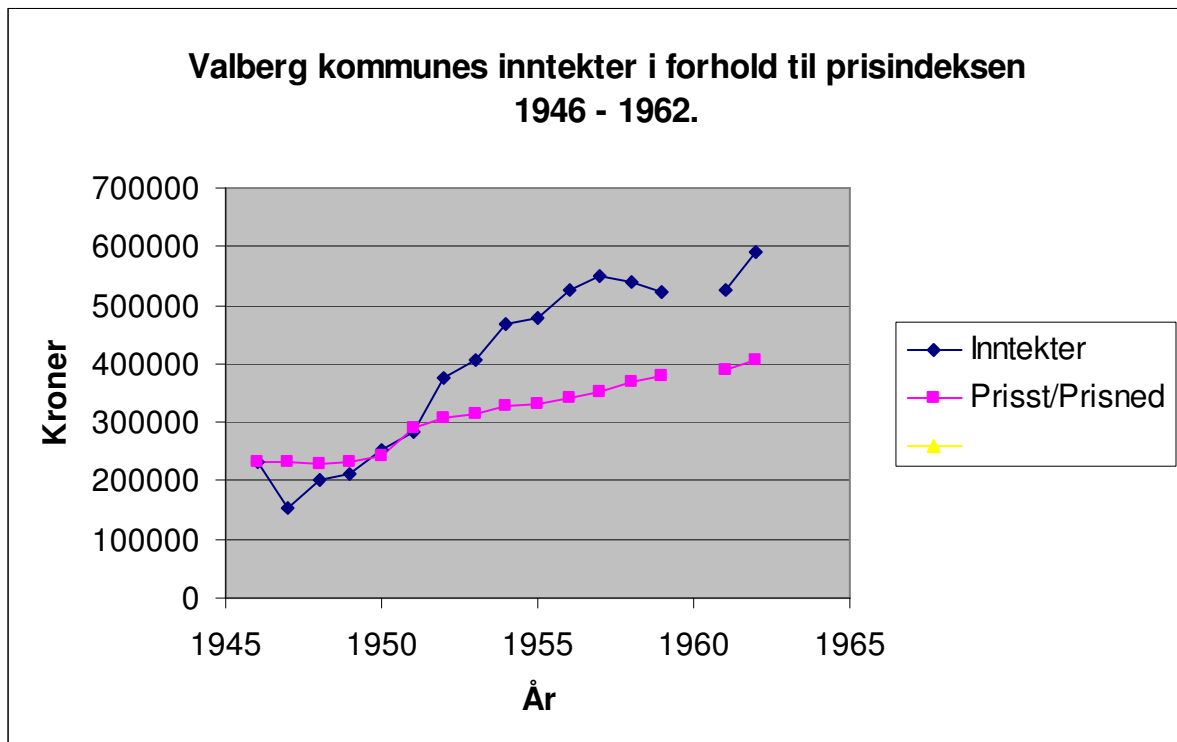
---

¹⁵⁸ Balanseregnskapet til Valberg kommune 1946 – 1962.

¹⁵⁹ Balanseregnskapet til Valberg kommune.

¹⁶⁰ Vestvågøy kommunes forslag til budsjett for 2008.

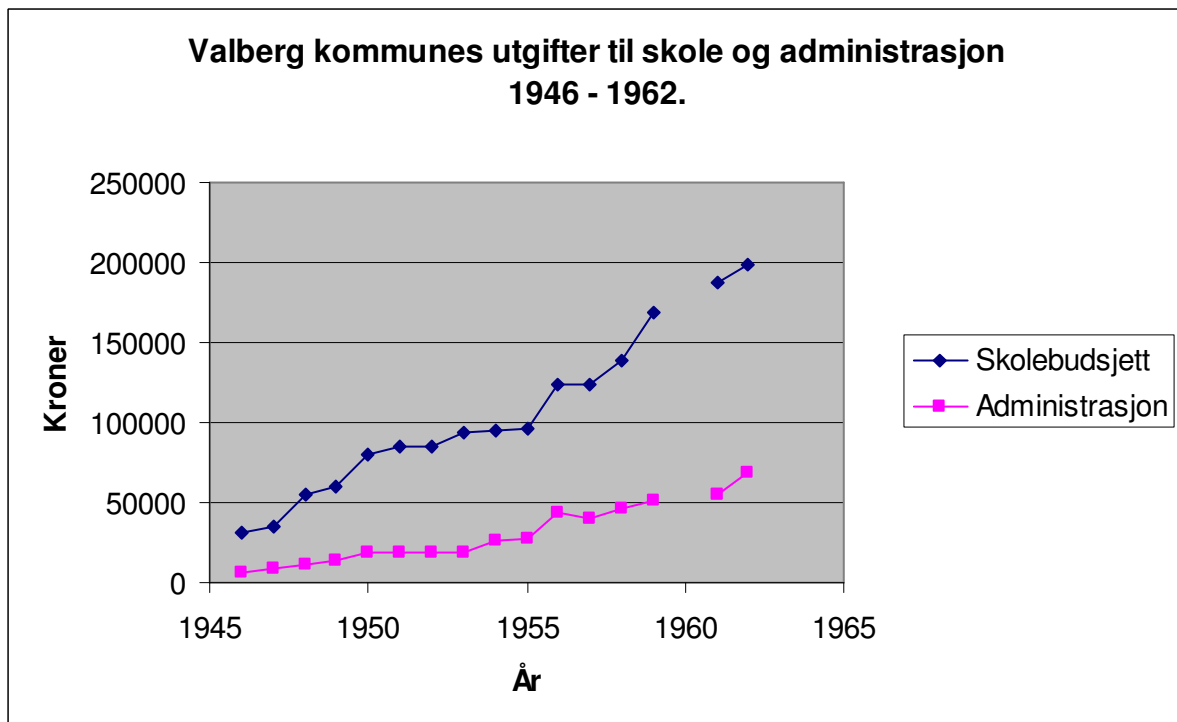
Diagram 17.

Kilder: Balanseregnskapet til Valberg kommune 1946 – 1962.

SSB: Prisindeks for årene 1946 – 1962. (Prisene 1945 satt til 0)

Diagram 18.

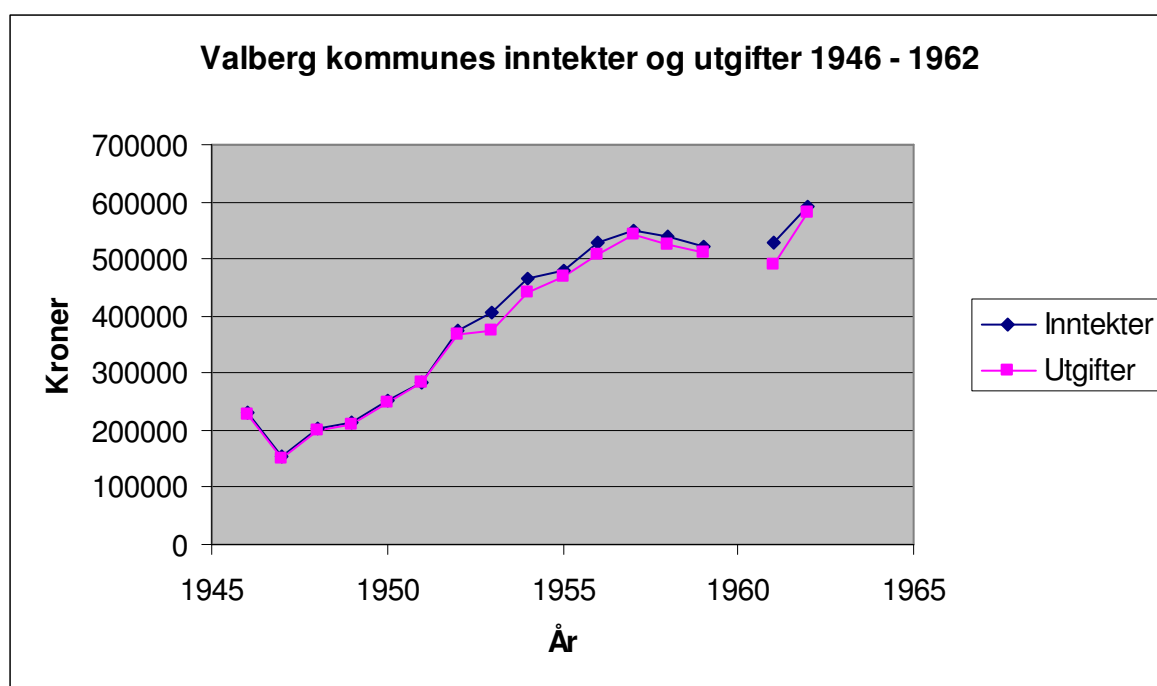
Kilde: Ballanseregnskapet til Valberg kommune.

Valberg kommune hadde en relativ beskjeden kommuneadministrasjon. Bare tre personer var fast ansatt på kommunehuset. I tillegg hadde kommunen en ansatt som trygdesjef med hjemmekontor. Når det gjaldt områder som helse og sosial og landbruk, hadde Valberg et interkommunalt samarbeid med Hol kommune.

Utgiftene for å administrere Valberg kommune utgjorde i 1962, 11,8 % av brutto utgifter¹⁶¹. Som en kuriositet kan nevnes at Vestvågøy kommune budsjetterte med brutto utgifter til administrasjon i 2008 på 11,3 %¹⁶².

Det siste feltet jeg vil trekke fram er veibevilgningene. På hele 1950-tallet ble det brukt mye penger på bygging og vedlikehold av de kommunale veiene, men som jeg har nevnt før var behovene mye større enn kommunene var villige eller i stand til å bruke. På det meste ble det brukt opp mot 130 000 kroner i 1959, i forbindelse med byggingen av Hestøyveien.

Diagram 19.

Kilde: Balanseregnskapet til Valberg kommune.

Tallene fra balanseregnskapet forteller at kommunen skjøttet økonomien sin godt og sørget for at kommunen på alle tidspunkt var solvent. Bare i 1951 var utgiftene større enn inntektene, og da ikke mer enn 2331,48 kroner. Det er vel sannsynlig å anta at de økonomiske erfaringene fra 1930-tallet tilsa at det var viktig å holde økonomien i orden. Forsiktighet er stikkordet for

¹⁶¹ Balanseregnskapet til Valberg kommune.

¹⁶² Vestvågøy kommunes forslag til budsjett for 2008.

de som administrerte økonomien, men moderniseringen av skolen viser at kommunen var villig til å bruke mye penger på denne sektoren og som var et stort løft, sjøl for en liten kommune.

Valberg kommune hadde i 1963 penger i banken - nærmere 200 000 kroner¹⁶³. I tillegg var penger avsatt i fond og eierskap i kraftselskapet og kjøle- og fryserianlegg. På et vis kan vi si at Valberg kommune var moderne i tenkinga omkring investeringer, men spørsmålet blir om det kom Valberg til gode. Ved å investere i velferdstiltak for befolkningen, som for eksempel byggingen av servicebygget, gjorde de utvilsomt hverdagen bedre for alle i bygda, men en kan sette et spørsmålstegn ved hvorfor kommuneadministrasjon og kommunestyret ikke så nytten av å bygge ut eksempelvis ei god fiskerihavn for å utvikle fiskeriene. For å sette det på spissen, satsa kommunen heller på tannlege til bygda. Ved å investere i anlegg som ikke fysisk befant seg i bygda, var en med på å legge grunnlaget for næringer andre steder. På den annen side kan en hevde at disse investeringene var med på å sikre arbeidsplasser til mennesker også fra Valberg. Fondsmidlene ble ikke investert i utviklingen av bygda og fulgte med boet da kommunesammenslåingen var et faktum i 1963¹⁶⁴.

Den måten Valberg kommune håndterte økonomien på, hadde som resultat at Valberg gikk inn i storkommunen Vestvågøy, som den eneste av de fire gamle kommunene, med penger til den felles kommunekassa¹⁶⁵.

5.2. Hvordan var bruken av økonomiske virkemidler i fiskeriene i Valberg kommune?

En skulle tro at i en så utprega fiskerikommune som Valberg, var det av største viktighet at en fikk bygd ut den infrastrukturen som var nødvendig for å legge forholdene til rette for denne yrkesgruppen.

I Langdraget bodde og drev flere fiske og hadde flere båter som var avhengig av landingsplass. Etter hvert som det kom større fiskebåter etter 2. verdenskrig, ble det viktig for disse fiskerne å få bygd opp et anlegg som var tjenelig for mer effektiv drift. Den kaia som var der kunne ikke betjene de nye båtene. Rundt 1950 startet arbeidet med å realisere planene om ei fiskerihavn, men det var ikke Valberg kommune som gikk i spissen for dette. I intervju med *Eliaser Larsen*, som rundt 1950 kjøpte sin første skøyte, forteller han at initiativet kom fra fiskerne selv og at det var de som fikk utarbeid planene om et nytt havneanlegg¹⁶⁶.

---

¹⁶³ Kassadagbok for Valberg kommune.

¹⁶⁴ Kassadagboka til Valberg kommune.

¹⁶⁵ Kassadagboka til Valberg kommune.

¹⁶⁶ Intervju med Eliaser Larsen vinteren 2008.

Fiskerne søkte sjøl fylkeskommunen om tilskudd til tilførselsvei og fikk midler gjennom sysselsettingsmidlene. Valberg kommune spilte her en rolle som utbetaler til de arbeiderne som bygde denne ca. 100 meters veistubben. Denne veien ble ferdig i 1959 og da forelå også planene om bygging av fiskerianlegg. Byggefirmaet Gran Meyer fra Svolvær utarbeidet planene og midlene til anlegget ble bevilget. Det skulle settes opp både sjøhus og brygge for både garn og linebåter. Det var for øvrig et av kriteriene for at tilskudd skulle gies, at det ble ført opp egnebu.

Med hensyn til utbygginga i Langdraget var alt klart, men veien ned til fiskerihavna ble problemet. Veien ble ikke en kommunal vei og dermed ble den ikke brøytet vinterstid. Det var i denne tiden av året det var størst aktivitet og all transport til og fra kaia ble umuliggjort.

Da Vestvågøy kommune ble oppretta i 1963 var det ikke vilje eller ønske fra storkommunen til å gjøre veistubben kommunal, slik at nødvendig vedlikehold og brøyting tilfalt kommunen.

Dermed ble fiskernes planer om ei havneutbygging lagt bort og fikk bl.a. som resultat at en av Valbergs driftigste fiskere, Eliaser Larsen, i 1969 valgte å flytte fra Valberg til Stamsund, der forholdene var lagt til rette for fiskerne. Dette viser at verken administrasjonen i Valberg kommune eller politikerne, så hvor viktig det var, både å investere og legge forholdene til rette, slik at ei sårt tiltrengt modernisering for fiskerne i Valberg kunne bli realisert.

Til forsvar for politikerne og administrasjon kan det framføres at det ikke fantes noen i administrasjonen i Valberg kommune som hadde kompetanse eller tradisjon i næringsutvikling, og særlig ikke innafor området fiske. For jordbruket var det allerede på 1950-tallet et godt utbygd agronomordning som kunne hjelpe og rettlede bøndene Her hadde Valberg et godt samarbeid med Hol kommune, men innafor fiskerisektoren var det dårligere stilt. Ikke før i 1970- årene kom fiskerirettlederne inn som en del av kommuneadministrasjonene.

Fordelen med en stor og mer effektiv kommune var heller ikke til noe hjelp for fiskerne i Valberg, derfor kan en ikke argumentere for at det var størrelsen på Valberg kommune som var årsaken til at arbeidet med fiskerihavn i Valberg strandet.

5.3. Behovet for en Nord-Norgeplan i Valberg.

Hvilke forutsetninger hadde en kommune som Valberg for å hevde seg i konkurransen da omstillings- og moderniseringslokomotivet kom riktig i gang etter 2.verdenskrig og utover på 1950 og 60-tallet?

Det var et stort ønske fra hele Nord-Norge om industrialisering og modernisering av landsdelen. Studieselskapet for Nord-norsk næringsliv (Studieselskapet) ble opprettet i 1947 på bakgrunn av disse ønskene. Studieselskapet viktigste oppgave var å legge om næringslivet, slik at det kunne legges grunnlag for høyere levestandard i Nord-Norge, ved større og mer lønnsom produksjon¹⁶⁷.

I den første publikasjonen Studieselskapet ga ut, ble det gjort en analyse av næringslivet i Nord-Norge, som baserte seg på undersøkelser gjort av tre nordnorske økonomer i 1939¹⁶⁸. Jfr. Kapittel 2. Studieselskapet mente at lite hadde forandra seg fram til 1947. Bildet av ”problemet Nord-Norge” var enerådende både hos landsdelens og sentrale styresmakters moderniseringsforkjempere, til langt ut på 1960-tallet¹⁶⁹.

Inge Strand, som er historiker, har arbeidet og studert virksomheten til Studieselskapet og har følgende karakteristikkk av den: ”*Studieselskapet virka meir som eit forum for meiningsbryting, men der meiningsdanning var ein del av hensikten*”¹⁷⁰. Strand har også pekt på at ledelsen og fagpersonene i Studieselskapet hadde et sterkt ønske om å få til industrialisering av landsdelen, og at de var en del av eliten i Nord-Norge, som hadde nære bånd til de sentrale styresmaktene i Norge¹⁷¹.

Valberg var uten tvil et område av Lofoten som nesten ikke hadde noen form for industri. Etter 2. verdenskrig var det fiskeindustrien på Valbergsøya en i beste fall kunne regne inn i den kategorien. Ragnar Riksheim var i ferd med å flytte all produksjon til Henningsvær og bare de tradisjonelle anvendelsene av fisk til henging og salting foregikk i Valberg. Når så fiskebruket på Valbergsøya lå slik til at en måtte i båt for å komme dit, var dette en utfordring når en ser utviklinga og mulighetene innen fiskeindustrien i Valberg. De fiskefartøyene som var heimehørende i Valberg fangstet av en svær resurs, men bortsett fra de kontantene fiskerne fikk for fangsten, ble bare en svært liten del produsert på Valberg. Det meste av fisken kom derimot Stamsund og Henningsvær til gode.

---

¹⁶⁷ Halvard Tjelmeland: ”Stat, ideologi og økonomi i Nord-Norge 1935 -1995”. Thomassen og Lorås. ”Spenningen land”, side 253. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997.

¹⁶⁸ Øyvind Thomassen: ”Herlege tider, Norsk fysisk planlegging ca. 1930 – 1965, side 253. HI, HF – fakultetet, NTNU, Trondheim 1997.

¹⁶⁹ Narve Fulsås, ”*Kvifor fekk ikkje industrialismen fotfeste i Nord-Norge?*”, side 62. I Eriksen (red.): Det nye Nord-Norge. Fagbokforlaget, Bergen 1996.

¹⁷⁰ Ibid: Side 59.

¹⁷¹ Ibid: Side 64.

Ser en på kapitaltilgangen i Valberg kan en med stor sikkerhet si at det etter krigen bare var Ragnar Riksheim som i en viss forstand kan betegnes som innehaver av kapital, eller var i stand til å realisere ny kapital. Han så mulighetene andre steder og satsa i stedet på utbygging i Henningsvær og Syltefjord i Finnmarka.

5.4. Nord-Norgeplanen.

Bakgrunnen for lanseringa av Nord-Norgeplanen var myndighetenes begrunnede frykt for de problemene som kunne oppstå etter gjenreisinga etter krigen. I sin tale i finansdebatten i april 1951, gjorde statsminister Einar Gerhardsen det kjent at det ble arbeidet med planer for et utbyggingsprogram for Nord-Norge. Utbyggingsprogrammet skulle ikke bare gjelde for Troms og Finnmark, men også for Nordland fylke. Jfr. Kap. 1.

I programmet til Arbeiderpartiet i 1949 ble det slått fast at alle landsdeler skulle få en industriell utvikling, gjennom inngrep og ledelse av staten¹⁷². Dette var ikke nye tanker. Både Londonplanen og Stortingsmelding nr. 35 (1945-46) hadde modernisering og industrialisering som mål. Halvard Tjelmeland sier at: *”Det var eit sammanfall mellom eit moderniseringsstrev ovanfrå med nasjonaløkonomisk utgangspunkt og ein modernistisk regionalisme frå dei økonomiske og politiske elitane i Nord-Norge”*¹⁷³.

Handelsminister Erik Brofoss, en av arkitektene til Nord-Norgeplanen, var opptatt av de forsvars- og tryggingpolitiske konsekvenser en økonomisk krise kunne få. Vi må huske at dette var i ei tid med begynnende kald krig og med grense til Sovjetunionen, frykta Brofoss at ei avfolking av landsdelen ville få politiske konsekvenser¹⁷⁴.

Med slike argument mente Brofoss det kunne bli lettere å skaffe utenlands kapital til planen. Hadde ikke Nord-Norgeplanen blitt satt i verk uten at den utenrikspolitiske situasjonen hadde vært medvirkende? Når en ser på hovedtrekkene i moderniseringspolitikken som hadde vært ført fra 1930-tallet, er det denne linjen som blir ført videre gjennom Nord-Norgeplanen.

Hallvard Tjelmeland hevder: *”Om det tryggingpolitiske ikkje kan reduserast til eit vikarierande motiv for å skaffe amerikanske pengar, så er det likevel kontinuiteten frå Tiltakskommisjonen, gjennom planane som vart lagt under krigen og den tidlege tenkinga*

---

¹⁷² Øyvind Thomassen: ”Sivilisasjonens utpost mot den kalde krigen”, side 116. Thomassen og Lorås (red.) Spenningenes land, Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997.

¹⁷³ Halvard Tjelmeland: ”Stat, ideologi og økonomi i Nord-Norge 1935 -1995”. Thomassen og Lorås. ”Spenningenes land”, side 190. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997.

¹⁷⁴ Trond Bergh: ”Storhetstid (1945 – 1965)”. Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bd. 5, side 184. Tiden Norsk Forlag, Oslo 1987.

*omkring områdeplanlegginga i dei første åra etter krigen, så tydelege at bakgrunnen for den nye satsinga på Nord-Norge må leggast her*¹⁷⁵.

Etter kritikk fra de borgerlige partiene ble Nord-Norgeplanen utvidet til også å gjelde primærnæringene og infrastrukturen og ikke bare en industrialiseringsplan, som regjeringa hadde som utgangspunkt¹⁷⁶.

Nord-Norgeplanen var delt i to. Et kortidsprogram som skulle få bukt med arbeidsledigheten, inntil en oppnådde virkningene av Nord-Norgeplanen, og et langtidsprogram som skulle skaffe 10 000 nye arbeidsplasser over 10 år. En skulle etablere hjørnesteinbedrifter og industribygg der flere virksomheter var samla, for å utnytte ringvirkningene dette skapte i områdene rundt. De private skulle stå for industriutbygginga og staten skulle legge forholdene til rette, i forhold til utbygging av infrastrukturen gjennom veibygging, krafutbygging og etablering av yrkesskoler¹⁷⁷.

For fiskerisektoren var det ikke bare et mål å øke produksjonen av fisk, men det var også et mål å effektivisere og rasjonalisere flåten og som resultat av dette, få ned antall fiskere. Det skulle bli bedre økonomiske betingelser for dem som ble igjen. Filetanleggene på land måtte få sikker og kontinuerlig tilgang på råstoff for å øke produksjonen og dermed lønnsomheta. Dette kunne en bare oppnå med havgående og større fartøy. Den samme tankegangen rådde for jordbrukssektoren – større produksjon og større enheter¹⁷⁸.

Utbyggingsfondet for Nord-Norge ble vedtatt opprettet av Stortinget i mars 1952 og styret i mai samme år, med sekretariat i Oslo som ble opprettet i november. Sekretariatet ble ledet av fiskeriminister Reidar Carlsen, mens handelsminister Erik Brofoss ble styreleder – fondets høyeste organ. Både Carlsen og Brofoss hadde vært sentrale moderniseringsforkjempere i Arbeiderpartiet helt siden krigen¹⁷⁹.

Stortinget stilte i alt 406 mill. kroner til rådighet i forbindelse med utbyggingsprogrammet. Fondets egenkapital var på 100 mill. kroner, 25 mill. kroner ble avsatt til fondets ekstra garantirett. 100 mill. kroner i statsgaranterte innlån og 95,7 mill. kroner til ekstraordinære tiltak. Stortinget avsatte 86 mill. kroner av Marshallhjelpens, mot verdier til tiltak under utviklingsprogrammet¹⁸⁰.

---

¹⁷⁵Halvard Tjelmeland: "Stat, ideologi og økonomi i Nord-Norge 1935 -1995". Thomassen og Lorås. "Spenningen land", side 191. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997.

¹⁷⁶Trond Bergh: "Storhetstid (1945 – 1965)". Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bd. 5, side 185. Tiden Norsk Forlag, Oslo 1987.

¹⁷⁷Ibid: Side 7, 8 og 12.

¹⁷⁸Ibid: Side 7 og 12.

¹⁷⁹Ibid: Side 16.

¹⁸⁰*Hva er.... Hvordan virker.... Nord-Norgeplanen?* Side 9. Utbyggingsfondet for Nord – Norgeplanen. Oslo 1953.

Nord-Norgeplanen ble ikke bare sett på som et stykke arbeid for å modernisere de tre nordligste fylkene, sjøl om dette var grunnlaget. Reidar Carlsen uttalte i Stortinget: *”Det er første gang i historien at vi nordlendinger har møtt en slik forståelse hos statsmaktene som vi gjør i dette tilfellet”*¹⁸¹. Einar Gerhardsen på sin side karakteriserer utbyggingsprogrammet: *”... de som bor i Nord-Norge, så langt råd er, skal få det samme startgrunnlag som befolkningen i landet ellers”*¹⁸². Statsminister Oskar Torp derimot ser Nord-Norgeplanen mer fra en nasjonal synsvinkel. Han uttalte fra Stortingets talerstol: *”Det er naturlig at interessen for denne plan er stor, ikke bare her i salen, men også utover hele landet. Debatten her er den sterkeste appell til norsk ungdom som noen gang har lydt i landet vårt – appell om å være med på å utnytte mulighetene for dermed å trygge etterslekten i landet vårt”*¹⁸³. Det var ikke noe uttalt mål i Nord-Norgeplanen at den skulle ha en sentraliserende effekt, men en valgte likevel å presisere at det måtte regnes med endringer i bosettingsmønsteret i forbindelse med industrialiseringa, i form av sterkere konsentrerte bosettinger¹⁸⁴.

5.5. Nord-Norgeplanen og trålerloven.

Jeg vil her ta for meg et område av Nord-Norgeplanen, som nærmest hadde til forutsetning, at en fikk til en drastisk omlegging – fiskeripolitikken.

Dersom jeg ikke går lenger tilbake i tida enn til Nygaardsvolds regjeringstid, ser en at de tiltakene som ble gjort var i småskalaformat. Dette ga grunnlag for at bønder, fiskere og andre fortsatt kunne drive sine virksomheter og få sine interesser ivaretatt der de bodde. Både for landsdelen generelt og for ei bygd som Valberg spesielt, førte denne politikken til at menneskene satsa på heimplassen og valgte å gå inn i de tradisjonelle næringene.

Både råfiskloven, deltakerloven og trålerloven var instrumenter som sikret fiskerne større råderett over resursene og på den måten skulle fiskerne drive fram moderniseringa på egne premisser. Den kapitalintensive drifta ble stengt ute fra fiskeriene gjennom statlige forordninger gjennom en bevisst politikk.

Historikeren Ragnar Nilsen kaller fiskeripolitikken som ble ført i etterkrigsperioden for et paradigmeskifte¹⁸⁵. En skulle oppnå vekst og velstand gjennom en industrimodell som var

---

¹⁸¹ Ibid: Side 17.

¹⁸² Ibid: Side 17.

¹⁸³ Ibid: Side 51.

¹⁸⁴ Sanne Stenberg Hansen: ”Tre forsøg på at planlegge Nord-Norge 1945-1951-1972, side 78. Hovedoppgave i historie. Uit 1993.

utforma av sosialøkonomer og hadde som mål å oppnå større utnyttelse av ressursene og derigjennom økonomisk vekst og overskudd, som ville komme velferden og tjenesteyting til gode.

Derfor var det nødvendig for ledelsen i Arbeiderpartiet å få gjennom en lov som ga trålerne større adgang til fiskefeltene og en liberalisering av eksisterende trålerlov. Motstanden fra kystens folk var massiv og dermed var det også stor motstand innad i Arbeiderpartiet. Med fiskarlagsformann Jens Steffensen fra Vesterålen i spissen, greide motstanderne mot trålerloven å oppnå flertall i Arbeiderpartiets stortingsgruppe. Dermed led Einar Gerhardsen et forsmedelig nederlag og måtte gå til de borgerlige partiene for å sikre seg flertal for regjeringens forslag. Begivenhetene i 1951 viser hvor mye regjeringa satte inn for å videreføre den politikken de hadde staket ut i sine moderniseringsbestrebelse og hvor viktig det var å få gjennom liberaliseringen av trålerloven slik at Nord-Norgeplanen kunne gjennomføres.

Motstanden mot den nye trålerloven fortsatte blant kystfiskerne, men det kostet. Steffensen ble kastet på årsmøtet til fiskarlaget i 1951, etter at Reidar Carlsen hadde stilt ”kabinettspørsmål” om sin egen stilling som fiskeriminister og både Carlsen, Gerhardsen og Konrad Nordahl, LO-lederen reiste til dette årsmøtet i Trondheim for å hindre at Steffensen ble gjenvalgt.

Trålerloven kom for å bli, men det kom til et kompromiss med kystfiskerne. Trålerne ble regulert av konsesjoner for drifta, opprettelse av trålfrie soner, notforbudet på Lofothavet og i gytesoner langs kysten og kystfiskerne fortsatte et fritt fiske.

5.6. Hadde Nord – Norgeplanen innvirkning på befolknings og næringsutviklingen i Valberg?

Det er svært vanskelig å konkludere entydig omkring dette spørsmålet, men dersom jeg tar utgangspunkt i flåtestrukturen i Valberg, havneforholdene og mangelen på industri som bygda bar preg av, er det liten tvil om at Nord-Norgeplanen førte til at de gamle bygdestrukturene etter hvert, og særlig etter 1960, smuldret bort og ble erstattet av et mer moderne samfunn der fiskerbondesamfunnet etter hvert forsvant.

---

¹⁸⁵ Ragnar Nilsen: ”Makt og motmakt på kysten”. Makt- og demokratiutredningens rapportserie, ISSN 1501-3065 Rapport 45, august 2002, ISBN 82-92028-49-8

Skal en oppnå økonomisk vekst, er en av forutsetningene at en får til en bevegelse av arbeidskraft fra mindre produktive næringer til mer produktive næringer¹⁸⁶. I tabell 14, side 54, vises det til andelen av befolkningen i Valberg, som hadde sitt arbeid i de forskjellige næringene. Når så Valberg hadde en andel av arbeidstyrken på 82 % i primærnæringene i 1950, kunne en ikke få til en økonomisk vekst innenfor de rammene som eksisterte, uten at disse næringene ble redusert og erstattet av industri og tjenesteytende næringer.

Dette nye samfunnet Valberg måtte omstilles til, greide ikke å etablere verken en infrastruktur eller nye næringer som kunne erstatte de gamle. Dermed resulterte dette i at den nedgangen i folketallet som hadde startet siste del av 1940-tallet, fortsatte utover hele 1950 og 1960-tallet og økte i styrke etter kommunesammenslåingen i 1963. (Se diagram 5, side 51) En hovedgrunn til at Valberg ble perifer i forhold til å kunne dra nytte av de intensjonene som var bærende i Nord-Norgeplanen, var mangelen på infrastruktur det kunne bygges videre på. En hadde heller ikke vilje eller evne til å ta i bruk de verktøy som kunne gitt nye innovasjoner. Når jeg leser mappen som omhandler Valberg kommunes befatning med Nord-Norgeplanen, er det på grunn av størrelsen på denne mappa og innholdet, klart at fra politisk hold ble planen ikke gitt den oppmerksomhet eller prioritert som var nødvendig. Det ble overfor kommunestyret fremmet et forslag om: ”*Utbygging av næringslivet i Valberg i forbindelse med Nord-Norgeplanen*”, datert 10. januar 1952, av Walter Tjønndal og Paul Jensen som var gruppeleder for Arbeiderpartiet i kommunestyret¹⁸⁷. I dette dokumentet kom det frem flere forslag som gikk ut på å fremme næringslivet i kommunen.

Innen fiskerisektoren ble det fremmet forslag om:

1. Kraftforsyning.
2. Tørrfisklager – hending av fisk, fiskeforedlingsanlegg.
3. Vassverk Bjørnskardalselva. Vann til Valbergsøya.
4. Notbøteri og bakeri. Slipp m/verksted.

Innen landbrukssektoren ble det fremmet forslag om:

1. Maskinstasjon til jordbruket. (Opprettelse)
2. Valbergsdalen til nydyrkingsfelt.
3. Moland – Malnesmyrene til nydyrkingsfelt.
4. Areal til skogplanting.

---

¹⁸⁶ Ivar Bjørklund: ”Industrioptimismen i etterkrigstiden”, side 308. Nordnorsk kulturhistorie, bind 1. Gyldendal 1994.

¹⁸⁷ Arkivet til Valberg kommune.

Disse forslagene ble vedtatt av kommunestyret bare to dager etter, den 12.januar 1952, og som det het: "...for planlegging og utbygging av næringslivet i kommunen". Det ble også poengtert at forslagene ikke måtte bli lagt bort.

Forslagene ble lagt bort og det eneste som ble realisert av disse planene var Bjørnskardalen vassverk, for øvrig med tilskudd fra Norges Råfisklag, for at den planlagte fiskerihavna i Langdraget skulle betjene fiskerne med vann¹⁸⁸. I 1956 fikk også bygda elektrisitet.

I Stamsund derimot var det en godt utbygd infrastruktur og her fikk også Nord-Norgeplanen direkte innvirkninger. Blant annet ble det bygd dobbeltfryseanlegg på fiskebedriften til A. J. Vagle, og det fortelles at "Gammel Vagle" en gang skal ha uttalt at en nesten måtte være fra forstanden for ikke å støtte Arbeiderpartiet i spørsmålet om utbygging av fiskeriindustrien. De skaffet jo til veie det som trengtes, og det nesten gratis. Sjøl var han venstremann.

5.7. Infrastrukturen i Valberg etter 1946.

Da fergeforbindelsen mellom Smorten og Lyngvær på Austvågøy ble opprettet i 1954, var dette også et fortrinn for Valberg. Transporten til og fra arbeidsplassene i fortrinnsvis Henningsvær ble lettere med rutegående busser, men fremdeles var det mange som tok skyssen med skøytene heim på lørdagskveldene, når fiskesesongene var på det mest hektiske. Fra gammelt av var det satt opp kai og brygge på gården Valberg, men denne var i store deler av året ubrukelig for større båter. Både grunnforholdene og beliggenheten i forhold til dårlig vær, gjorde at denne kaia ble lite brukt. Bare ved flo sjø var det mulig for større båter å legge til kai. Lokalbåten måtte fortsatt ekspederes ute på Valbergsvika, men fortsatte sine anløp av Valberg til utpå 1950-tallet. Etter den tid ble det meste av gods og post fraktet på vei fra hovedsakelig Stamsund.

Den andre kaia på Valberg lå i Langdraget. Her gikk det offentlige inn med midler til bygging av vei, slik at kaia kunne nyttes bedre. I Risøyhavn hadde det fra gammelt av vært fiskebruk og rorbuer og fra 1950-tallet kom det i drift igjen. Kaianlegget der var lite og kunne ikke betjene større båtene, men var tjenelig for den lille sjarkflåten som driftet der. I Langdraget kunne det vært muligheter for en god fiskerihavn, sjøl om det var relativt trange forhold, men båter opp til 70 – 80 fot kunne lande der¹⁸⁹. Begge disse to stedene er godt beskyttet mot Vestfjorden av øyer og begge steder hadde vei til havnene.

---

¹⁸⁸ Intervju med Eliaser Larsen vinteren 2008.

¹⁸⁹ Intervju med Eliaser Larsen vinteren 2008.

Kai og brygge var det også på Malnes, men var lite egna fordi havet utenfor var for grunt.

Veien til Malnes ble for øvrig ferdigstilt i 1950.

Også på Smorten var det kai og denne ble i stor grad benyttet av større fartøyer, men i alt for liten grad til å spille noen rolle som tjenelig for fiskeribefolkningen på Valberg.

Valberg kommune greide ikke eller hadde evne til å sette i gang prosjekter som kunne gitt bygda et havneanlegg og som i større grad kunne vært tjenelig for å forbedre infrastrukturen til en av de to viktigste næringene i kommunen, og som kunne vært en investering i framtidig drift. En viktig grunn for å skjønne hvorfor kommunen var ”handlingslammet” i å gjennomføre prosjekter som havneutbygging, var nok den striden som var mellom de tre områdene i bygda som utgjorde kommunen. Både i Rolvsfjorden og i Austgårdan var det krefter som ville bygge ut havn der. Bla. var det forslag om bygging av havn i Sandvika fra beboere i Rolvsfjorden. Om en i ettertid kan hevde at bygdekrangelen var årsaken til at havneutbygging i Valberg ikke ble noe av, er vanskelig å si, men det er ingen tvil om at mangelen på havn i Valberg ble et alvorlig hinder for modernisering av dette samfunnet.

I denne forbindelse må det nevnes at Valberg fikk en kai i 1978, en kai som ikke kunne hindre at fiskeriaktiviteten fortsatte å gå tilbake. Den ble bygget nærmest som et ”plaster på såret” fra storkommunen Vestvågøy til Valberg i en opphetet og lang dragkamp om midler til utbygging, også for ytterdistriktene på Vestvågøy.

Sideveiene som knytter små lokalsamfunn til hovedferdselsåren, RV 815, har også i stor grad vært et hinder for modernisering og effektivisering på grunn av sein utbygging og liten vilje til å satse fra Valberg kommunes side. Kartfjordveien fikk aldri status som kommunal vei sjøl om det ble søkt mange ganger, også etter at storkommunen ble opprettet. Etter hvert som kravene til transport av jordbruksprodukter og spesielt melk ble viktig utpå 1950-tallet, ble veien en tung byrde for de to brukerne som drev der når veien måtte vedlikeholdes både sommer og vinter. Dette var to av de største geitbrukene i kommunen, med stort potensial for rasjonell drift.

Tjønndalsveien ble bygget ferdig i 1957 og letta betingelsene for drift på gårdene der. Et av brukene i Tjønndalen, bruket til Torkil Thomassen, hadde en av landets beste geitbesetninger¹⁹⁰.

En viktig grunn til at han ga opp geitbruket i 1970, var snøbrøytinga i vinterhalvåret. Jfr. Side 87.

---

¹⁹⁰ Intervju med Svein Kongsjord.

Hestøyveien var også gjenstand for sendrektighet og tok lang tid å realisere. Både Hestøya og Buøya lå slik til at de bare var landfast ved fjære sjø. På Hestøya hadde de laget en liten molo som kunne benyttes ved små skyer, dvs. når forskjellen mellom flo og fjære er liten, men denne var langt fra tilfredsstillende. Statlige bidrag til arbeidsledige i Valberg førte til slutt til at veien til disse to øyene ble påbegynt, men dette arbeidet strakte seg over så mange år at veien først var ferdig fram mot 1961. Da hadde en av storskøyteeierne for lengst forlatt bygda og flyttet til Lenvik i Troms¹⁹¹.

Det er vanskelig å få verifisert om administrasjon og politikere i Valberg la ned mye arbeid i å legge press på storsamfunnet for å få bevilgninger til både de kommunale og de private sideveiene i Valberg. Jeg har ikke funnet noe som viser at sideveiene ble prioritert slik at de kunne komme inn som søknad om penger gjennom Nord-Norgeplanen. Det ble ikke i tilstrekkelig grad sett nødvendigheta av et veinett som var slik at det kunne møte de behov som ville komme. De statlige midlene som kom gjennom sysselsettingsmidlene, ga arbeid til mange utenom fiskesesongene, men ble for små og førte til at utbedringene av veiene tok lang tid og i flere tilfeller kom utbedringene så seint at folk var flyttet.

Bare de nærmeste gårdene til Valbergsgården hadde elektrisitet på 1940-tallet og ut over 1950-tallet til høyspentlinjen gjennom Valberg var ferdig utbygd i 1956. Ragnar Riksheim monterte et strømaggregat som forsynte de nærmeste gårdene, skolen og eneboligene. Så seint som i 1953 var Valberg den eneste av de fire kommunene på Vestvågøy som ikke hadde elektrisitet. Dette ble poengtert i brev til Stortingets Vassdragskomité, der et viktig avsnitt var at ungdommen ville flytte fra bygda dersom det ikke kom tilførselslinje med strøm¹⁹². Slike uttalelser i brevs form tyder på en ikke ubetydelig frustrasjon om at slike små samfunn som Valberg ikke fikk nok oppmerksomhet om egen utvikling eller modernisering, på lik linje med resten av samfunnet. At Valberg kommune var ivrig etter å få ei igangsetting av bygginga av kraftlinjen gjennom Valberg, viser et brev fra 1954 der kommunen ber Vassdragsvesenet om lov til å forskutere innkjøp av stolper for å komme i gang med bygginga.

Valberg kommune var i 1953 aksjonær i Lofoten Kraftlag¹⁹³, som var et elektrisitetsselskap som ble dannet av kommunene i Lofoten fra Tennes Elektrisitesanlegg i Moskenes. Lofoten Kraftlag ble elektrisitetsselskapet som sørget for at hele Lofoten ble forsynt med strøm. Strøm som etter hvert ikke bare ble produsert i Vest-Lofoten og mindre kraftverk andre steder i

---

¹⁹¹ Kolbein Brynjulvsen tok med seg hus og fjøs og flytta til Lenvik i 1947.

¹⁹² Brev fra Valberg kommune til Stortingets Vassdragskomité, 1953.

¹⁹³ Valberg kommunes arkiv over næringsvirksomhet.

Lofoten, men ble overført i nye linjer fra Innset kraftverk i Bardu, som sto ferdig og begynte å produsere strøm i 1960 – bla. til Valberg. Utpå 1960-tallet ble Lofoten Kraftlag til Lofotkraft, som er et selskap som eksisterer den dag i dag.

Alle de tre bygdene i Valberg hadde butikker i hele den perioden denne oppgaven omhandler. I Rolvsfjorden ble det etablert et handelslag som ble til Rolvsfjord Samvirkelag rundt 1950. På Valberg hadde det vært butikk lenge og den var en del av drifta til Ragnar Riksheim. I Austgårdan var det like etter krigen landhandel på Malnes og her etablerte Hilmar Vikjord ny butikk rundt 1950. I tillegg til disse tre butikkene ble det også etablert Valberg Samvirkelag, som ble bygget først på 1950 tallet mellom Valberg og Austgårdan og skulle betjene begge områdene. Som en liten kuriositet må jeg få nevne at det første utsalget til Valberg Samvirkelag, var lokalisert i kjelleren i huset der forfatteren av denne oppgaven bor i dag. Bygda var altså godt betjent med butikker og disse leverte det meste av de forbruksvarene som var etterspurt. At bygda i mange sammenhenger var splitta mellom dem som støtta samvirketanken og de private butikkene er en annen historie.

5.8. Spenninger ved opprettelsen av Vestvågøy kommune.

Bare en av de fire kommunene på Vestvågøy, Buksnes, gikk i utgangspunktet inn for sammenslåing og opprettelse av Vestvågøy kommune. De andre tre kommunene gikk i høringsuttalelsen i forkant av vedtaket om opprettelsen av Vestvågøy kommune, mot Schei-komiteens innstilling.

Sammenslåingen av de fire kommunene kom som et resultat av ønsket om mer funksjonelle kommuner som bedre var i stand til å møte den nye tida både økonomisk og administrativt. Kommuneinndelingskomiteen ble opprettet i 1946 (Scheikomiteen, etter komitélederen Nikolai Schei) og fikk som mandat å utarbeide forslag om nye kommuneinndelinger som kunne møte de nye utfordringene i moderniseringsarbeidet for landet.

De politiske ambisjonene til Arbeiderpartiregjeringa etter krigen var store, men evnen til å sette politikken ut i livet var vanskelig uten et velfungerende styringsredskap. Dette var regjeringa klar over og ambisjonene kunne bare nåes med et handlekraftig styrings- og forvaltningsapparat¹⁹⁴. Vi må ta i betraktning at det var en svært uensartet kommunestruktur rundt omkring i landet. Både økonomisk, administrativt og befolkningsmessig var de nærmere 750 kommunene i landet svært ulike. Utfordringa var å få til en kommunal konstruksjon som

---

¹⁹⁴ Tore Grønlie, "Tiden etter 1945", side 295-379. I Rolf Danielsen, Ståle Dyrvik, Tore Grønlie, Knut Helle og Edgar Hovland. Grunntrekk i norsk historie. Universitetsforlaget, Oslo 1991.

kunne tilpasses den statlige politikken ambisjon om å gjøre kommunene i stand til å gi et mest mulig likt tilbud til befolkningen.

De statlige organene hadde nytte av kommunen som oppgaveløser, på den måten at kommunenes infrastruktur kunne bli brukt til en mer effektiv oppbygginga av velferdsstaten. Kommunenes politiske avgjørelser kunne tilpasse den nasjonale politikken til lokale forhold mye bedre enn noe administrativt organ kunne gjøre. Knut M. Nordanger, som var Arbeiderpartiets kommuneideolog uttrykte det slik: *”Vi må utnytte det lokale selvstyret. Det utløser ideer som er av den største verdi”*¹⁹⁵. Samtidig var en klar over at en ville møte motstand i lokalpatriotismen rundt om i landet, i *”smått er godt – synet”*. Dette skulle møtes med å sette hensynet på storsamfunnet først. Kommunenes selvstyre skulle defineres som et samspill mellom egne oppgaver og evnen til å sette den statlige politikken lokalt ut i livet. Dette betydde i praksis at det lokale selvstyret ble et redskap i statens tjeneste. Kommunene ble bundet opp på ulike måter i sin handlefrihet, men samtidig var det viktig at en greide å beholde det lokale initiativ, dømmekraft og lokalt ansvar for å nå de nasjonale målsettingene. Ønsket var altså at stat og kommune skulle samarbeide om en politikk som skulle tjene folket. Det som kjennetegnet motstanden mot kommunesammenslåingen på Vestvågøy, var at befolkningen i Borge, Hol og Valberg ga til kjenne at de ville miste sjølråderetten. De ville med andre ord fortsatt styre seg sjøl uten innblanding fra andre distrikt. Derimot peker alle på at et større interkommunalt samarbeid var en bedre vei å gå. Utkantproblematikken kom tydelig fram i argumentene – ikke ulik den samme problematikken som er i dag. De folkevalgte i Valberg pekte dessuten på at en ikke kom til å få noen besparelser for det offentlige¹⁹⁶.

Møtene i de berørte kommunene på Vestvågøy kom etter at Scheikomiteen i mars 1958, hadde kommet med den foreløpige tilråingen til kommuneinndeling. Høringa av dette utkastet var altså svært negativt til innstillinga og det er mulig en ikke fult ut forsto at den enkelte kommune ikke på egen hånd kunne fatte vedtak som gikk på tvers av Scheikomiteens innstilling. Derfor virker alle besøk fra fylkesutvalg og forslag om andre konstellasjoner for sammenslåinger av kommunene på Vestvågøy som skinndemokratiske øvelser. Både en sammenslutning av Hol og Valberg, og Borge og Buksnes var blant forslagene, men i 1961 vedtok Stortinget sammenslutning av de fire kommunene til Vestvågøy kommune. Kommunesammenslåingen var altså ikke noe ønske fra det overveldende flertallet i Vestvågøy, men ble gjennomført mot folkeviljen.

---

¹⁹⁵ Referat fra fylkesmannsmøtet i Bergen 23. september 1948, side 119.

¹⁹⁶ Borge og Valberg bygdebok, bind II, side 450

For Valbergs del fikk kommunesammenslåingen konsekvenser. Fraflyttingen skjøt fart og det ble stopp i byggingen av infrastruktur i bygda. Infrastruktur som var nødvendig for å fortsette moderniseringen av næringene i bygda. Rett nok ble det bygget lærerbolig på Valberg i 1965, i et byggeprogram der flere av utkantskolene skulle ha en slik bolig i nærheten av skolen for å sikre rekruttering av lærere. Utbygging og utbedring av det kommunale veinettet i Valberg stoppet opp og jeg har tidligere nevnt at Valberg fikk ei almenningsskai i 1978, som et plaster på utkantsåret, eller for at administrasjonen og politikerne i Vestvågøy skulle få "fred". Dette er den siste utbygginga av infrastruktur som har skjedd i Valberg ved siden av særdeles nødvendig vedlikehold av skolen, kirken og kirkegården.

Bare rådhuset i Stamsund kunne huse den nye administrasjonen og de første årene etter sammenslåingen var de kommunale oppgavene spredt på flere lokaliteter, men det ble fort klart at administrasjonsstedet kom til å bli Leknes og i 1981 sto det nye rådhuset ferdig og kunne samle hele administrasjonen for Vestvågøy kommune. Som vi ser tok det 18 år før en kan si Vestvågøy hadde fått en optimal effektiv kommuneorganisasjon og i mellomtiden hadde mye missnøye og frustrasjon fått utløp i de områdene av kommunen som hadde følt at de hadde "tapt" på sammenslåingen. Jeg var selv til stede på et møte ved Valberg skole i 1968, der det ble gjort et forsøk på å stable på beina en "utbryterkommune" bestående av Valberg og Hol. I spissen for dette gikk væreieren i Stamsund, Arne W. Johansen, og bare en stemme gikk mot forslaget om å prøve på en løsrivelse fra resten av kommunen – den siste ordføreren i Valberg og ihuga Arbeiderpartimann – Paul Jensen. Dette forsøket strandet og seinere forsøk gjorde det samme. Blant annet ble et senere forsøk på løsrivelse, møtt med et lengre skriv med alle tiltakene Vestvågøy kommune hadde satt i gang til fordel for tidligere Hol kommune. Grunnen til at folket i Valberg var for en løsrivelse i 1968 var en reaksjon av missnøye, fordi Vestvågøy var så fraværende i utviklinga av bygda, men jeg mener dette var en støtte med forbehold. En må huske at initiativet til denne løsrivelsen kom fra, den gang Vestvågøys mektigste familiedynasti, og det er vel nærliggende å anta at befolkningen i Valberg hadde en viss engstelse for at Johansen-dynastiet melte sin egen kake og at Valberg ville havne i samme bakevja, dersom Stamsund ble det nye administrasjonsstedet i en ny kommune. I ettertid kan en hevde at situasjonen for Valberg i en ny kommune, ikke kunne blitt verre en den ble.

Det tok ikke mange årene etter kommunesammenslåingen før befolkningen i Valberg fikk oppleve at sentraliseringa hadde kommet til bygda. Det nye tannlegekontoret var en viktig del av tilbudet til befolkningen og et godt eksempel på at interkommunalt samarbeid kunne fungere godt. Tannlegen kom til pasientene sine og befolkningen slapp lange reiser for å få

stelt tennene sine. Effektivitetstankene fikk det utslaget at det ble bestemt at tannlegestolen skulle flyttes til Stamsund. Dette skjedde også, men ikke uten høylytte protester fra befolkningen. Noen karer fra Valberg syntes ikke det var nok å bare protestere, og tok saken i egne hender. De dro til Stamsund og tok like godt med seg tannlegestolen tilbake til Valberg og Helsehuset.

Å sentralisere kommunale tjenester ble en naturlig konsekvens av effektiviseringstanken. Derfor mistet Valberg, ikke bare tannlegekontoret, men også doktoren og biblioteket, sjøl om dette skulle ta enda noen år.

6.0 Sammendrag og avslutning.

Et av hovedproblemene for ei bygd som Valberg, var at da menneskene som hadde drevet brukene ble gamle, kom svært få etter for å overta. Det ble for smått. Dette var det store bruddet med flere hundre års tradisjoner. Fiskarbondesamfunnet i Valberg med det ekstremt store innslaget av fiskere og bønder ble presset vekk - sakte, men sikkert, og utviklingen av sekundær og tertiærnæringene skjedde andre steder enn på Valberg. Dermed ble det lettere å flytte dit disse næringene ble utviklet og ekspanderte. Uten at det kom nye næringer i stedet for de gamle, kunne ikke folketallet bli opprettholdt og langsomt ble bygda et sted der ungene ble færre og færre og alderen i befolkningen økte.

Flyttestrømmen starta etter 2. verdenskrig, men blir ikke markant sterk før på 1950-tallet. Det var i hovedsak ungdommen som reiste fra bygda. På grunn av størrelsen på gårdsbrukene, kunne en i beste fall håpe på at den eldste sønnen ble tilbake for å overta. Valget var ikke å ta lønnsarbeid eller ikke i Valberg. Valget var å ta lønnsarbeid ved å flytte bort fra bygda. Jentene hadde nesten ingen muligheter til arbeid i bygda, om de da ikke ble gift der. Å bli gift med en fisker var heller ikke noe som mange så fram til. Derimot var det selvfølgelig forlokkende å oppleve den store verden som lå utafor Valberg. Der var arbeidsmulighetene mye større og derfor reiste de fleste bort.

Sammenholder en de intense oppfordringene fra ungdommens fiskende fedre til sine sønner, om å unngå fiskebåten og skaffe seg et "ordentlig" arbeid, med ungdommens trang til å oppleve noe annet og mer forlokkende enn livet i bygda, var det ikke merkelig at de fleste ungdommene reiste vekk. På bygda ble til og med ungdommen oppfordret til å ta utdanning og bli til noe, eller bare reise ut for å høste erfaringer fra den store verden.

Perioden mellom 1960 og 1970 skiller seg ut i negativ retning når det gjelder befolkningsnedgang og flytting, ved at nedgangen i folketallet i Valberg går enda raskere. I det Nord-norske politiske landskapet, med stor innsats i moderniseringen av landsdelen, skjer det en økning av flyttingen fra Valberg. Valbergs befolkning ble altså brikker i andre samfunns endringsprosesser, ved flytting til eksempelvis Bodø, Trondheim eller Oslo. Oppsmuldringa av fiskarbondesamfunnet slår inn med full styrke og sammen med kommunesammenslåingen i 1963, førte dette til at enda flere forlot bygda. De små gårdsbrukene var ikke store nok til at odelsgutten kunne drive det videre og dermed falt et fundament bort, for fortsatt å bli boende i Valberg. Effektiviseringen av velferdsstaten gjennom å samle de kommunale tjenestene i større enheter på Vestvågøy, førte til at de institusjonene som var bygd opp i bygda forsvant og dermed også arbeidsplassene. Det

skjedde ingen modernisering gjennom sterke økonomiske endringer i samfunnet på Valberg, fordi Valberg var tømt for økonomiske funksjoner. De Nord-norske politiske prosessene var i liten grad med på å endre Valbergssamfunnet i positiv moderne retning, eller et såkalt "Take off".

Bygda var kommet inn i en ond sirkel, der de som hadde mulighet til å drive reproduksjon i stor grad hadde flytta og de som ble tilbake ble for få til å føde nok mange unger til å opprettholde folketallet.

Fiskarbondesamfunnet i Valberg var langt fra i oppløsning fram mot 1960. Sjøl om presset på dette samfunnet hadde pågått lenge, var det først etter 1960 en for alvor ser dette.

Min konklusjon er at Valberg skiller seg ut i forhold til Brox sin konklusjon om at fiskarbondesamfunnet nådde sin storhetstid rundt 1950. Tallene på mennesker som arbeidet i sekundærnæringene og tertiærnæringene steg bare ganske svakt i perioden 1950 til 1960. Det store flertallet i bygda hadde sin hovedbeskjeftelse i primærnæringene helt til 1960.

Når Einar Arne Drivenes konkluderer med at menneskene var fiskarbønder, samtidig som de også kunne være fiskearbeidere og vegarbeidere, stemmer dette bedre med de funn jeg har gjort om Valbergssamfunnet. I fiskesesongene ble det arbeidet på brukene i Henningsvær eller Stamsund og om somrene eller høsten ble det veiarbeid, men det var jordbrukere og fiskere som var deres yrke.

I Valberg var antall bruk høyere i 1959 enn i 1949. En hovedgrunn til at en i Valberg ikke fikk en nedgang i jordbruket dette tiåret var at det ble en omlegging i drifta fra ku og over til geithold. Sjøl små bruk greide å få ut større utbytte av geitmelkproduksjon, enn de før hadde fra ku. Dette medvirket også til at Valberg ble en av de største produsentene av geitmelk i denne regionen. Innenfor jordbruket var det altså mulig å omstille og effektivisere produksjonen og mye av denne effektiviseringen var mulig, fordi både sentrale og lokale myndigheter hadde ekspertise som bisto jordbrukerne.

Når nedgangen for denne delen av primærnæringene kom utover på 1960-tallet berodde dette i hovedsak på at bruksstørrelsene var for små til at noen ville satse videre når brukerne ble gamle og sluttet. Kravene til volum og inntjening i landbruksproduksjonen ble så høye at de som kunne overta ikke hadde de rammebetingelsene som måtte være til stede. Det klassiske fiskarbondesamfunnet som Chayanov skisserer i sine teorier var i realiteten avviklet i 1970. Fiskeriene hadde ei blomstringstid etter 2. verdenskrig. Tallet på fiskebåter økte og holdt seg stabilt fram mot 1960. Etter denne tid gikk fiskeriene kraftig tilbake i Valberg og ble halvert fram mot 1970. Fiskerne i Valberg var hardtarbeidende mennesker som ble satt under press av effektiviseringsideene på 1950-tallet. Både sentrale og lokale styresmakter bidro til dette.

Strukturrasjonaliseringa i fiskeriene førte til ei oppbygging av trålernæringa. En overgang til en mer effektiv driftsform, som ga en mer stabil produksjon av fisk til landsida. De små sjarkene var taperne og færre så muligheter som fisker i Valberg. Da var lønnsbetingelsene som trålgast mye bedre og fikk større prestisje enn den tradisjonelle fiskeren.

Lokale myndigheter i Valberg la ikke forholdene til rette slik at fiskerne kunne få ei fiskerihavn som kunne bidratt til fortsatt fiskeriaktivitet. Det ble ikke tatt på alvor at den omstillinga som fiskeriene gjennomgikk, måtte følges opp av tiltak retta inn mot en viktig del av yrkesbefolkningen i Valberg for å utvikle og bedre fiskerienes rammebetingelser. Ansvaret for dette må legges på de organer som administrerte og styrte både Valberg og senere Vestvågøy kommune.

Etableringen av småindustri i Valberg siste del av 1940-tallet og på 1950-tallet, vitner om at noen så mulighetene til produksjon av varer som ikke tidligere var satt i produksjon i bygda. At alle fikk en kort levetid berodde i hovedsak på at det ikke var en produksjon som kunne konkurrere med den økende fabrikkproduksjonen av de samme varene andre steder i landet. Vi må huske at disse små foretakene i Valberg måtte utvikle seg og modernisere gjennom den produksjonen og det salget de fikk. Moderniseringen gikk for langsomt. Ny og effektivere maskinpark ble det ikke råd til å installere, og uten en slik utvikling ble det ikke mulig å skaffe seg levebrød av produksjonen. Vi så i innledningen at Fornæs hevdet at den seinmoderne perioden kom i 1950-årene, da han mente moderniseringa omfatta hele verden og påvirket menneskenes liv i vesentlig grad. Dette synet deler ikke Halvard Tjelmeland, som mener dette ikke skjedde i Nord-Norge før i 1960 – 1970-tallet. Dette stemmer i stor grad med den utviklingen en hadde i Valberg fram mot 1970.

Fram mot 1970 fantes det nesten ingen ting igjen av det en kunne kalle sekundærnæring i Valberg. Bare en slipp i Haugen var tilbake.

Både sekundærnæringene og tertiærnæringene har alltid stått svakt i Valberg. Dette var en hovedgrunn til at bygda ikke greide omstillinga fra et fiskarbondesamfunn til et industri og tjenesteytende samfunn. Det var her de nye arbeidsplassene kom.

De ytre påvirkningene gjennom myndighetenes moderniseringsstrategi, greide ikke Valbergssamfunnet å dra nytte av. Det var ikke mangelen på initiativ fra befolkningen som var årsak til dette, men samarbeid om felles strategier for utvikling, og en vilje til å satse kapital fra myndighetenes side, for å nå nye mål.

Tre bygder skulle samarbeide om felles løsninger, men indre strid bygdene imellom ført til en handlingslammelse som skapte svært lite. Det var nettopp gjennom stor næringsaktivitet ei bygd som Valberg kunne blitt lagt merke til og lagt større press på både lokale og sentrale

myndigheter. Det hadde blitt vanskeligere å rasjonalisere bort et vitalt og aktivt bygdesamfunn.

Da fiskarbondesamfunnet i Valberg var under avvikling, manglet de nye byggesteinene som kunne gitt bygda et annet utgangspunkt enn som ble tilfelle.

Litteraturliste.

Aas, Steinar: *"Den allsidige industriarbeidaren"*, Hovudoppgåve i historie ved SvF. UiT 1998.

Balsvik, Randi Rønning og Drake, Michael: *"Menneskene i Nord-Norge, fra istid til nåtid – fra vogge til grav"* i Drivenes, Einar-Arne, Hauan, Marit Anne og Wold, Helge A (red.) *Nordnorsk kulturhistorie*, bd. 1, Gyldendal, Oslo 1994.

Bergh, Trond: *"Storhetstid, 1945 – 1965"*. Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bd. 5. Tiden Norsk Forlag, Oslo 1987.

Bjørklund, Ivar: *"Industrioptimismen i etterkrigstiden"*. Nordnorsk kulturhistorie, bd. 1. Gyldendal, Oslo 1994.

Brox, Ottar: *"Nord-Norge – Fra allmenning til koloni"*. Universitetsforlaget, Oslo 1984.

Brox, Ottar: *"Hva skjer i Nord-Norge?"*. Pax Forlag, Oslo 1966.

Brox, Ottar: *"Spenningenes land"*. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997.

Brox, Ottar: *"Kan bygdenæringene bli lønnsomme?"*. Gyldendal, Oslo 1989.

Bull d.y., Edvard: *"Klassekamp og fellesskap 1920 – 1945"*. Bd. 13 i Mykland, Knut (red.) *Norges historie*, J.W. Cappelens forlag A/S, 1978.

Christensen, Pål og Hallenstvedt, Abraham: *"På første hånd, Norges Råfisklag gjennom 50 år"*. Norges Råfisklag 1990.

Drivenes, Einar-Arne: *"Fiskarbonden og gruvelusk"*, Universitetsforlaget, Oslo 1985.

Drivenes, Einar-Arne: *"Vil samfunnsviteren og historikeren skrive den samme minnehistorie?"*. Historisk Tidsskrift, 3/1985.

Elstad, Åsa: "Mentalitet og økonomi – Nord-Norge 1750 -1950". Historisk Tidsskrift, 4/1991.

Elstad, Åsa: "Arbeidsliv i fiskarbondeshushald. Kulturelle perspektiv på sosialisering og kjønnsidentitet. Bø og Hadsel i Vesterålen 1870 – 1970", Doktorgradsavhandling i historie. UiT 2002.

Eriksen, Erik Oddvar: "Nord-Norge som laboratorium" i Eriksen, Erik Oddvar (red.) *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i nord*, Fagbokforlaget, Bergen 1996. (B)

Flaaten, Torbjørn: "Flytting i mellomkrigstiden". *Befolkningsutvikling og flytting i Lofoten og Sunnmøre 1920 – 1946*. Hovedfagsoppgave i historie. UiT 2007.

Fulsås, Narve: "Kvifor fekk ikkje industrikapitalismen fotfeste i Nord-Norge? Utsyn over nordnorsk økonomi frå merkantilisme til velferdsstat", i Eriksen, Erik Oddvar (red) *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i nord*, Fagbokforlaget, Bergen 1996.

Fulsås, Narve: "Hushaldsøkonomi og kapitalistisk økonomi i Nordland 1850 – 1950". Historisk Tidsskrift, 1/1987.

Furre, Berge: "Norsk historie 1914 – 2000. Industrisamfunnet- frå vokstervisse til framtidstvil". Det Norske Samlaget. Oslo 2000.

Germani, Gino: "Industrialization and modernization", i The New Encyclopedia Britannica, Macropedia, Vol. 9: Side 520 – 527. Chicago 1974.

Grønhaug, Reidar: "Chayanovs regel", Lov og struktur, nr. 11, side 120. Kopisamling UIT.

Grønlie, Tore: "Tiden etter 1945". I Rolf Danielsen, Ståle Dyrvik, Tore Grønlie, Knut Helle og Edgar Hovland. *Grunntrekk i norsk historie*. Universitetsforlaget, Oslo 1991.

Hersoug, Bjørn og Leonardsen, Dag: "Distriktpolitikk og ideologi", Magistergradsavhandling i sosiologi. UiT 1976.

Hodne, Friz og Honningdal Grytten, Ola: *"Norsk Økonomi 1900 – 1990"*, side 125. Tano. Oslo 1992.

Holm, Petter: *"Kan torsken temmes? Moderniseringsprosesser i fiskerinæringa 1935 – 1995"* i Eriksen, Erik Oddvar (red.) *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i nord* Fagbokforlaget, Bergen 1996.

Kjeldstadli, Knut: *"Kildekritikk"* i Hodne, Bjarne, Kjeldstadli, Knut og Rosander, Gøran (red.) *Muntlige kilder. Om bruk av intervju i etnologi, folkeminnevitenskap og historie.* Universitetsforlaget, Oslo 1981.

Lunden, Kåre: *"Utviklingsteori og historie"*, Nytt norsk tidsskrift, 2/ 1987.

Nilsen, Ragnar: *"Makt og motmakt på kysten"*. Rapport. Makt- og demokratiutredningens rapportserie, ISSN 1501-3065
Rapport 45, august 2002, ISBN 82-92028-49-8

Pryser, Tore: *"Norsk historie 1814 – 1860"*. Det Norske Samlaget, Oslo 1999.

Stenberg Hansen, Sanne: *"Tre forsøg på at planlegge Nord-Norge 1945-1951-1972."*
Hovedoppgave i historie, UiT 1993.

Strand, Inge: *"Næringsliv og økonomisk utvikling i Nordland 1940 – 1960"* i Fygle, Svein, Lundestad, Svein og Strand, Inge (red.) *Banken, folket og fylket*, A/S Nordlandsbanken, Bodø 1993.

Strand, Inge: *"Modernisering innanfrå. Om verksemda til Studieselskapet for Nordnorsk Næringsliv"*. I Myhre, J. E, *Nord-Norges modernisering.* Stensilserie B nr.35. HIS, ISV. UiT 1984

Thomassen, Øyvind: *"Herlege tider, Norsk fysisk planlegging ca. 1930 – 1965."* Historisk institutt, HF-fakultetet, NTNU, Trondheim 1997. (B)

Thomassen, Øyvind: ”Sivilisasjonens utpost mot den kalde krigen” i Thomassen, Øyvind og Lorås, Jostein (red.) *Spenningenenes land*. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997. (A)

Tjelmeland, Hallvard: ”Kva er modernisering?” i Myhre, Jan Eivind (red.) *Nord-Norges modernisering*. Stensilseserie B nr. 35. Historieseksjonen, ISV. UiT 1995.

Tjelmeland, Hallvard: ”Det seinmoderne Nord-Norge. Om tettstader, tenesteyting og tusseladdar” i Drivenes, Einar-Arne, Haugan, Marit Anne og Wold, Helge A. (red.) *Nordnorsk kulturhistorie* bd. 1, Gyldendal, Oslo 1994.

Tjelmeland, Hallvard: ”Stat, ideologi og økonomi i Nord-Norge 1935 – 1995”. Thomassen, Øyvind og Lorås, Jostein (red.) *Spenningenenes land*, Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997.

Tjelmeland, Hallvard: ”Fiskerinæringa mellom tradisjon og modernisering”. Notat nr. 5, LOS i Nord-Norge. 1993.

Vea, Jan: ”Fiske og jordbruk i Nordland ca. 1865 – 1940”. *Motoriseringen av fiskeflåten i Nordland, ca. 1905 – 1920. Fremmende og hemmende krefter*. Kompendium for Mellomfagstillegg i historie, Høgskolen i Bodø.

Vea, Jan: ”Der hav møter land”. *Fiskerbondesamfunnet i Nordland 1870 – 1940*. Fagbokforlaget, Bergen 2004.

Veiåker, Arve: ”Gjennomføringen av Nord-Norgeplanen 1952 – 1960”. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Trondheim 1974.

Kilder.

Folketellingene:

Folketellingene i 1875, 1900

SSB – Folketellingene 1930, 1946, 1950, 1960 og 1970.

SSB – Yrkestellingene 1946, 1950, 1960 og 1970.

SSB – Historisk statistikk. Lofotfisket. Fiskere, oppfisket kvantum og fangst pr. fisker. 1956-2000.

SSB – Historisk statistikk. Beregning av kroneverdien.

SSB- Interne notater, Erik Stordahl, Per Sevaldson og Lars Østby. Prioritert program for videre flytteforskning i Statisk Sentralbyrå. 1982.

NOS Folketellingene i Norge 1970, 1980, 1990 og 2000.

Rasjoneringsstillingene, 07.10.39.

Statsarkivet i Trondheim: Folketellingene for Valberg 1946 og 1960.

Riksarkivet i Oslo: Folketellingene for Valberg 1950 og 1970.

Jordbruksstatistikk:

Jordbrukstillingene i Norge 1949, 1959 og 1969.

Stortingstidende:

Stortingstidende 1951. Einar Gerhardsens tale i finansdebatten på Stortinget.

Diverse:

”Hva er... Hvordan virker... Nord-Norgeplanen?” Utbyggingsfondet for Nord-Norgeplanen. Oslo 1953.

Årboka Lofotr 1997.

Årboka Lofotr 2004.

Borge og Valberg bygdebok. Bind II.

Møteprotokoll for ”U.l. Skogstjerna”, Valberg.

Stamsund Sparebank, 1892-1967. Jubileumsskrift. Bodø Boktrykkeri 1967.

Kontobok for Østre Valberg Driftskredittlag.

Referat fra fylkesmannsmøtet i Bergen 23. september 1948.

Kirkebøkene for sognene; Borge, Valberg, Hol og Buksnes.

Driftskreditt for jordbruket: Statens Landbruksbank, ”Regler for lånevirkosomhet”.

Skriv fra Statens Landbruksbank. Fra møteprotokoll til Østre Valberg Driftskredittlag.

Prøvebrumet i Tjønndal: Prøvebruksmelding nr. 33. Oslo 1965.

Vestvågøy kommunes arkiv:

Balanseregnskapet for Valberg kommune 1927-1940.

Balanseregnskapet for Valberg kommune 1940-1945.

Balanseregnskapet for Valberg kommune 1945-1963.

Møteprotokoll for Valberg kommune.

Arkivboks ang. veibevilgninger for Valberg kommune.
Arkivboks ang. Nord-Norgeplanen for Valberg kommune.
Brev fra Valberg kommune til Stortingets Vassdragskomité, 1953.
Arkivboks ang. næringsvirksomhet i Valberg kommune.
Forslag til kommunebudsjett for Vestvågøy kommune 2008.

Fiskeritellingene:

Fiskeridirektoratets tellinger; 1922, 1926, 1928, 1934, 1936, 1938, 1940, 1943, 1944, 1945, 1948, 1950, 1952, 1954, 1956, 1958, 1960, 1962, 1966, 1971, 1980.

Muntlige kilder:

Magnus Larsen, Stamsund. Bodde tidligere i Valberg. Intervju i 2003.
Henry Benonissen, Valberg. Død 2006. Intervju vinteren 2005.
Svein Kongsjord, Valberg. Intervju i 2005, 2006, 2007 og 2008.
Jørgen Vikjord, Bodø. Bodde i Valberg til 1961. Intervju vinteren 2007.
Rolf Riksheim, Valberg. Intervju høsten 2007.
Greta Vikjord, Valberg. Intervju høsten 2007.
Irene Johansen, Valberg. Intervju høsten 2007.
Inge Johansen, Valberg. Intervju høsten 2007.
Aksel Benjaminsen, Valberg. Intervju høsten 2007.
Rolf Larsen, Gravdal. Bodde tidligere i Valberg. Intervju høsten 2007.
Tommy Sivertsen, Sennesvik. Intervju vinteren 2008.
Anita og Inge Lie, Valberg. Intervju vinteren 2008.
Eliaser Larsen, Stamsund. Bodde tidligere i Valberg. Intervju vinteren 2008.
Kjell Thomassen, Trofors. Bodde tidligere i Valberg. Intervju våren 2008.

Kart:

Kart 1. Vestvågøy med området Valberg.

Kart 2. Vestvågøy med de gamle kommuneinndelingene og kretsgrenser.

Oversikt over tabeller og diagrammer.

Tabelloversikt.

- Tabell 1.** Folkemengden i Valberg og Borge 1875 – 1946.
- Tabell 2.** Kommunene på Vestvågøy og endringene i folketallet, 1930 – 1939.
- Tabell 3.** Kommunene på Vestvågøy og endringene i folketallet, 1939 – 1946.
- Tabell 4.** Sysselsatte i primærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1930 og 1946. Alle tall i antall mennesker i forhold til sysselsatt befolkning.
- Tabell 5.** Sysselsatte i sekundærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1930 og 1946. Alle tall i antall mennesker i forhold til sysselsatt befolkning.
- Tabell 6.** Sysselsatte i tertiærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1930 og 1946. Alle tall i antall mennesker i forhold til sysselsatt befolkning.
- Tabell 7.** Antall gårdsbruk i Valberg og Borge 1929 – 1939.
- Tabell 8.** Landbruksmaskiner i Valberg 1929 – 1939.
- Tabell 9.** Dyrket jord og natureng i Valberg, 1929 – 1939.
- Tabell 10.** Husdyrhold i Valberg. Antall dyr og gjennomsnitt dyreslag per gård, 1929 – 1939.
- Tabell 11.** Kommunene på Vestvågøy og endringene i folketallet fra 1946 til 1950.
- Tabell 12.** Kommunene på Vestvågøy og endringene i folketallet fra 1950 til 1960.
- Tabell 13.** Kommunene på Vestvågøy og endringene i folketallet fra 1960 til 1970.
- Tabell 14.** Sysselsatte i ulike næringer i Valberg og hele landet, 1946 – 1970. Alle tall i prosent.
- Tabell 15.** Sysselsatte i primærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol, 1946, 1950, 1960 og 1970. Alle tall i prosent.
- Tabell 16.** Fordeling i antall og prosent av sysselsatte i jordbruk og fiske i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1946, 1950, 1960 og 1970.
- Tabell 17.** Sysselsatte i sekundærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol, 1946, 1950, 1960 og 1970. Alle tall i prosent.
- Tabell 18.** Sysselsatte i tertiærnæringene i Valberg, Borge, Buksnes og Hol, 1946, 1950, 1960 og 1970. Alle tall i prosent.
- Tabell 19.** Flåtestrukturen til fiskebåtene i Valberg kommune, 1945 - 1971. Alle i prosent.
- Tabell 20.** Flåtestrukturen til fiskebåtene i Borge kommune, 1945 – 1971. Alle i prosent.
- Tabell 21.** Flåtestrukturen til fiskebåtene i Buksnes kommune, 1945 – 1971. Alle i prosent.
- Tabell 22.** Flåtestrukturen til fiskebåtene i Hol kommune, 1945 – 1971. Alle i prosent.

- Tabell 23.** Fiskere i Valberg, Borge, Buksnes og Hol i 1946, 1950, 1960 og 1970.
- Tabell 24.** Tallet på fiskere etter eneyrke, hovedyrke og biyrke i kommunene Valberg, Borge, Buksnes, Hol, Vestvågøy samla, Nordland og landet, 1. okt. 1948 og 1. nov. 1960.
- Tabell 25.** Tallet på fiskere etter eneyrke, hovedyrke og biyrke i kommunene Valberg, Borge, Buksnes, Hol, Vestvågøy samla, Nordland og landet, 1. nov. 1960 og Vestvågøy kommune, 1. okt. 1971.
- Tabell 26.** Tallet på gårdsbruk som drives av fiskere, dekar jordbruksareal og husdyrhold. 1. oktober 1948.
- Tabell 27.** Antall gårdsbruk i Valberg og Borge, 1949 – 1959.
- Tabell 28.** Husdyrhold i Valberg. Antall dyr og gjennomsnitt dyreslag pr. gård, 1949 – 1959.
- Tabell 29.** Landbruksmaskiner i Valberg, 1949 – 1959.
- Tabell 30.** Dyrket jord og natureng i Valberg, 1949 – 1959.
- Tabell 31.** Nettoinntekt for prøvebruket i Tjønndalen.

Diagramoversikt.

- Diagram 1** Fiskeriregistrerte båter i Valberg, Borge, Buksnes og Hol, 1922 – 1945.
- Diagram 2** Valberg kommunes inntekter i forhold til prisindeks, 1928 – 1945.
- Diagram 3** Befolkningsutviklingen i Valberg, 1900 – 2005.
- Diagram 4** Befolkningsutviklingen for Valberg, Borge, Buksnes og Hol i perioden 1946 – 2000.
- Diagram 5** Befolkningsutviklingen i Rolvsfjord, Valberg og Austgårdan, 1946 – 1970.
- Diagram 6** Områder av landet hvor innskrevne barn ved Valberg skole har flyttet til, i perioden 1947 – 1970.
- Diagram 7** Utviklingen av gårdsarbeid som oppgitt yrke i Rolvsfjord, Valberg og Austgårdan, 1946, 1950, 1960 og 1970.
- Diagram 8** Utviklingen av husarbeid heime som oppgitt yrke i Rolvsfjord, Valberg og Austgårdan, 1946, 1950, 1960 og 1970.
- Diagram 9** Utviklingen av yrkestittelen Husmor, i Rolvsfjord, Valberg og Austgårdan, 1946 – 1970.
- Diagram 10** Antall fiskeriregistrerte båter i kommunene, Valberg, Borge, Buksnes og Hol i perioden, 1922 – 1963 og etter sammenslåingen til Vestvågøy kommune 1963 - 2000.
- Diagram 11** Fiskeriregistrerte båter i Valberg, Borge, Buksnes og Hol, 1945 – 1971.
- Diagram 12** Inntekter og utgifter ved prøvebruket i Tjønndalen.

Diagram 13 Utviklingen av antall personer i hovedyrker og biyrker i Rolvsfjord, Valberg og Austgården, 1946 – 1970.

Diagram 14 Personer med biyrker i Austgården, 1946, 1950, 1960 og 1970.

Diagram 15 Personer med biyrker i Valberg, 1946, 1950, 1960 og 1970.

Diagram 16 Personer med biyrker i Rolvsfjord, 1946, 1950, 1960 og 1970.

Diagram 17 Valberg kommunes inntekter i forhold til prisindeksen, 1946 – 1962.

Diagram 18 Valberg kommunes utgifter til skole og administrasjon, 1946 – 1962.

Diagram 19 Valberg kommunes inntekter og utgifter, 1946 – 1962.